

Предизвици

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

СОЦИЈАЛНИТЕ МЕРКИ ВО ВРЕМЕ НА НЕИЗВЕСНОСТ

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

БРОЈ 15
09/2022

Президенти

СПИСАНИЕ ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРАШАЊА

СОЦИЈАЛНИТЕ МЕРКИ ВО ВРЕМЕ НА НЕИЗВЕСНОСТ

ПРЕДИЗВИЦИ - списание за општествени прашања

ТРИМЕСЕЧНИК - излегува четирипати годишно
(март/јуни/септември/декември)

ГОДИНА IV
БРОЈ 15
СЕПТЕМВРИ 2022
Бесплатен примерок

ИЗДАВА
ФОНДАЦИЈА „ФРИДРИХ ЕБЕРТ“ – СКОПЈЕ

РЕДАКЦИЈА:
Билјана Георгиевска (главен уредник)
М-р Нита Старова (заменик главен уредник)
Д-р Ванчо Узунов
Д-р Ана Чупеска
М-р Лура Положани

ЛЕКТОР:
Инда Костова Савиќ

ГРАФИЧКИ УРЕДНИК:
Ели Гроздановска, КОНТУРА

ПЕЧАТИ:
КОНТУРА

ТИРАЖ:
150

Текстовите се примаат на адреса:
Фондација „Фридрих Еберт“
бул. „8 Септември“ 2/2-5
1000 Скопје (ТЦЦ Гранд Плаза)
Тел. + 389 2 3093-181/-182
Е-пошта: nita.starova@fes-skopje.org

НИТА СТАРОВА

Во 2019 година, непосредно пред почетокот на корона пандемијата, декемврискиот број на „Предизвици“ го посветивме на социјалните политики во Северна Македонија. Повод за тоа, во тоа време, беше сеопфатната реформа на системите за социјална и детска заштита, имплементирана во 2019 година, пред сè со цел да се намали стапката на сиромаштија и да се ублажи нееднаквоста. Овие реформи на среден рок требаше да постигнат подобрување на благосостојбата на корисниците на различни видови социјална помош и намалување на сиромаштијата, но и да овозможат систем кој дава еднаква шанса на секој граѓанин во државата. Во годините што следеа, реформите дадоа успешен одговор за справување со последиците од пандемијата.

Денес, три години подоцна, одново се навраќаме, во ова издание на „Предизвици“, на социјалните политики и состојби во земјата, но овој пат во сосема поинакви услови. Во услови на енергетска криза, сè уште ненадминати последици од Ковид-19, висока стапка на инфлација и недостиг на храна и енергенси што доведува до промени во животот на многумина.

Високата стапка на инфлација, поттикната од порастот на цените на енергијата и прехранбените производи, само дел од последиците на војната во Украина, се надоврза на кризата со нарушените синџири за снабдување заради пандемијата, а сето тоа резултираше со поскапување на минималната потрошувачка кошница и намалена куповна моќ на граѓаните.

На почетокот на 2022 година, со новите системски измени на Законот за минимална плата, минималниот личен доход во земјава

достигна до 58 % од просечната исплатена плата, или близу до она што го препорачува Европската комисија. Но, и покрај тоа, заради инфлацијата и скокот на цените, во моментот ниту две минимални плати не можат да ги покријат трошоците за минималната потрошувачка кошница за едно четиричлено семејство.

Населението е во сè поголема неизвесност, особено во пресрет на зимскиот период и најавите за „тешка зима“, со препораки за штедење, не само кај нас туку и во цела Европа. Темата за креирање на социјални политики и соодветни мерки во време на криза е сложена и отвора низа прашања, меѓу кои – дали нашиот социјален систем, со достапните мерки, нуди одговор на предизвиците коишто се наметнаа во моментот? Кои мерки се преземаат за соочување со најновите тешкотии, во светот и кај нас? Дали кризата ќе отвори можност за остварување на неопходната социолошка и еколошка рамнотежа во глобални рамки и дали ќе ја овозможи или ќе ја попречи планираната транзиција кон чиста енергија? Има ли Северна Македонија капацитет за производство на многу повеќе енергија од обновливи извори?

Во ова издание на „Предизвици“, со приказ и анализа на повеќе аспекти што се однесуваат на социјалната политика и кризата, се обидуваме да одговориме на дел од овие прашања.

Заменик главен уредник

-
- 3 **ЕДИТОРИЈАЛ**
-
- 6 **ПРЕДИЗВИЦИ ПРЕД СИСТЕМОТ КОЈ СЕ ГРИЖИ ЗА СЕКОЈ ГРАЃАНИН**
 ЈОВАНА ТРЕНЧЕВСКА
-
- 18 **МИНИМАЛНА ПЛАТА – ИСКУСТВА, ОПТИМАЛНА ФОРМУЛА И ПОЛИТИКИ**
 ФАТМИР БЕСИМИ
-
- 29 **ПРАЗНА КОШНИЦА, ПРАЗНИ ЏЕБОВИ НА РАБОТНИЦИТЕ!**
 ИВАН ПЕШЕВСКИ
-
- 43 **ПЛАТАТА ПРВО ЗА СМЕТКИ, ЗА ХРАНА ШТО ЌЕ ОСТАНЕ... ЛИЧНИ СВЕДОШТВА**
-
- 47 **ЕНЕРГЕТСКА СИРОМАШТИЈА – КОНТРАСТ МЕЃУ ЛИЧНОТО ИСКУСТВО НА ЗАСЕГНАТИТЕ И ПОЛИТИКИТЕ ЗА НЕЈЗИНО НАМАЛУВАЊЕ**
 АНА СТОЈИЛОВСКА
 БИЛЈАНА ДУКОВСКА
-
- 57 **ГЕРМАНСКИ ИНВЕСТИЦИИ СО ГЕОПОЛИТИЧКО И ЕКОНОМСКО ЗНАЧЕЊЕ**
DEUTSCHE INVESTITIONEN MIT GEOPOLITISCHER UND WIRTSCHAFTLICHER BEDEUTUNG
 ПАТРИК МАРТЕНС
-
- 69 **ИНТЕРВЈУ**
ЕМИГРАЦИЈАТА НИ ГО ЈАДЕ НАЈПИСМЕНИОТ СВЕТ
 АПОСТОЛ СИМОВСКИ
-
- 84 **ЕНЕРГЕТСКИ РЕШЕНИЈА ЗА БРЗА И БЕЗБЕДНА ТРАНЗИЦИЈА**
 АНА ЧОЛОВИЌ ЛЕШОСКА
-
- 96 **КОЛКУ СЕ ЕФИКАСНИ ИНСТРУМЕНТИТЕ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО ЕНЕРГЕТСКАТА КРИЗА?**
HOW EFFECTIVE ARE THE INSTRUMENTS TO FIGHT THE ENERGY PRICE CRISIS?
 ТИМО КАРЛ
 ЛАРС ТУМ

ПРЕДИЗВИЦИ ПРЕД СИСТЕМОТ КОЈ СЕ ГРИЖИ ЗА СЕКОЈ ГРАЃАНИН

ЈОВАНА ТРЕНЧЕВСКА

НЕОЧЕКУВАНИТЕ ПРОМЕНИ ВО СЕКОЈДНЕВНОТО ФУНКЦИОНИРАЊЕ СО КОИШТО СЕ СООЧИВМЕ ЗА ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈАТА, КОГА НОВИОТ, ОТВОРЕН СИСТЕМ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА ГО ПОНЕСЕ ТОВАРОТ ЗА ГРИЖА И ПОДДРШКА НА СЕКОЈ ГРАЃАНИН, НО ЈА ПОКАЖА И ВАЖНОСТА ОД ЦВРСТ И СТАБИЛЕН ТЕМЕЛ НА ОВОЈ СИСТЕМ, ПОЛЕКА, НО СИГУРНО, ПОВТОРНО НÈ СТАВААТ ПРЕД ИСКУШЕНИЕ. РАНЛИВАТА ЕКОНОМИЈА, ИСЕЛУВАЊЕТО, НЕДОСТАТОКОТ ОД РАБОТНА СИЛА ЗА ПРИДВИЖУВАЊЕ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ, НО И ГОЛЕМИОТ БРОЈ КОРИСНИЦИ НА „ГАРАНТИРАНА МИНИМАЛНА ПОМОШ“ ПОСТАВИЈА ЗАДАЧА СО НЕКОЛКУ НЕПОЗНАТИ ПРЕД НАШИОТ СОЦИЈАЛЕН СИСТЕМ

Одржувањето на животниот стандард на граѓаните, посебно на оние најранливите во период на економска и енергетска криза, но и во период на закрепнување од последиците настанати од Ковид пандемијата, е како управување со брод што се справува со разбеснети бранови што доаѓаат од секоја страна и повеќекратно ја надминуваат неговата големина.

Неочекуваните промени во секојдневното функционирање со кои се соочивме за време на пандемијата, во кои новиот, отворен систем на социјална заштита го понесе товарот за грижа и поддршка на секој граѓанин, а кои ја покажаа важноста од цврст и стабилен темел на овој систем, полека, но сигурно, повторно нè ставаат пред искушение. Ранливата економија, иселувањето, недостатокот од работна сила за придвижување на

пазарот на трудот, но и големиот број корисници на „Гарантираната минимална помош“, поставија задача со неколку непознати пред нашиот социјален систем.

Министерството за труд и социјална политика посветено работи на развој и прилагодување на системот на социјална заштита за

да им помогне на најранливите граѓани и да им обезбеди соодветна финансиска поддршка и услови за достоинствен живот во овие животни околности исполнети со несигурност. Но, сепак, повеќе од било кога се чувствува потребата од забрзана интеграција на корисниците на социјална помош на пазарот на трудот и во севкупните социјални процеси.

Кога зборуваме за промени и адаптации на системот за социјална заштита, ако ја земеме предвид големата реформа од 2019 година, може да кажеме дека Република Северна Македонија е земја којашто, во духот на меѓународните стандарди и начела, трага по својот пат, преку создавање на сопствени вредности и знаење со цел да имплементира соодветен систем на солидарност кој одговара на приоритетите што си ги имаме зацртано како држава, која според Уставот е социјална држава.

Во овој момент, можеби, најитно ни е потребна промена на перцепцијата на системот за социјална заштита. За жал, често нашиот систем, кој е двигател на нашата уставна определба „дека сме социјална држава“, се перципира само како систем на финансиски трансфери. Можеби тоа е првиот и најголем предизвик на системот, да се изгради мостот на доверба, мостот на поддршка и комуникација со граѓаните. Но, најчесто, за жал, најранливите, најмаргинализираните луѓе се оние коишто најмалку ги познаваат своите права и поддршката што може да ја добијат во склоп на системот за социјална заштита, наспроти оние коишто најчесто не се толку ранливи, а се обременети со информации и „тактики“ за измамување на системот и за искористување дури и на права коишто не им следуваат.

Системот е флексибилен и креиран за испорачување на брзи решенија коишто со најголема итност се справуваат со предизвиците и барањата на граѓаните од ранливите категории. Одговорноста да се обезбеди достоинствен живот за секој граѓанин, но и одговорноста да се придвижува пазарот на трудот се испреплетуваат токму во Министерството за труд и социјална политика. Движечките закони за социјална заштита и работнички права се токму клучните столбови на Министерството.

Социјалната заштита и пазарот на трудот

Можноста да се согледуваат потребите на најранливите граѓани, но и потребата на пазарот на трудот, нè става пред предизвикот

да ги вкрстиме податоците и со искористување на секоја отворена можност да се обидеме да го придвижиме и системот за поддршка и економијата на нашата држава.

Нашите напори за гарантирање на достоинствен животен стандард се докажаа уште во првите три месеци од формирањето на актуелната Влада. Меѓу првите донесени одлуки беше и таа за минимална плата со што се направи уште еден чекор за гарантирање на подобриот животен стандард. Подигнувањето на гарантираниот износ на минималната плата најмногу го почувствуваа вработените во приватниот сектор кои, со оглед на недостатокот на работна сила, од оваа промена добија и низа други бенефиции. Токму овие промени и интензивниот контакт со нашите социјални партнери ни покажаа колку е важно активирањето на секој работоспособен граѓанин.

Социјалниот систем е испреплетен од алатки за заштита, но и мерки за помош. Сепак, нашиот социјален систем не е конструиран само за парични трансфери кон ранливите категории на граѓани, туку и кон нивна ресоцијализација и реинтеграција. Токму активирањето на работоспособното население, што е дел од системот на социјална заштита, е најголемото бреме коешто со себе го носи нашиот систем. Овие клучни функции се мојот фокус, како министерка, но и фокус на следните политики што ќе се креираат.

Активирањето на корисниците на гарантирана минимална помош, односно воспоставувањето на ефикасен мост на соработка помеѓу центрите за социјална работа и подрачните канцеларии на Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија, е клучот за стабилизација на системот за социјална заштита, но и сигурна стабилизација на економијата во државата.

Реформата на системот на социјална заштита и водењето сметка за секој поединечен случај (case management), значително го олеснува процесот на проценка на највработливото лице во едно социјално загрозено семејство, негово зајакнување и активирање на пазарот на трудот.

Еден од предизвиците за што побрзо активирање на пазарот на трудот, но и во општествените текови, е напорот за вклучување на децата во системот на предучилишно образование, односно на младите во системот на активни баратели на работа. Паричните трансфери коишто до одреден степен им даваат помош,

всушност, не ретко се и најголема пречка за целокупната палета на услуги и мерки што системот на социјална заштита ги креира за активирање на работоспособното население и негово извлекување од сиромаштија.

Отворениот и широк систем за социјална заштита, кој се стреми кон овозможување на максимална поддршка на секој граѓанин, во некои мигови е контрапродуктивен бидејќи ги обесхрабрува работоспособните индивидуи да бидат активни учесници на пазарот на трудот. Токму затоа ревидирањето на системот и на правилата за остварување на некое од правата, паралелно со зголемување на мерките за интеграција на пазарот на трудот, се предизвикот што во моментот стои пред Министерството за труд и социјална политика.

Корисниците на помош, главни во сивата економија

Неформалната економија сериозно го поткопува пазарот на трудот во Северна Македонија, истовремено „хранејќи“ се со мерките за заштита овозможени во склоп на системот за социјална заштита.

Една од стратегиите што се користи кон работниците во неформалната економија се состои од идентификување на различните групи чии потреби, способност да придонесуваат и ситуации во однос на вработувањето и социјалната интеграција се фундаментално различни. Идентификувани се три групи работници коишто имаат посебни проблеми затоа што нивните работни места се несигурни и неформални – градежни работници, куќни помошници и самовработени лица. За секој од нив се направени конкретни аранжмани. За намалување на неформалната економија се предвидени мерки насочени кон: подобро детектирање на сивата економија, ефикасни инспекциски служби, јакнење на свеста за неформалната економија и даночниот морал, но и адресирање и намалување на неформалната економија во трговијата преку интернет. Во рамки на проектите што се реализираат со поддршка од Европскиот претпристапен механизам, се развива и софтвер за брзо регистрирање на вработени во секторот градежништво, како пилот-алатка што ќе послужи како „отсочна штица“ за справување со сивата економија, но и лесна алатка за поддршка на граѓаните за комплетирање на стажот што им недостига до пензионирање.

Ваквите мерки јасно ја покажуваат нашата непоколебливост за промена на перцепцијата на системот за социјална заштита.

Стратегија за вработување по пандемијата

Кога зборуваме за невработеноста на национално ниво, важно е да посочиме дека е усвоена Националната стратегија за вработување (НСВ) 2021-2027, чијашто цел е да се справи со последиците од корона пандемијата врз пазарот на трудот, но и со структурните предизвици коишто влијаат врз растот на невработеноста.

Кога зборуваме за пазарот на трудот, пак, не може да не го споменеме Оперативниот план за вработување во 2022 година, во кој се предвидува опфат на околу 14.685 лица, со буџет од приближно 30 милиони евра, што претставува зголемување од 20 % во однос на буџетот за 2021 година.

Оперативниот план за 2022 година се фокусира на програми и мерки приспособени на потребите на најранливите категории невработени лица. Тој вклучува активни мерки на пазарот на трудот коишто се очекува да го поттикнат и поддржат создавањето работни места, но и да ја зголемат вработливоста, особено на: невработените млади лица, лицата коишто се долго без работа, корисниците на социјална помош, Ромите, итн.

Оваа година рекордни 2.000 грантови за самовработување беа наменети токму за лицата со идеја и амбиција за започнување на сопствен бизнис. Но, обезбедени се и рекорден број обуки за ИТ вештини, алатка што со години се смета за неопходна за обезбедување работно место и достоинствени примања. Обуката за развој на дигитални вештини ќе опфати вкупно 424 лица.

Особено сме горди на „Гаранција за млади“, една од европските носечки иницијативи чија цел е да им обезбеди на младите лица (од 15 до 29

АКТИВИРАЊЕТО НА КОРИСНИЦИТЕ НА „ГАРАНТИРАНА МИНИМАЛНА ПОМОШ“, ОДНОСНО ВОСПОСТАВУВАЊЕТО НА ЕФИКАСЕН МОСТ НА СОРАБОТКА ПОМЕЃУ ЦЕНТРИТЕ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА И ПОДРАЧНИТЕ КАНЦЕЛАРИИ НА АГЕНЦИЈАТА ЗА ВРАБОТУВАЊЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, Е КЛУЧОТ ЗА СТАБИЛИЗАЦИЈА НА СИСТЕМОТ ЗА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА, НО И ЗА СИГУРНО ЗАКРЕПНУВАЊЕ НА ЕКОНОМИЈАТА ВО ДРЖАВАТА. РЕФОРМАТА НА СИСТЕМОТ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И ВОДЕЊЕТО СМЕТКА ЗА СЕКОЈ ПОЕДИНЕЧЕН СЛУЧАЈ (CASE MANAGEMENT), ЗНАЧИТЕЛНО ГО ОЛЕСНУВА ПРОЦЕСОТ НА ПРОЦЕНКА НА НАЈВРАБОТЛИВОТО ЛИЦЕ ВО ЕДНО СОЦИЈАЛНО ЗАГРОЗЕНО СЕМЕЈСТВО, НЕГОВО ЗАЈАКНУВАЊЕ И АКТИВИРАЊЕ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ

години) квалитетна понуда за вработување, континуирано образование и обука или практиканство во период од четири месеци од денот на евиденцијата во Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија

Северна Македонија е прва од земјите на Западен Балкан што ја има воведено и веќе ја применува „Гаранција за млади“.

„Гаранција за млади“ и шансите на програмата

Почнувајќи од минатата година, од вкупниот број лица влезени во програмата „Гаранција за млади“, 8.064 млади луѓе до 29 години, или 41 %, се вработиле или се стекнале со вештини со коишто ја подобриле вработливоста и станале конкурентни на пазарот на трудот.

На почетокот на 2020 година, пак, беше усвоен посебен Закон за младински додаток, со што се воведо месечен додаток од 3.000 денари по лице, за работа со полно работно време. Додатокот му се исплаќа на секое младо лице до 23 години кое по завршување на средното образование се вработува во производствена дејност. Во 2021 година овој додаток го имаат искористено вкупно 3.787 млади работници. Во 2022 година, пак, се очекува младинскиот додаток да им биде исплатен на 3.500 млади лица.

Фокус на овие мерки особено се младите кои се дел од семејства што долги години го користат правото на социјална заштита. Нивното што побрзо активирање на пазарот на трудот првенствено придонесува за сопирање на синџирот на трансгенерациска сиромаштија, но и за нивната аспирација за остварување на што подостоинствен живот.

Но, тука не застануваме. Во овој период сме насочени кон промена на законската регулатива за брз влез на младите на пазарот на трудот и промена на границата од која може да бидат вработени.

Лично сметам дека ваквите можности се клучот за намалување на миграцијата, за слабеење на економијата и за забрзаното стареење на населението во нашата земја.

Заштита на стандардот на пензионерите

Економската и енергетска криза и потребата да се заштити животниот стандард на пензионерите беа причина да се креираат

последните измени во Законот за пензиското и инвалидското осигурување, што стапија на сила во март 2022 година, а со кои се вовеле нов начин на усогласување на пензиите. Согласно новата методологија за усогласување на пензиите, што ќе се применува при исплатата на септемвриските пензии, тие ќе се усогласуваат со комбиниран модел од 50 % пораст на просечната плата и 50 % пораст на трошоците за живот. Најновите анализи покажуваат дека растот на просечната пензија, со примена на новата методологија, би изнесувал над 1.000 денари.

Освен ова, за пензионерите се воведени и други бенефиции. Обезбедена е и финансиска поддршка од 1.000 денари, во период од три месеци, со цел да се ублажат последиците од економско-енергетската криза и ценовниот шок, предизвикани од воената агресија на Русија врз Украина. Тоа е помош од 3.000 денари за 330.000 пензионери.

Со Законот за социјална сигурност на стари лица, дел од социјалната реформа којашто веќе стапи на сила, социјално ги обезбедуваме лицата над 65 години коишто немаат други извори на егзистенција. Право на надоместокот за социјална сигурност имаат сите лица коишто најмалку 15 години се државјани на Република Северна Македонија и кои не примаат старосна пензија, вклучувајќи ги и оние коишто немаат ниту еден ден работен стаж.

Во склоп на нашите активности за справување со неформалната економија важен сегмент е креирањето на софтвер како лесна алатка за евиденција на работните денови и часови. Ова особено ќе им послужи на граѓаните на кои им недостига краток временски период работен стаж за да остварат право на пензија. Но, оваа реформа ќе овозможи и евидентирано работно ангажирање на пензионерите, без притоа да губат процент од своите пензии. Креирањето на вакви алатки за активно стареење, вклученост на пазарот на трудот, но и активен придонес кон својот животен стандард, ја покажува нашата искрена посветеност за подобрување на квалитетот на живот за пензионерите.

Додаток за нега на стари и лица со попреченост

Старењето на населението и големиот број на иселени граѓани ја наметна и потребата од креирање на социјални услуги за помош и нега во домот, а главни корисници се највозрасните граѓани.

Преку „Проектот за подобрување на социјалните услуги“ Министерството за труд и социјална политика во текот на 2021/2022 година во 27 општини поддржа развој на нови даватели на социјални услуги, од кои 15 даватели на услугата за помош и нега во домот и еден Центар за дневен престој на деца со попреченост. Преку мерките 7.2 и 7.3 од Оперативниот план за вработување, развиени се 10 нови даватели на услуги во делот на помош и нега и одмена на семејна грижа. Со мерката „Економија на грижа“ во Оперативниот план за вработување 2022, се планира да бидат опфатени 750 лица.

На овој начин придонесуваме за решавање на главните предизвици со кои се соочуваат старите лица: неможност да си ги извршат секојдневните активности поради старост, неподвижност и болест, влошена здравствена состојба, немање асистенција при посета на лекар, потреба од помош и поддршка при снабдувањето со храна, потреба од средства за ангажирање на лице за негување во домашни услови, и сл.

КОГА ЗБОРУВАМЕ ЗА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ НЕ МОЖЕ ДА НЕ ГО СПОМЕНЕМЕ ОПЕРАТИВНИОТ ПЛАН ЗА ВРАБОТУВАЊЕ ВО 2022 ГОДИНА, ВО КОЈ СЕ ПРЕДВИДУВА ОПФАТ НА ОКОЛУ 14.685 ЛИЦА, СО БУЏЕТ ОД ПРИБЛИЖНО 30 МИЛИОНИ ЕВРА. ТОА ПРЕТСТАВУВА ЗГОЛЕМУВАЊЕ ОД 20 % ВО ОДНОС НА БУЏЕТОТ ЗА 2021 ГОДИНА. ОВОЈ ПЛАН СЕ ФОКУСИРА НА ПРОГРАМИ И МЕРКИ ПРИСПОСОБЕНИ НА ПОТРЕБИТЕ НА НАЈРАНЛИВИТЕ КАТЕГОРИИ НЕВРАБОТЕНИ ЛИЦА. ТОЈ ВКЛУЧУВА АКТИВНИ МЕРКИ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ КОИ СЕ ОЧЕКУВА ДА ГО ПОТТИКНАТ И ПОДДРЖАТ КРЕИРАЊЕТО РАБОТНИ МЕСТА, НО И ДА ЈА ЗГОЛЕМАТ ВРАБОТЛИВОСТА, ОСОБЕНО НА: НЕВРАБОТЕНИТЕ МЛАДИ ЛИЦА, ЛИЦАТА КОИ СЕ ДОЛГО БЕЗ РАБОТА, КОРИСНИЦИТЕ НА СОЦИЈАЛНА ПОМОШ, РОМИТЕ, ИТН.

Лицата со попреченост се високо на агендата кога станува збор за подобрување на системот на социјална заштита и справување со предизвиците. Креирањето на регистар на лица со попреченост, за првпат во нашата земја, можеби е клучот по кој трагаме за реализирање на стратешки чекори за подобрување на нивниот живот, но и на квалитетот на ресоцијализацијата и активацијата во секојдневните општествени процеси.

Со децентрализацијата не се обезбедува само похумано место за живот на лицата со попреченост, во атмосфера налик на семејна, туку се креира процес на приближување на социјалните услуги до граѓаните во нивното место на живеење. Во подготовка е Национална стратегија за правата на лицата со попреченост што ќе обезбеди овие наши сограѓани да ги

ПОЧНУВАЈЌИ ОД МИНАТАТА ГОДИНА, ОД ВКУПНИОТ БРОЈ ЛИЦА ВЛЕЗЕНИ ВО ПРОГРАМАТА „ГАРАНЦИЈА ЗА МЛАДИ“, 8.064 МЛАДИ ЛУЃЕ ДО 29 ГОДИНИ, ИЛИ 41 %, СЕ ВРАБОТИЛЕ ИЛИ СЕ СТЕКНАЛЕ СО ВЕШТИНИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ВРАБОТЛИВОСТА И КОНКУРЕНТНОСТ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ. НА ПОЧЕТОКОТ НА 2020 ГОДИНА БЕШЕ УСВОЕН ПОСЕБЕН ЗАКОН ЗА МЛАДИНСКИ ДОДАТОК, СО ШТО СЕ ВОВЕДЕ МЕСЕЧЕН ДОДАТОК ОД 3.000 ДЕНАРИ ПО ЛИЦЕ, ЗА РАБОТА СО ПОЛНО РАБОТНО ВРЕМЕ. ДОДАТОКОТ СЕ ИСПЛАТУВА НА СЕКОЕ МЛАДО ЛИЦЕ ДО 23 ГОДИНИ КОЕ ПО ЗАВРШУВАЊЕ НА СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ СЕ ВРАБОТУВА ВО ПРОИЗВОДСТВЕНА ДЕЈНОСТ. ВО 2021 ГОДИНА ОВОЈ ДОДАТОК ГО ИМААТ ИСКОРИСТЕНО ВКУПНО 3.787 МЛАДИ РАБОТНИЦИ. ВО 2022 ГОДИНА СЕ ОЧЕКУВА МЛАДИНСКИОТ ДОДАТОК ДА ИМ БИДЕ ИСПЛАТЕН НА 3.500 МЛАДИ ЛИЦА

остварат сопствените потенцијали и личен развој врз еднаква основа со сите други граѓани и да ги развиваат своите компетенции согласно сопствениот избор.

Отворањето на станбени единици за живеење со поддршка се одрази и врз пазарот на трудот, бидејќи овозможува ангажирање и на тешко вработливите лица од заедницата кои низ процес на обука се здобиваат со лиценца за помош и нега во домот. Придобивките се двојни – обезбедена помош и поддршка на оние на кои им е потребна и платена работа и излез на тешко вработливите лица на пазарот на трудот.

Во фаза на подготовка е и нов Закон за вработување на инвалидни лица кој ги уредува посебните услови за вработување и работење на лицата со инвалидност. Овој закон се очекува да обезбеди поголема инклузивност на лицата со попреченост на пазарот на трудот.

Завршен е идејниот проект за темелна реконструкција на Заводот за рехабилитација на деца и млади Скопје, кој предвидува институцијата да прерасне во современ центар за рана идентификација и интервенција, со дневни центри, професионална рехабилитација и центар за одмена на семејната грижа.

Вработување и интеграција на Ромите

Кога зборуваме за маргинализираните граѓани и корисници на системот за социјална заштита, еден од најголемите предизвици е нивната интеграција на пазарот на трудот, со што би се искоренила наследната маргинализација и сиромаштија, најприсутна во ромската заедница. Во случајот на неформалната економија, но и на итноста за испорачување на информации, водство и менторство, оваа група

наши граѓани ја имаат мојата целосна посветеност, но и поддршка од системот за промена на некои од традиционалните однесувања.

Оперативниот план за вработување за 2022 година содржи квота за вработување на Роми, во некои од мерките, за осигурување на нивната активност на пазарот на трудот. Потребата од доедукација, стекнување на образование, но и континуирана социјална поддршка на Ромите при влез и задржување на пазарот на трудот, се опфаќа преку реализирањето на проектот со УНДП насловен како: „Job opportunities for all“ и воведување на методологијата на Ацедер.

Интеграцијата на децата од ромската заедница во предучилишното образование, но и охрабрувањето на жените Ромки за доедукација и вработување, ја покажува нашата цврста решеност да му дадеме една додатна вредност на целиот систем за заштита.

Еднаквост на жените

За охрабрувањето на жените, но и создавање услови за нивна работна интеграција, мора да се спомене дека во јуни 2022 година Владата на РСМ ја усвои Стратегијата за еднаквост и недискриминација 2022-2026. Овој документ претставува основна стратегија во националната политика за еднаквост и недискриминација. Стратегијата ја изразува подготвеноста на Република Северна Македонија да ги обедини сите согледувања, активности и ресурси во кохерентна рамка и единствен приод за одржлив развој, за унапредување на човековите права и за воспоставување на еднакви можности.

За жал, токму во оваа реченица се скриени и предизвиците на системот за социјална заштита, за осигурување на заштитата на маргинализираните, но и за спречување на говорот на омраза како дел од родовобазираниот насилство.

Според официјалната статистика, 51,9 % од неактивното женско население (на возраст од 15 до 64 години) не бара вработување заради семејни обврски – грижа за семејството. Во просек, жените во РСМ извршуваат 72,5 % од вкупната неплатена работа поврзана со грижа за други, додека придонесот на мажите одвај надминува 1/4 од вкупниот обем на неплатената работа (Државен завод за статистика 2020).

Жените се жртви, особено оние коишто остануваат маргинализирани, надвор од општествените текови. Како Министерство

за труд и социјална политика по ратификацијата на Истанбулската конвенција и донесувањето на новиот Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство, посветено креираме услуги во системот за психо-социјална поддршка на жените, за сместување, но и мерки во Оперативниот план за таргетирано и лесно вработување на жените кои биле жртви на семејно и родовобазирани насилство. Имплементацијата на системот за поддршка на жените јасно ја покажа потребата од поддршка и социјално менторство за влез и задржување на пазарот на трудот. Преку овие чекори жените имаат можност да се зајакнат, одново да се спознаат себеси, да ја подобрат сликата за себе преку сопствена заработка и активно учество на пазарот на трудот.

Очигледно, предизвиците на системот на социјална заштита се обемни, но и охрабрувачки. Набројувајќи ги поместувањата и подобрувањата што секојдневно го доградуваат постојниот систем се доаѓа до заклучокот дека новите предизвици се двигателот што води кон подобро утре, можеби трнлив и макотрпен пат, но со поголема решеност за успех.

Целокупната ситуација говори за тоа дека човечкиот фактор е пресудниот во системот за справување со предизвиците, односно за зголемување на бројот на професионалци во различни области и истовремено намалување на бројот на корисници на системот за помош преку активирање на секој работоспособен примател.

СПОРЕД ОФИЦИЈАЛНАТА СТАТИСТИКА, 51,9 % ОД НЕАКТИВНОТО ЖЕНСКО НАСЕЛЕНИЕ (НА ВОЗРАСТ ОД 15 ДО 64 ГОДИНИ) НЕ БАРА ВРАБОТУВАЊЕ ЗАРАДИ СЕМЕЈНИ ОБВРСКИ. ВО ПРОСЕК, ЖЕНИТЕ ВО РСМ ИЗВРШУВААТ 72,5 % ОД ВКУПНАТА НЕПЛАТЕНА РАБОТА ПОВРЗАНА СО ГРИЖА ЗА ДРУГИ, ДОДЕКА ПРИДОНЕСОТ НА МАЖИТЕ ОДВАЈ НАДМИНУВА 1/4 ОД ВКУПНИОТ ОБЕМ НА НЕПЛАТЕНАТА РАБОТА. ЖЕНИТЕ СЕ ЖРТВИ, ОСОБЕНО ОНИЕ КОИШТО ОСТАНУВААТ МАРГИНАЛИЗИРАНИ, НАДВОР ОД ОПШТЕСТВЕНИТЕ ТЕКОВИ. МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА, ПО РАТИФИКАЦИЈАТА НА ИСТАНБУЛСКАТА КОНВЕНЦИЈА И ДОНЕСУВАЊЕТО НА НОВИОТ ЗАКОН ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИТЕ И СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО, ПОСВЕТЕНО КРЕИРА УСЛУГИ ЗА ПСИХО-СОЦИЈАЛНА ПОДДРШКА, ЗА СМЕСТУВАЊЕ, НО И ЗА ТАРГЕТИРАНО И ЛЕСНО ВРАБОТУВАЊЕ НА ЖЕНИТЕ КОИ БИЛЕ ЖРТВИ НА СЕМЕЈНО И РОДОВОБАЗИРАНО НАСИЛСТВО

Во мигови кога се очекува објавување на нов пакет антикризни мерки од Владата, за најранливите категории граѓани, јас би повикала да ги охрабриме токму овие граѓани да ги искористат мерките што ги нуди системот, но и своите лични капацитети за обезбедување на подостоинствен живот за себе и за своето семејство. Се разбира, и за промена на перцепцијата на нашиот систем за социјална заштита – **од механизам за парични трансфери до механизам за охрабрување, поддршка и промена.**

(Јована Тренчевска е актуелна министерка за труд и социјална политика во Владата на Република Северна Македонија. Дипломирала социологија во 1994 година на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а во 2012 година станала магистер по социолошки науки. Има работно искуство на полето на унапредување на народовата еднаквост и можностите, а во периодот 2020-2021 година е вработена во Државниот инспекторат за труд. Учествувала во подготовка на повеќе законски решенија од областа на социјалната и трудова политика, за што има објавено и неколку публикации.)

МИНИМАЛНА ПЛАТА – ИСКУСТВА, ОПТИМАЛНА ФОРМУЛА И ПОЛИТИКИ

ФАТМИР БЕСИМИ

ЗАЧЕТОЦИТЕ НА РЕГУЛАЦИЈАТА НА ПЛАТАТА НА НАЦИОНАЛНО НИВО ДАТИРААТ УШТЕ ОД СРЕДНОВЕКОВНА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, СО ВОВЕДУВАЊЕ НА МАКСИМАЛНА НАДНИЦА, А ЗА ПРВПАТ МИНИМАЛНАТА ПЛАТА БИЛА УТВРДЕНА НА КРАЈОТ ОД 19 ВЕК ВО НОВ ЗЕЛАНД, ДОДЕКА НА ПОЧЕТОКОТ НА 20 ВЕК ПРВА ВО ЕВРОПА ТОА ГО ПРАВИ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА. СЕГА, РЕЧИСИ, СИТЕ ЗЕМЈИ ВО ЕУ ИМААТ УТВРДЕНО МИНИМАЛНА ПЛАТА, СО ИСКЛУЧОК НА НЕКОЛКУ КОИШТО ИМААТ УТВРДЕНО МИНИМАЛНИ НИВОА ПО СЕКТОРИ. ГЕНЕРАЛНО, ИСКУСТВАТА ОД ВОВЕДУВАЊЕТО НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА СУГЕРИРААТ ПОЗИТИВНИ РЕЗУЛТАТИ. МИНИМАЛЕЦОТ, ГЛАВНО, СЕ СМЕТА ЗА АЛАТКА ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА НА РАБОТНИЦИТЕ И ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА. ВЛИЈАЕ ПОЗИТИВНО ЗА ПОДОБРА ДИСТРИБУЦИЈА НА ДОХОДОТ, А НЕКОИ СМЕААТ И ДЕКА ПОЗИТИВНО ВЛИЈАЕ ВРЗ ПРОДУКТИВНОСТА И ЕКОНОМСКАТА АКТИВНОСТ

Комплексната социо-економска и политичка природа на минималната плата или, законски, најниско утврдената плата, ја прави предмет на огромен број анализи, истражувања и дебати. Уште од времето на американскиот претседател Френклин Рузвелт, поддржувачите на минимална плата велат дека таа е во функција на макроекономските и микроекономските цели. Главната макроекономска цел е да го стимулира економскиот раст преку редистрибуција на доходот, при тоа поттикнувајќи ја потрошувачката и економскиот раст. Главната микроекономска цел, пак, е да ги извлече од сиромаштија помалку квалификуваните работници, особено за време на на-долните движења во бизнис-циклусот.

Минималната плата и економската мисла од од неокласичната економија наваму

Концептот на минималната плата во рамки на пазарот на трудот е широко дискутиран во економската

литература. Неокласичната економија се базира врз моделот на рационален избор, при што субјектите – работодавачот и работникот, врз основа на трошоците и заработката, ја носат одлуката за економската активност. Тие дејствуваат во пазарниот систем управуван од невидливата рака на Смит. Во него постојат интервентни институции и регулатива, но тој на долг рок се стреми кон совршена конкуренција. Конкументниот пазар ја наоѓа ефективната рамнотежа некаде меѓу понудата и побарувачката. Платата и бројот на вработени, кои ќе се утврдат како рамнотежа меѓу понудата и побарувачката на пазарот на трудот, треба да донесат највисоки придобивки за сите учесници во него. Утврдувањето на нивото на минималната плата над рамнотежата би го нарушило редот утврден од пазарната сила. Доколку минималната плата се утврди над тоа ниво, тоа би значело: поголеми трошоци за фирмите, намалена заработка, како и побарувачка за работници. Помала побарувачка за работна сила, при иста или зголемена понуда на работници (како резултат на зголемената плата), би значело намалување на бројот на работни места. Секако, за оние работници кои би ги задржале работните места, тоа ќе значи раст на платите. Но, за оние кои се со најниски квалификации би значело дека ќе останат без своите работни места што, секако, би се одразило врз стапката на невработеност.

Овие претпоставки се правени во услови на совршена конкуренција на совршен пазар. Тука е исклучена претпоставката дека одредени работодавачи можат да имаат влијание врз формулирањето на цената на трудот и на тој начин да влијаат врз поместувањето на рамнотежата во нивна полза. Во овој случај, утврдената минимална плата би влијаела во насока на задржување на поголема праведност и одржување на пазарните спреги.

Сепак, и тука има фактори што не се земени предвид. Неокласичната економија претпоставува дека работниците го вложуваат минимумот за извршување на своите задачи, односно мотивацијата е целосно исклучена. Ова е важна околност што не е земена предвид, од една страна заради продуктивноста, но и заради дополнителните трошоци за работниците коишто вршат контрола. Оттаму, бихевиористичката економија, како комбинација од економија и психологија, се осврнува и на другите аспекти освен на пазарните. Кауфман (1999) сугерира на проширување на пазарниот модел, односно да се земе предвид и човечкиот фактор, како и околината во која функционира.

Треба да се има предвид дека кај одредени дејности побарувачката за работна сила во голема мера е нееластична (согласно финалните производи и услуги), односно тука повисоката минимална плата, едноставно, ќе се вкалкуира во цените на крајниот аутпут што потрошувачите се подготвени да го платат. На ова укажува и нобеловецот Пол Кругман. Освен него и американскиот економист Алан Блајндер посочува дека утврдувањето на минимална плата може: да ја намали замената на работници, во насока на намалување на трошоците за обука, да го намали проблемот за регрутирање на нови работници, како и фактот дека сите работници не работат за минимална плата.

Влијанието на минималната плата

Изолирањето на влијанието на минималната плата врз движењата на пазарот на трудот преку математичките модели не е едноставно, додека различните емпириски истражувања поддржуваат различни економски теории и стојалишта. Низ годините се направени повеќе емпириски истражувања што го разгледуваат влијанието на минималната плата врз вработеноста, дистрибуцијата на доходот помеѓу помалку и повеќе платените работници, влијанието врз работата и развојот на способностите на работниците и цените на крајните производи и услуги. Резултатите од овие анализи се различни. На пример, Браун (1983) употребувајќи подолги временски серии заклучил дека растот на минималната плата за 10 % влијае за намалување на вработеноста кај младите и тоа од 1 % до 3 %. Други анализи, пак, го побиле ова тврдење. Најпознатата и најцитирана на оваа тема во економската литература, секако е анализата на американските економисти Алан Кругер и Дејвид Кард, врз основа на што Кард подоцна добива и Нобелова награда. Анализата се однесува на влијанието на покачувањето на минималната саатнина во услужниот сектор, поточно во рестораните за брза храна во Пенсилванија и Њу Џерси. Резултатот покажал дека растот на саатнината, всушност, немал влијание врз вработеноста. Понатаму низ годините се направени низа други емпириски истражувања, коишто ја зеле предвид старосната и регионалната структура, различните индустрии, согласно на што и резултатите од испитувањата имаат различни заклучоци.

Практичните искуства на земјите со минималната плата

Со оглед на фактот што од првите закони за регулација на минималната плата има поминато повеќе од еден век, искуствата од воведувањето на минималец во светот се богати, имајќи предвид дека најголем број земји ја имаат регулирано најниската плата. Зачетоците на регулацијата на платата на национално ниво датираат уште од средновековна Велика Британија (воведување на максимална надница), а за првпат минималната плата била воведена на крајот од 19 век во Нов Зеланд, додека на почетокот на 20 век прва во Европа тоа го прави Велика Британија. Сега, речиси, сите земји во ЕУ имаат поставено минимална плата (со исклучок на неколку кои имаат утврдено минимални нивоа по сектори). Општо гледано, искуствата од воведувањето на минималната плата сугерираат позитивни резултати. Главно, минималната плата се смета за алатка за заштита на правата на работниците и за намалување на сиромаштијата. Таа влијае позитивно за подобра дистрибуција на доходот во општеството, а некои аргументираат и дека позитивно влијае врз продуктивноста и економската активност.

Начелно, прашањето за утврдување на минимална плата не е „да“ или „не“, туку кое е оптималното ниво и како да се утврди? При утврдување на висината на минималната плата се зема предвид: стапката на сиромаштија, висината на просечната плата во економијата и социо-економските индикатори – инфлацијата, стапката на вработеност, БДП, и др. На пример, залагање на Европскиот

ПРАШАЊЕТО ЗА МИНИМАЛНА ПЛАТА НЕ Е „ДА“ ИЛИ „НЕ“, ТУКУ КОЕ Е ОПТИМАЛНОТО НИВО И КАКО ДА СЕ УТВРДИ? ПРИ УТВРДУВАЊЕ НА ВИСИНАТА НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА СЕ ЗЕМА ПРЕДВИД: СТАПКАТА НА СИРОМАШТИЈА, ВИСИНАТА НА ПРОСЕЧНАТА ПЛАТА И СОЦИО-ЕКОНОМСКИТЕ ИНДИКАТОРИ – ИНФЛАЦИЈАТА, СТАПКАТА НА ВРАБОТЕНОСТ, БДП, И ДР. ЗАЛАГАЊЕ НА ЕВРОПСКИОТ ПАРЛАМЕНТ Е ДА СЕ УТВРДИ МИНИМАЛНАТА ПЛАТА НА НИВО ОД 60 % ОД МЕДИЈАНАТА ИЛИ 50 % ОД ПРОСЕЧНАТА ПЛАТА ВО ЗЕМЈАТА. НО, МАЛКУ ОД ЧЛЕНКИТЕ НА ЕУ ГО ИСПОЛНУВААТ ОВОЈ КРИТЕРИУМ. КАКО ПРОЦЕНТ ОД ПРОСЕЧНАТА ПЛАТА ВО ЕУ, НАЈВИСОКА Е ПЛАТАТА ВО ПОРТУГАЛИЈА, СО ОКОЛУ 65 %. СЛЕДАТ: ФРАНЦИЈА, СО 61 %, СЛОВЕНИЈА, СО 59 %, ОБЕДИНЕТОТО КРАЛСТВО, СО 58 %, ЛУКСЕМБУРГ И РОМАНИЈА, СО 57 %, ПОЛСКА, СО 56 %, ИТН. ВО НОМИНАЛЕН ИЗНОС ПРОСЕЧНАТА МЕСЕЧНА МИНИМАЛНА ПЛАТА ЗНАЧАЈНО СЕ РАЗЛИКУВА МЕЃУ ОДДЕЛНИ ЧЛЕНКИ НА ЕУ, НАЈНИСКАТА Е 332 ЕВРА ВО БУГАРИЈА, А НАЈВИСОКАТА Е 2.202 ЕВРА ВО ЛУКСЕМБУРГ

Парламент (јуни 2022) е да се утврди минималната плата на ниво од 60 % од медијаната или 50 % од просечната плата во земјата. Но, малку од земјите на ЕУ го исполнуваат овој критериум. На пример, како процент од просечната плата во ЕУ, највисока е платата во Португалија, со околу 65 %. Следат: Франција, со 61 %, Словенија, со 59 %, Обединетото Кралство, со 58 %, Луксембург и Романија, со

НЕОДАМНЕШНАТА АНАЛИЗА НА ЦЕНТАРОТ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ НА ЕКОНОМСКИ ПОЛИТИКИ (CENTRE FOR ECONOMIC POLICY RESEARCH), ЕДНА ОД ЕВРОПСКИТЕ ВОДЕЧКИ ИСТРАЖУВАЧКИ МРЕЖИ, ПРАВЕЌИ СИМУЛАЦИЈА ЗА РАСТОТ НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА ВО ГЕРМАНИЈА, НА ФЕДЕРАЛНО И РЕГИОНАЛНО НИВО, ДОЈДЕ ДО ЗАКЛУЧОК ДЕКА АМБИЦИОЗНИТЕ ФЕДЕРАЛНИ МИНИМАЛНИ ПЛАТИ ВЛИЈААТ ВРЗ НАМАЛУВАЊЕ НА НЕЕДНАКВОСТА ВО ПЛАТИТЕ, БЕЗ ДА ЈА ЗАГРОЗАТ СОЦИЈАЛНАТА БЛАГОСОСТОЈБА. СЕПАК, ТИЕ, НАЈВЕРОЈАТНО, ЌЕ ПРЕДИЗВИКААТ ЗНАЧИТЕЛЕН ГУБИТОК НА РАБОТНИ МЕСТА. ЗА РАЗЛИКА ОД ТОА, ЕФЕКТИТЕ ВО ОДНОС НА ВРАБОТНОСТА СЕ МИНИМАЛНИ, КОГА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА Е ПОСТАВЕНА ОКОЛУ НИВОТО ОД 50 % ОД НАЦИОНАЛНАТА СРЕДНА ПЛАТА, КАКВА ШТО Е И РЕАЛНАТА СОСТОЈБА СО МИНИМАЛНАТА ПЛАТА ВО ГЕРМАНИЈА (48 % ОД ПРОСЕЧНАТА ПЛАТА). СОГЛАСНО ТОА, СЕ ПРЕПОРАЧУВА ВНИМАТЕЛНО И ПОСТЕПЕНО ДА СЕ ВОВЕДУВААТ ПОВИСОКИ МИНИМАЛНИ ПЛАТИ ЗА ДА МОЖЕ ДА СЕ ПРЕПОЗНААТ ПОТЕНЦИЈАЛНИТЕ РИЗИЦИ

57 %, Полска, со 56 %, Шпанија, со 55 %, итн. (согласно податоците на ОЕЦД за 2020 година). Инаку, во номинален износ, просечната месечна минимална плата значајно се разликува меѓу земјите членки на ЕУ, односно најниската е 332 евра во Бугарија, додека највисоката е 2.202 евра во Луксембург (согласно податоците на Еуро-стат за 2021 година).

Во најголем број земји постои експертско тело коешто ѝ дава препорака на владата за утврдување на нивото на минималната плата, како во Велика Британија. Во некои држави, пак, владата самостојно ја носи одлуката врз основа на анализите од министерствата, а постојат и земји во коишто експертското тело само ја утврдува висината на минималната плата.

Формулата за пресметување на минималната плата се менувала, од земја до земја, но и од еден до друг период, со цел да одговори на соодветните потреби на економијата. Така, на пример, во Франција минималната плата е врзана за индексот на трошоци за живот и се усогласува на годишно ниво. Во периодот од 2008 до 2009 година, Франција дополнително воспостави експертски борд,

кој и покрај постојната формула, согласно економските движења, може да советува за повисоко усогласување. Луксембург, исто така, ја врзува минималната плата со трошоците за живот, додека Холандија – со просечниот раст на платите, иако низ годините се покажа дека минималната плата може да биде и дополнително зголемена. Ова, таканаречено, „нагодување“, во одделни земји се должи, главно, на влијанието на синдикалните организации. Во некои членки на ЕУ, пак, нема конкретна формула, туку висината на минималната плата се преговара помеѓу владата и синдикалните организации или, пак, се утврдува на секторско ниво, преку колективните договори помеѓу работодавачите и работниците. Такви се, на пример: Данска, Финска и Шведска, каде повеќе од 90 % од работниците се покриени со секторски договори за минимална плата и, воедно, се добар пример за заштита на работниците.

Минималната плата како удел во просечната плата

Уделот на минималната плата во просечната плата ја мери релативната важност на минималната плата на секој од пазарите на трудот. За најголем број од земјите таа е фиксирана на околу 50 % од просечната плата, но од земја до земја таа може значајно да варира. Ако во Франција таа изнесува околу 60 %, во САД е околу 30 % (со тоа што и во одделни држави овој процент варира). Многу од економиите утврдуваат повисока минимална плата за помладите работници. Холандија, на пример, за младите работници на возраст од 18 и 19 години утврдува 50 % од минимумот утврден за повозрасните работници. За разлика од Холандија, во: Франција, Португалија и Шпанија, пак, за помладите работници се поставуваат повисоки стапки на минимална плата, бидејќи бројот на вработени на оваа возраст е низок. Дел од економиите определуваат минимална плата по одделни региони, како: Канада, Кина, Индонезија, Јапонија и САД во одделните сојузни држави.

Неодамнешната анализа на Центарот за истражување на економски политики (Centre for Economic Policy Research), една од европските водечки истражувачки мрежи, правејќи симулација за растот на минималната плата во Германија, на федерално и регионално ниво, дојде до заклучок дека амбициозните федерални минимални плати влијаат врз намалување на нееднаквоста во платите, без да ја загрозат социјалната благосостојба. Сепак, тие, најверојатно, ќе

предизвикаат значителен губиток на работни места. За разлика од тоа, ефектите по однос на вработеноста се минимални, кога минималната плата е поставена околу нивото од 50 % од националната средна плата, каква што е и реалната состојба со минималната плата во Германија (48 % од просечната плата). Согласно тоа, препораките се внимателно и постепено да се воведуваат повисоки минимални плати за да може да се препознаат потенцијалните ризици. При утврдувањето на минималните плати, креаторите на политики калкулираат во однос на: вработеноста, правичноста и ефектите врз благосостојбата, согласно структурата и потребите на конкретната економија. Но, најдобро кажано е дека оптималното ниво на минимална плата зависи од контекстот. Секоја минимална плата треба да биде скроена за конкретниот пазар, а пазарите на трудот се разликуваат по многу нешта, вклучително и по даночната регулатива и формалната и неформалната економија.

Минималната плата во Република Северна Македонија

Да, зборуваме за нашето искуство. Во 2012 година во Северна Македонија за првпат е воведен Законот за минимална плата. Минималната плата е дефинирана како најнискиот месечен износ на основната плата што работодавачот е должен да му ја исплати на работникот за работа извршена за полно работно време и исполнет нормиран учинок. Минималната плата на работникот кој работи со скратено работно време, пак, се пресметува сразмерно на поминатото време на работното место. За надзорен орган за спроведување на Законот е назначен Државниот инспекторат за труд. Согласно овој Закон, минималната бруто-плата изнесуваше околу 40 % од просечната бруто-плата од претходната година, што во номинален износ значеше околу 8.000 денари нето-плата. Исклучок беа три сектори: кожарската, текстилната и индустријата за производство на облека, за што беше предвидено постепено зголемување како процент од минималната плата, односно 78 % од минималната плата во 2012 година, 85 % во 2013 година и 93 % во 2014 година.

Со Измените на Законот во 2014 година се напушти утврдувањето на минималната плата како процент од бруто-платата, и наместо тоа беа дадени конкретни износи за висината на минималецот. На ниво на цела економија, минималната нето-плата во 2014 година беше утврдена на 8.800 денари, во 2015 – 9.590 денари, а во 2016 –

10.080 денари. Во трите индустрии со најниски плати, односно: кожарската, текстилната и индустријата за производство на облека овие износи беа ограничени на: 7.500 денари во 2014 година; 8.050 во 2015 година; 9.000 во 2016 година; 9.590 денари во 2017 година и 10.080 денари во 2018 година.

Со Измените на Законот во 2017 година, минималната плата беше утврдена на 12.000 денари во нето-износ. Новина беше што овој износ се однесуваше на сите сектори, вклучително и трудоинтензивните, односно: кожарската, текстилната и индустријата за производство на облека. Бидејќи стануваше збор за повисоко процентуално покачување, а со цел

ПРИ УТВРДУВАЊЕТО НА МИНИМАЛНИТЕ ПЛАТИ, КРЕАТОРИТЕ НА ПОЛИТИКИ КАЛКУЛИРААТ ВО ОДНОС НА: ВРАБОТНОСТА, ПРАВИЧНОСТА И ЕФЕКТИТЕ ВРЗ БЛАГОСОСТОЈБАТА, СОГЛАСНО СТРУКТУРАТА И ПОТРЕБИТЕ НА КОНКРЕТНАТА ЕКОНОМИЈА. НО, НАЈДОБРО КАЖАНО Е ДЕКА ОПТИМАЛНОТО НИВО НА МИНИМАЛНА ПЛАТА ЗАВИСИ ОД КОНТЕКСТОТ. СЕКОЈА МИНИМАЛНА ПЛАТА ТРЕБА ДА БИДЕ СКРОЕНА ЗА КОНКРЕТНИОТ ПАЗАР, А ПАЗАРИТЕ НА ТРУДОТ СЕ РАЗЛИКУВААТ ПО МНОГУ НЕШТА, ВКЛУЧИТЕЛНО И ПО ДАНОЧНАТА РЕГУЛАТИВА И ФОРМАЛНАТА И НЕФОРМАЛНАТА ЕКОНОМИЈА

да се избегне укинување на работни места, државата воведо субвенции за исплата на минималната плата во период од една година, чија висина зависеше од висината на исплатената плата. Беа воведени и дополнителни критериуми за работодавачите со цел: да се избегне злоупотреба на државната поддршка, односно фирмата да не е во постапка на стечај или ликвидација, за работникот да се плаќа персонален данок и придонеси, добивката во текот на претходната година да не е поголема од 10 % од вкупните расходи и работодавачот да ги исплатил своите обврски врз основа на плата и даноци кон вработените и државата. Со Измените на Законот во 2017 година беше дефинирано и усогласување на минималната плата според принципот – третина во однос на растот на просечната плата, третина во однос на индексот на трошоците на живот и третина согласно реалниот пораст на бруто-домашниот производ за претходната година, по што беа направени уште две усогласувања, во 2018 и 2019 година, до околу 12.500 денари (околу 50 % од просечната плата).

Со Измените на Законот за минимална плата во 2019 година, во периодот декември 2019 – март 2020 година, минималната плата доби ново, значајно зголемување на 14.500 денари. По

завршувањето на вонредната состојба во 2020 година, предизвикана од корона пандемијата, при усогласување со просечната плата, трошоците на живот и реалниот бруто-домашен производ, дојде до уште едно покачување на минималецот, на 14.934 денари во нето, во периодот до март 2021 година, а со усогласувањето во август 2021 година, минималната плата беше поставена на околу 15.200 денари во нето-износ.

Нов систем 50 % - 50 % за утврдување на минималната плата

Годината 2022 започна со нови предизвици коишто можеа да се наметат уште на крајот од претходната, 2021 година, со ценовните притисоци на светските пазари на примарни производи предизвикани од нарушените синџири на снабдување. Како резултат на војната во Украина тие продолжија, дури и се засилија, а ситуацијата наметна потреба од реакција во насока на заштита на стандардот на граѓаните.

По опсежни анализи и инклузивен процес на преговори, на почетокот од 2022 година се постигна договор со синдикатите во Северна Македонија за нови системски измени на Законот за минимална плата и, воедно, ново високо покачување на минималецот за 20 %, односно на 18.000 денари. Со ова, минималната плата во земјава достигна до 58 % од просечната исплатена плата, или близу до она што го препорачува Европската

ВО 2012 ГОДИНА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ЗА ПРВПАТ Е ВОВЕДЕН ЗАКОНОТ ЗА МИНИМАЛНА ПЛАТА, СО УТВРДЕН БРУТО-ИЗНОС ОКОЛУ 40 % ОД ПРОСЕЧНАТА БРУТО-ПЛАТА ОД ПРЕТХОДНАТА ГОДИНА, ИЛИ ВО НОМИНАЛЕН ИЗНОС ОКОЛУ 8.000 ДЕНАРИ НЕТО. СО ИЗМЕНЕТЕ НА ЗАКОНОТ ВО 2014 ГОДИНА БЕА ДАДЕНИ КОНКРЕТНИ ИЗНОСИ ЗА ВИСИНАТА НА МИНИМАЛЕЦОТ, А ПОКАЧУВАЊАТА ВО НАРЕДНИТЕ ГОДИНИ ИЗНЕСУВАА: 8.800, 9.590, 10.800, 12.000 ДЕНАРИ. ВО 2017 ГОДИНА, СО ЦЕЛ ДА СЕ ИЗБЕГНЕ УКИНУВАЊЕ НА РАБОТНИ МЕСТА, ДРЖАВАТА ВОВЕДЕ СУБВЕНЦИИ ЗА ИСПЛАТА НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА ВО ПЕРИОД ОД ЕДНА ГОДИНА, КАКО И ДРУГИ КРИТЕРИУМИ, ЗА ДА СЕ ИЗБЕГНАТ ЗЛОУПОТРЕБИ. СЛЕДЕШЕ УСОГЛАСУВАЊЕ НА МИНИМАЛЕЦОТ СПОРЕД ПРИНЦИПОТ – ТРЕТИНА ВО ОДНОС НА РАСТОТ НА ПРОСЕЧНАТА ПЛАТА, ТРЕТИНА ВО ОДНОС НА ИНДЕКСОТ НА ТРОШОЦИТЕ НА ЖИВОТ И ТРЕТИНА СОГЛАСНО РЕАЛНИОТ ПОРАСТ НА БДП ЗА ПРЕТХОДНАТА ГОДИНА. ВО 2019 ГОДИНА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА СЕ ПОКАЧИ НА 14.500 ДЕНАРИ, А ВО 2020 ГОДИНА ИЗНЕСУВАШЕ 14.934. ВО АВГУСТ 2021 ГОДИНА МИНИМАЛНИОТ ЛИЧЕН ДОХОД БЕШЕ УТВРДЕН НА 15.200 ДЕНАРИ ВО НЕТО-ИЗНОС

комисија. Со Измените на Законот се постави и нов систем, секако во интерес на работниците, односно наместо усогласување по принципот третина во однос на просечната плата, третина во однос на трошоците за живот и третина во однос на бруто-домашниот производ, сега усогласувањето ќе се врши според принципот – 50 % во однос на просечната исплатена плата и 50 % во однос на трошоците за живот.

Има повеќе трудови од домашни автори коишто емпириски го истражуваат ефектот на минималната плата врз социо-економските параметри во земјава. Меѓу нив е и истражувањето на поранешниот министер за финансии, Тевдовски, Јовановиќ и Стојкоски, за публикацијата на „Фридрих Еберг“, со коешто се испитуваат ефектите од покачувањето на минималната плата во 2017 година. Анализата направена врз основа на податоците од сите регистрирани трговски друштва во земјава и сите вработени лица, споредувајќи ги 2017 и 2018 година, покажува дека растот на минималната плата не доведе до отпуштање на работници и дека покачувањето не влијаеше врз оперативната ефикасност на фирмите. Од друга страна, пак, анализата покажува и дека продуктивноста на фирмите е зголемена по покачувањето на минималната плата, како и дека нема намалување на профитот.

Платите и продуктивноста

Меѓународните финансиски институции, како ММФ и Светска банка, сепак, препорачуваат дека понатаму треба да се внимава со покачувањето на минималната плата, односно таа да ја следи продуктивноста. Во една од моите колумни: „За човечкиот капитал, растот на продуктивноста и платите: кој е патот до економски развој и подобар животен стандард“, се навраќам токму на овие врски. Како што ќе рече нобеловецот Кругман: „Продуктивноста не е сè, но на крајот е сè“.

Она што би сакал да го истакнам за минималната плата кај нас е тоа што е добро што е поставен еден реален систем – систем којшто ќе ја следи просечната плата, дефинирана преку пазарните механизми, но воедно, ќе ги следи и трошоците за живот. Поставената основа за минималната плата, врз која понатаму ќе се пресметува усогласувањето, е висока околу 60 %, односно е во согласност со препораките на Европската комисија.

На среден и долг рок, потребно е да се работи на структурните промени коишто ќе ја направат економијата посилна и отпорна на надворешни шокови, какви што се случуваат во изминатите две години, но и на поголема конкурентност на фирмите преку јакнење на продуктивноста и иновативноста. Инвестирање во: човечки капитал, технологии, инфраструктура, иновативност и претприемништво е начинот да се постигне таа цел, на што работиме, и ќе работиме во иднина.

(Фатмир Бесими е актуелен министер за финансии на Република Северна Македонија. Има завршено Економски факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а магистерски и докторски студии на универзитетот „Стафордшир“ во Велика Британија. Во два мандата беше вицепремиер во Владата на РСМ задолжен за европски прашања, а во два мандата ја извршуваше функцијата министер за економија. Бесими има богата кариера и во банкарскиот сектор – вицегувернер на Народната банка, како и ангажман во Канцеларијата на Светската банка во Косово. Тој е вонреден професор на Факултетот за бизнис и економија при Универзитетот на Југоисточна Европа во Тетово и визитинг професор на познатата Лондонска школа за економија во Велика Британија. Автор е на книги, научни и стручни текстови на економски теми.)

ПРАЗНА КОШНИЦА, ПРАЗНИ ЏЕБОВИ НА РАБОТНИЦИТЕ!

ИВАН ПЕШЕВСКИ

ПОВИСОКИТЕ ЦЕНИ НА ОСНОВНИТЕ ЖИВОТНИ ПРОИЗВОДИ ЌЕ ДОВЕДАТ ДО ЗНАЧИТЕЛНО ПОСКАПУВАЊЕ И НА СИНДИКАЛНАТА МИНИМАЛНА КОШНИЦА, ШТО Е ПОКАЗАТЕЛ ЗА ОСНОВНИТЕ ПОТРЕБИ НА ЕДНО ЧЕТИРИЧЛЕНО СЕМЕЈСТВО. СИНДИКАЛНАТА МИНИМАЛНА КОШНИЦА ПОСТОЈАНО ПОСКАПУВА, ПА АКО ВО МАРТ 2022 ИЗНЕСУВАШЕ 36.767 ДЕНАРИ, ЗА НЕА ВО АПРИЛ БЕА ПОТРЕБНИ УШТЕ 1.337 ДЕНАРИ, ШТО Е ПОСКАПУВАЊЕ ЗА 3,63 %. ОД ЈАНУАРИ 2022 ГОДИНА, КОГА ЧИНЕШЕ 35.811 ДЕНАРИ, НЕЈЗИНИОТ ИЗНОС Е ЗГОЛЕМЕН ЗА ДОПОЛНИТЕЛНИ 2.293 ДЕНАРИ, ОДНОСНО ЗА 6,4 %. А, САМО ЗА ЕДНА ГОДИНА, ИЛИ ОД АПРИЛ 2021 ГОДИНА, КОГА ЗА НАМИРНИЦИТЕ ВО СИНДИКАЛНАТА МИНИМАЛНА КОШНИЦА БЕА ПОТРЕБНИ 33.976 ДЕНАРИ, СЕГА ТАА НЕ МОЖЕ ДА СЕ КУПИ БЕЗ ДОПОЛНИТЕЛНИ 4.128 ДЕНАРИ, ШТО Е ПОСКАПУВАЊЕ ЗА 12,14 %

Она што денес може да се забележи по рафтовите на маркетите е дека нема промена кога станува збор за количината и разнообразноста на производите што се нудат. Но, ако се погледне подобро ќе се види дека дел од тие производи се двојно, па и повеќе од двојно поскапени. Сојузот на синдикатите на Македонија, како единствен репрезентативен синдикат на работниците, остана „должен“ да прави приказ за минималната потрошувачка кошница, за што известува секој месец. Тоа што на сите ни се случува пред очи е вртоглавиот пораст на цените на мало, цените на горивата, на енергенсите, како електричната енергија, па дури и цената на огревното дрво којашто се немаше изменето повеќе од десет години, бидејќи е социјална категорија.

Пред да навлезам во анализата, со сигурност можам да кажам дека македонскиот работник од година во година, во континуитет, од кога постоиме како држава, живее сè

полошо, односно посиромашно. Тоа го потврдуваат и платите на вработените кои недостасуваат за покривање на основните животни трошоци на крајот на месецот. Имено, ако ја споредиме минималната потрошувачка кошница низ годините со просечната плата, ќе се види дека таа постојано опаѓа, односно куповната моќ на работниците е сè помала. Во овој текст, како претставник на работниците, нив ги потенцирам, но тоа важи за сите граѓани, бидејќи сите сме во кошот, иако не сите со ист просек и платежна моќ. Можеби за дел од работодавачите сè уште не се проблем цените и пазарот на трудот, но голем дел веќе се пред голем предизвик, имајќи ја предвид сè уште актуелната пандемија од Ковид 19, економската светска криза и, како најактуелен за сите поскапувања, воениот конфликт Русија – Украина.

Работничката плата и инфлацијата

Поскапувањата за кои сме сведоци доведоа до пораст на инфлацијата која во моментот изнесува 16,8 %, за разлика од минатиот месец кога беше 14,5 %, додека во мај, само 10,2 %. Неизвесно е колку ќе биде до крајот на годината и дали воопшто ќе се врати сè по старо, имајќи предвид дека до сега кај нас штом се зголеми цената на еден производ, многу е мала веројатноста дека цената одново ќе се намали, едноставно граѓаните ги прифаќаат новите цени. Не е јасно и зошто кога на светските берзи паѓа цената на нафтата, кај нас поскапува, а некогаш и обратно, што е тотално нелогично.

За вработените од приватниот сектор беше изненадувачки фактот што преку ноќ, на 01.03.2022 година, минималната плата порасна за цели 2.806 денари, односно од 15.194 скокна на 18.000 денари. Многумина експерти, за жал, сè уште мислат дека инфлацијата што ја имаме во моментот се должи на ова покачување на минималната плата, која гарантира износ под кој не смее еден работник да биде платен. Навистина е смешно да помислиме дека македонскиот работник кој одвај преживува со две минимални плати може да ја крегне инфлацијата на 16 %, па и повеќе. Од август, во споредба со претходниот месец, веќе е напуштен прагот на две минимални плати за да се купи минималната потрошувачка кошница. Сега, ниту една минимална и една просечна плата повеќе не се доволни за преживување на четиричлено семејство.

СОЦИЈАЛНИТЕ МЕРКИ ВО ВРЕМЕ НА НЕИЗВЕСНОСТ

Со цел да го илустрирам намалувањето на куповната моќ на работниците во земјава, во приказот подолу е земен август 2022 година, како последен статистички обработен месец, во споредба со август 2021 година и август 2020 година. Споредбена анализа е направена и со исплатената нето-плата по работник во истите месеци по години. Табелите за вредноста на Синдикалната минимална кошница се преземени од веб страницата на ССМ¹, додека податоците за просечно исплатените нето-плати по вработен се преземени од последните соопштенија на Државниот завод за статистика² (платите се од месец јуни како последно пресметани и внесени во соопштение од Државниот завод за статистика заради тоа што се пресметуваат квартално).

Вредноста на Синдикалната минимална кошница за август 2022 година изнесува 48.234,00 денари / Просечната нето-плата исплатена по работник за месец јуни 2022 година изнесува 31.869,00 денари

Ред. Број	Елементи што ја формираат вредноста на Синдикалната минимална кошница	Август 2022	% учество структура
1.	Исхрана и пијалаци	18 342,51	44,42
2.	Домување	12 493,24	30,25
3.	Хигиена	2 808,56	6,80
4.	Превоз	3 599,96	8,72
5.	Облека и обувки	2 197,58	5,32
6.	Култура	1 067,86	2,59
7.	Одржување на здравје	786,26	1,90
	Вкупно:	41 295,98	100,00
8.	Трошоци на живот (Инфлација)	6 937,72	16,8
	Вкупно:	48 233,70	116,80

1 <https://ssm.org.mk/mk/ekonomija/minimalna-sindikalna-koshnica>

2 <https://www.stat.gov.mk/>

Ред. Број	Елементи што ја формираат вредноста на Синдикалната минимална кошница	Јуни 2022	% учество на елементите во просечна нето-плата
	Просечно исплатена нето-плата	31 869,00	
1.	Исхрана и пијалаци	17 613,92	55,27
2.	Домување	11 801,36	37,03
А	Комунални трошоци	9 336,78	29,30
Б	Покуќнина, опрема за куќа и одржување	2 464,58	7,73
3.	Хигиена	2 731,05	8,57
А	Одржување на личната хигиена	1 138,48	3,57
Б	Одржување на хигиената на домот	1 592,57	5,00
4.	Превоз	3 498,24	10,98
5.	Облека и обувки	2 210,88	6,94
6.	Култура	1 067,86	3,35
7.	Одржување на здравје	787,05	2,47
	Вкупно:	39 710,37	124,60

Според податоците на Државниот завод за статистика, индексот на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во јуни 2022 година, во однос на јуни 2021 година, изнесува 110,9.

Ваквото зголемување се должи, пред сè, на зголемувањето на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во секторите: објекти за сместување и сервисни дејности со храна (23,1 %), уметност, забава и рекреација (17,5 %) и трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли (16,0 %).

Зголемување на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен, во однос на претходниот месец, е забележано во секторите: финансиски дејности и дејности на осигурување (6,0 %), трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли (5,7 %) и рударство и вадење на камен (4,3 %). Просечната

месечна исплатена нето-плата по вработен во јуни 2022 година изнесува 31.869,00 денари.³

Вредноста на Синдикалната минимална кошница за август 2021 година изнесува 34.342 денари / Просечната нето-плата исплатена по работник за јуни 2021 година изнесува 28.744 денари

Ред. број	Елементи што ја формираат вредноста на Синдикалната минимална кошница	Август 2021	% учество структура
1.	Исхрана и пијалаци	14 633,29	42,61
2.	Домување	10 818,33	31,50
3.	Хигиена	2 382,35	6,94
4.	Превоз	2 539,02	7,39
5.	Облека и обувки	2 165,40	6,31
6.	Култура	1 067,86	3,11
7.	Одржување на здравје	735,73	2,14
	Вкупно:	34 341,98	100,00

Според податоците на Државниот завод за статистика, индексот на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во јуни 2021 година, во однос на јуни 2020 година, изнесува 107 %. Ваквото зголемување се должи, пред сè, на зголемувањето на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во секторите: објекти за сместување и сервисни дејности со храна (25,1 %), уметност, забава и рекреација (20,5 %) и информации и комуникации (14,1 %).

Зголемување на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен, во однос на претходниот месец, е забележано во секторите: финансиски дејности и дејности на осигурување (4,3 %), јавна управа и одбрана; задолжително социјално осигурување (2,6 %) и рударство и вадење на камен (1,6 %). Просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во јуни 2021 година изнесува 28.744 денари.⁴

3 <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSooпstение.aspx?id=40&rbr=14083>

4 <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSooпstение.aspx?id=40&rbr=13730>

Вредноста на Синдикалната минимална кошница за август 2020 година изнесува 33.538,00 денари / Просечната нето-плата исплатена по работник за месец јуни 2020 година изнесува 26.867.00 денари

Ред. број	Елементи што ја формираат вредноста на Синдикалната минимална кошница	Август 2020	% учество структура
1.	Исхрана и пијалаци	14 022,45	41,81
2.	Домување	10 780,47	32,14
3.	Хигиена	2 366,04	7,05
4.	Превоз	2 466,69	7,36
5.	Облека и обувки	21 18,95	6,32
6.	Култура	1 066,79	3,18
7.	Одржување на здравје	716,20	2,14
	Вкупно:	33 537,58	100.00

Ред. број	Елементи што ја формираат вредноста на Синдикалната минимална кошница	Август 2020	% учество на елементите во нето-плата
	Просечно исплатена нето-плата	27535,00	
1.	Исхрана и пијалаци	14022,45	50,93
2.	Домување	10780,47	39,15
А	Комунални трошоци	8522,30	30,95
Б	Покуќнина, опрема за куќа и одржување	2258,17	8,20
3.	Хигиена	2366,05	8,59
А	Одржување на личната хигиена	963,19	3,50
Б	Одржување на хигиената на домот	1402,86	5,09
4.	Превоз	2466,69	8,96
5.	Облека и обувки	2118,95	7,70
6.	Култура	1066,79	3,87
7.	Одржување на здравје	716,20	2,60
	Вкупно:	33537,58	121,80

Според податоците на Државниот завод за статистика, индексот на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во јуни 2020 година, во однос на јуни 2019 година, изнесува 106.6. Ваквото зголемување се должи, пред сè, на зголемувањето на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во секторите: финансиски дејности и дејности на осигурување (18,7 %), рударство и вадење на камен (15,2 %) и образование (12,6 %). Зголемување на просечната месечна исплатена нето-плата по вработен, во однос на претходниот месец, е забележано во секторите: финансиски дејности и дејности на осигурување (14,1 %), рударство и вадење на камен (6,3 %) и стручни, научни и технички дејности (4,3 %). Просечната месечна исплатена нето-плата по вработен во јуни 2020 година изнесува 26.867 денари.⁵

Поскапување на животот!

Сето ова покажува дека животот станува сè поскап, наспроти трендот на порастот на платите. Едноставно, стапката на инфлација веќе сериозно ги нагриза платите, според цените што граѓаните секојдневно ги плаќаат. Со новата методологија на пресметка на просечната плата, како и порастот на минималната плата која не смее во ниту еден момент да биде пониска од 57 % од просечно исплатената плата по вработен во државата, платите реално ќе растат, но не доволно за да се сочува на исто ниво и куповната моќ.

Тоа што сметам дека е неопходно да се направи е да се разграничи усогласувањето на платите и зголемувањето на платите, а тоа да се внесе во Законот за исплата на

ЗА ВРАБОТЕНИТЕ ОД ПРИВАТНИОТ СЕКТОР БЕШЕ ИЗЕНАДУВАЧКИ ФАКТОТ ШТО ПРЕКУ НОЌ НА ПОЧЕТОКОТ ОД МАРТ ОВАА ГОДИНА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА ПОРАСНА ЗА ЦЕЛИ 2.806 ДЕНАРИ, ОДНОСНО ОД 15.194, НА 18.000 ДЕНАРИ. МНОГУМИНА ЕКСПЕРТИ, ЗА ЖАЛ, СÈ УШТЕ МИСЛАТ ДЕКА ИНФЛАЦИЈАТА ШТО ЈА ИМАМЕ ВО МОМЕНТОТ СЕ ДОЛЖИ НА ОВА ПОКАЧУВАЊЕ НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА, КОЈАШТО ГАРАНТИРА ИЗНОС ПОД КОЈ НЕ СМЕЕ ЕДЕН РАБОТНИК ДА БИДЕ ПЛАТЕН. НАВИСТИНА Е СМЕШНО ДА ПОМИСЛИМЕ ДЕКА МАКЕДОНСКИОТ РАБОТНИК КОЈ ОДВАЈ ПРЕЖИВУВА СО ДВЕ МИНИМАЛНИ ПЛАТИ МОЖЕ ДА ЈА КРЕНЕ ИНФЛАЦИЈАТА НА 16 %, ПА И ПОВЕЌЕ. ОД АВГУСТ, ВО СПОРЕДБА СО ПРЕТХОДНИОТ МЕСЕЦ, ВЕЌЕ Е НАПУШТЕН ПРАГОТ НА ДВЕ МИНИМАЛНИ ПЛАТИ ЗА ДА СЕ КУПИ МИНИМАЛНАТА ПОТРОШУВАЧКА КОШНИЦА. СЕГА НИТУ ЕДНА МИНИМАЛНА И ЕДНА ПРОСЕЧНА ПЛАТА НЕ СЕ ДОВОЛНИ ЗА ПРЕЖИВУВАЊЕ НА ЧЕТИРИЧЛЕНО СЕМЕЈСТВО

⁵ <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstene.aspx?id=40&rbr=13397>

ИСКУСТВОТО ПОКАЖУВА ДЕКА ЕДЕН ВРАБОТЕН ВО ПРИВАТНИОТ СЕКТОР ВО ТЕКОТ НА ДЕНОТ ТРЕБА ДА ИЗРАБОТИ ЗА ТРОЈЦА ВРАБОТЕНИ. НАЈПРВИН ДА ОБЕЗБЕДИ ПЛАТА ЗА РАБОТОДАВАЧОТ, ПОТОА ЗА САМИОТ СЕБЕ, А НА КРАЈОТ И ЗА ВРАБОТЕНИОТ ВО ЈАВНИОТ СЕКТОР. БЕЗ СУГЕСТИИ ШТО МОЖЕ ДА СЕ ТОЛКУВААТ КАКО ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ВРАБОТЕНИТЕ ВО ПРИВАТНИОТ И ЈАВНИОТ СЕКТОР, САКАМ САМО ДА ПОТСЕТАМ ДЕКА ВЛАДАТА БЕШЕ ПРВА ШТО НЕ ГО ПОЧИТУВАШЕ ЗАКОНОТ ЗА ИСПЛАТА НА МИНИМАЛНА ПЛАТА, ПА И ПО НЕГОВОТО УСВОЈУВАЊЕ ИМА ВРАБОТЕНИ ВО ЈАВНИОТ СЕКТОР КОИШТО ЗЕМАЛЕ ПОМАЛКУ ОД 18.000 ДЕНАРИ КОЛКУ ШТО ИЗНЕСУВА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА

минимална плата како заштитен механизам на вработените. Тоа би значело дека платите, согласно стапката на инфлација или порастот на индексот на трошоци за живот би биле врзани со платата. Но, би значело и следење на законското усогласување за вработените да ги чувствуваат толку силно ценовните шокови, додека зголемувањето на платите во одредени сектори да следи како дополнителен процент, надвор од усогласувањето. Само на овој начин би постигнале економска стабилност на граѓаните и нивна социјална сигурност.

Овој механизам ќе разграничи кој сè може да биде работодавач во државата, имајќи го предвид фактот дека од осамостојувањето на Македонија штетата постојано ја плаќаат само работниците. Широка би била темата доколку се навраќаме на начи-

нот на трансформација на претпријатијата и како имотот од државна сопственост заврши во приватна, за денес приватниот сектор да се жали дека „не може“ да го издржи товарот, и покрај фактот што товарот на крајот на денот го носат токму работниците.

Искуството покажува дека еден вработен во приватниот сектор во текот на денот треба да изработи за тројца вработени. Најпрвин да обезбеди плата за работодавачот, потоа за самиот себе, а на крајот и за вработениот во јавниот сектор. Без сугестии што може да се толкуваат како дискриминација меѓу вработените во приватниот и јавниот сектор, сакам само да потсетам дека Владата беше прва што не го почитуваше Законот за исплата на минимална плата, па и по неговото усвојување има вработени во јавниот сектор коишто земале помалку од 18.000 денари колку што изнесува минималната плата.

Што да се стави во потрошувачката кошница?

Сојузот на синдикатите на Македонија изминатиот период аргументирано укажуваше дека животот на македонскиот работник и граѓанин станува прескап и дека сè повеќе работници работат и сè повеќе осиромашуваат. Не можат да си ги овозможат ниту основните прехранбени продукти за прехранување на своето семејство. Тука би додал дека сите овие податоци од минималната потрошувачка кошница се за едно четиричлено семејство, кое живее во дом од 50 метри квадратни и не поседува автомобил. Само за обезбедување на основните продукти за живот на едно четиричлено семејство му биле потребни 41.295 денари, а кога истата ќе се зголеми за 16,8 % инфлација, или 6.937, изнесува 48.234 денари. Во овие пресметки не е ставен трошокот за еден ученик за набавка на потребните материјали за почетокот на учебната година кои според пресметките на ССМ изнесуваат околу дополнителни 6.000 денари. Според податоците, само за храна и пијалаци во која се вклучени 63 производи, кои не ги изразуваат целосните потреби за исхрана, туку ги изразуваат можностите, навиките и традицијата во исхраната, а вредноста на истите не се зема како просечна, туку како минимална вредност, потребни се 18.324 денари или за 324 денари повеќе од минималната плата.

Домувањето има две подгрупи: комунални трошоци, со пет елементи, и покуќнина, опрема за куќа и одржување, што се следи преку 13 добра и за овозможување на истото се потребни 12.493 денари.

Хигиената има две подгрупи: лична хигиена, со седум производи, и хигиена на домот, исто со седум производи. Овие ставки се искажани по минимум количини по најниски цени и за нив биле потребни 2.808 денари.

За превозот се вклучени минимални изразени трошоци, односно два месечни билети за превоз, работнички и ученички или студентски, за што се потребни 3.600 денари.

Во август, 2.197 денари биле потребни за облека и обувки, за набавка на по едно парче облека и обувки за секој член на семејството по сезони.

Во пресметката за култура се вклучени трошоците за три производи, и тоа еднаш месечно одење во кино и редовно купување на еден неделен и еден дневен весник, за што биле потребни 1.067 денари.

Одржувањето на здравјето вклучува основни трошоци за лекари (парацетамол, аналгин, кафетин, и сл.), без лекарствата за хроничните болести, за што биле потребни 786 денари.

Во овој преглед не се вклучени трошоците за: рекреација, образование, хотели, ресторани и семејни прослави. Не затоа што не се потребни, туку затоа што во кошницата се пресметуваат само неопходните трошоци. Доколку се додадат и овие трошоци, вредноста на кошницата би скокнала на многу повисока сума.

Порака до креаторите на политики

Ако овие податоци не се доволни за креаторите на политиките веднаш да преземат мерки за помош и поддршка на работниците, верувам дека ќе имаме уште посиромашни работници, а со тоа не се исклучува и можноста за социјална револуција.

Многу тесно поврзано и, секако, неразвоен елемент од сето ова, е можноста за иселување и на тие работници коишто се останати во земјава. Особено концептот за „Отворен Балкан“ ќе даде можност за подобри плати, но и за нова можност нашите вработени својата кариера да ја градат на друго место, да градат други економии. Сето погоре наведено го илустрира проблемот со неатрактивните плати наспроти тешките и ризични работни места, што резултира со одлив на работната сила којашто со ништо повеќе нашата држава не може да ја надомести. Образованието на кадар ја чини многу државата, но во вакви услови тој лесно се испушта и се предава на друг како готов производ. Ова е сериозно проблематично време за наоѓање квалификуван кадар во било која дејност. Секторот градежништво веќе одамна нема работна сила, ниту, пак, на пазарот на трудот сме актуелни за работници мигранти од третиот свет.

Она што може со сигурност да кажам, всушност, е констатација од претходниот период кога голем процент од работоспособното население ја напушти државата и се вработи во високоразвиените западноевропски земји, но и подалеку. Запрепастуваат статистичките податоци за младите луѓе коишто заминаа, за иселувањето на генерално квалификуван кадар, и тоа од едноставна причина што останатите земји имаат повисок животен стандард, поголеми лични примања.

Во вакви околности сметам дека наместо утврдување на вредноста на минималната месечна плата, потребно е утврдување на минимум вредност по работен час. Секако, законските решенија можат да трпат промени кон подобро, но многу поголем проблем е тоа што и такви, какви што се, во голема мера не се почитуваат. Оттука произлегува и големата стапка на сива економија што прави нелојална конкуренција кон работодавачите и работниците кои чесно си ја вршат својата дејност. Најголем дел од вината за ова ја гледам кај Државниот инспекторат за труд кој одамна нема капацитет, или можеби волја и професионалност, да го покрие пазарот на трудот.

Сојузот на синдикатите на Македонија, како релевантен социјален партнер, ги поддржува напорите што се преземаат од државните институции за ублажување на невработеноста во земјата. Секоја година даваме поддршка на Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување, со заложба да се креираат што повеќе различни мерки што ќе помогнат за обезбедување повеќе можности и начини за вклучување на што поголем број невработени лица. Свесни сме за тоа дека поголемиот број од активните мерки имаат за цел да ја подобрат вработливоста на невработените (обуки, преквалификации, практиканство, обуки за водење бизнис, итн.), да овозможат невработените да се стекнат со корисни вештини (основни и специфични) потребни за извршување на работните задачи. Само на ваков начин невработените лица ќе станат обучена работна сила. Ќе станат атрактивни и прифатливи за работодавачите. Ќе успеат побрзо да најдат прифатливо работно место и да го изменат статусот на невработен. Затоа, Сојузот на синдикатите на Македонија секоја

КОНЦЕПТОТ „ОТВОРЕН БАЛКАН“ ЌЕ ДАДЕ МОЖНОСТ ЗА ПОДОБРИ ПЛАТИ, НО И НОВА МОЖНОСТ ЗА НАШИТЕ РАБОТНИЦИ СВОЈАТА КАРИЕРА ДА ЈА ГРАДАТ НА ДРУГО МЕСТО, ДА ГРАДАТ ДРУГИ ЕКОНОМИИ. НЕАТРАКТИВНИТЕ ПЛАТИ, НАСПРОТИ ТЕШКИТЕ И РИЗИЧНИ РАБОТНИ МЕСТА, РЕЗУЛТИРА СО ОДЛИВ НА РАБОТНАТА СИЛА ШТО СО НИШТО ПОВЕЌЕ НАШАТА ДРЖАВА НЕ МОЖЕ ДА ЈА НАДОМЕНИ. ОБРАЗОВАНИЕТО НА КАДАР ДРЖАВАТА ЈА ЧИНИ МНОГУ, НО ВО ВАКВИ УСЛОВИ ТОЈ ЛЕСНО СЕ ИСПУШТА И СЕ ПРЕДАВА НА ДРУГ, КАКО ГОТОВ ПРОИЗВОД. ОВА Е СЕРИОЗНО ПРОБЛЕМАТИЧНО ВРЕМЕ ЗА НАОЃАЊЕ КВАЛИФИКУВАН КАДАР ВО БИЛО КОЈА ДЕЈНОСТ. СЕКТОРОТ ГРАДЕЖНИШТВО ВЕЌЕ ОДАМНА НЕМА РАБОТНА СИЛА, НИТУ, ПАК, НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ СМЕ АКТУЕЛНИ ЗА РАБОТНИЦИ МИГРАНТИ ОД ТРЕТИОТ СВЕТ

година се залага и бара да се издвојат што е можно повеќе финансиски средства за активните политики за да може да се зголемува опфатот на лицата со предвидените мерки, но и да се даде можност за креирање на нови мерки, наменети за интегрирање и на некоја ранлива група од невработените лица.

Младите на врвот по невработеност

Младите луѓе секогаш се носители на позитивните промени, како во нашата држава, така и ширум светот. Тие се ресурс за иновации и идна движечка сила на социјалниот и економскиот развој. Но, Република Северна Македонија е меѓу првите десет земји во светот според невработеноста на младите. Иако стапката на невработеност на младите се намалува, сепак таа сè уште е на високо ниво. Двапати е поголема во однос на вкупната стапка на невработеност во државата, што изнесува 14,8 %. Најголем дел од проблемите со кои се соочуваат младите во државата се недостиг на квалитетни работни места. Често се принудени да работат дејности за кои е потребно пониско образование од тоа што го имаат, се соочуваат со недостиг на потребните вештини или, пак, им се бара искуство коешто немале можност да го стекнат. Ги трпат и последиците од хроничната неусогласеност на образовниот систем со потребите на пазарот на трудот. За да се надминат овие пречки за младите во Македонија, Сојузот на синдикатите на Македонија предложи стратегија за:

- Подобрување на усогласеноста на понудата на вештини со барањата на пазарот на трудот;
- Промовирање на отворањето работни места предводено од приватниот сектор;
- Олеснување на преминот на младите лица во светот на работата.

Сојуз на синдикатите на Македонија и натаму ќе дава целосна поддршка на напорите на Владата на Република Северна Македонија за унапредување на работните услови, за намалување на родовиот јаз и нееднаквоста на пазарот на трудот, бидејќи сме свесни за значењето на социјалниот дијалог и заедничката борба на сите чинители за обезбедување пристојна работа, во услови на: слобода, еднаквост, сигурност и човечко достоинство. Заради тоа будно

ја следиме економската состојба во државата, посебно од аспект на обезбедување основни егзистенцијални права за достоинствен животен стандард на работниците и граѓаните.

Но, како најброен и единствен репрезентативен синдикат, загрижени сме и сметаме дека работниците и граѓаните ќе бидат доведени во тешка економско-социјална положба по прекинот на владините мерки за субвенционирање на основните животни производи, што ќе доведе до сериозен скок на цените на овие производи, а со тоа и пад на животниот стандард на населението.

Повисоките цени на основните животни производи ќе доведат до значително поскапување и на Синдикалната минимална кошница, како показател за основните потреби на едно четиричлено семејство.

Синдикалната минимална кошница постојано поскапува, па ако во март 2022 изнесуваше 36.767 денари, за неа во април беа потребни уште 1.337 денари, што е поскапување за 3,63 %.

ПОРАСТОТ НА ЦЕНИТЕ И РАСТОТ НА ИНФЛАЦИЈАТА, КОЈАШТО ИЗНЕСУВА 16,8 %, ПРЕМНОГУ ВЛИЈААТ ВРЗ НАМАЛУВАЊЕТО НА КУПОВНАТА МОЌ НА РАБОТНИЦИТЕ, ПАЗАТОА СО ПРАВО БАРАМЕ ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ПЛАТИТЕ НА СИТЕ ВРАБОТЕНИ, КАКО ВО ЈАВНИОТ, ТАКА И ВО ПРИВАТНИОТ СЕКТОР, И ПОКРАЈ ЕВИДЕНТНИТЕ ПРОТИВЕЊА НА ОДРЕДЕНИ СУБЈЕКТИ. ОЧЕКУВАМ ПРЕСМЕТКИТЕ ЗА ЧИНЕЊЕ НА СИНДИКАЛНАТА МИНИМАЛНА КОШНИЦА, КАКО И ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕТО НА ТРОШОЦИТЕ ЗА ЖИВОТ, ДА БИДАТ АЛАРМ ЗА БУДЕЊЕ НА СИТЕ РАБОТОДАВАЧИ, НА ЛОКАЛНАТА И ЦЕНТРАЛНАТА ВЛАСТ, ЗА ВЕДНАШ ДА ПРИСТАПАТ КОН ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ПЛАТИТЕ НА РАБОТНИЦИТЕ, СОГЛАСНО ПОРАСТОТ НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА

Од јануари 2022 година кога чинеше 35.811 денари, нејзиниот износ е зголемен за 2.293 денари, односно за 6,4 %. А, само за една година, или од април 2021 година, кога за намирниците во Синдикалната минимална кошница беа потребни 33.976 денари, сега таа не може да се купи без дополнителни 4.128 денари, што е поскапување за 12,14 %.

Порастот на цените и растот на инфлацијата, што изнесува 16,8 %, премногу влијаат врз намалувањето на куповната моќ на работниците, па затоа со право бараме зголемување на платите на сите вработени, како во јавниот, така и во приватниот сектор, и покрај евидентните противења на одредени субјекти. Очекувам пресметките за чинење на Синдикалната минимална кошница, како и за зголемувањето на трошоците за живот, да

бидат аларм за будење на сите работодавачи, на локалната и централната власт, за веднаш да пристапат кон зголемување на платите на работниците, согласно порастот на минималната плата.

Минималната потрошувачка кошница од 2011 година, всушност, беше индикатор и главен чинител за усвојувањето на Законот за исплата на минимална плата во 2012 година. До денес, многу анализи, трудови и статистики покажаа и докажаа дека со зголемувањето на минималната плата нема да дојде до нови отпуштања на вработените, ниту, пак, дека ќе има негативен ефект врз компаниите и нивната продуктивност. Напротив, сметам дека само доволно платениот и задоволен работник ќе биде мотивиран и попродуктивен на своето работно место.

За да се подобрат условите на работниците во Северна Македонија мора да има покачување на платите, почнувајќи од минималната плата, па спирално нагоре и останатите плати. За таа цел, покрај Сојузот на синдикатите на Македонија сериозно треба да се вклучи и Државниот завод за статистика за реално да се прикажат компаративни анализи на досегашните движења. Тоа треба да биде главниот аргумент и за покачувањето на платите и формулата за пресметка на минималната плата. Само така би се зајакнала социо-економската положба на работниците, односно на сите граѓани. Во спротивно, ќе ни остане само да ги следиме цените, да правиме анализи и сите заедно секојдневно да осиромашуваме.

(Иван Пешевски, магистер по деловно право, е претседател на Синдикатот за градежништво, индустрија и проектирање и потпретседател за приватен сектор при Сојузот на синдикатите на Македонија, член на Економско-социјалниот совет и на Националниот совет за безбедност и здравје при работа. На меѓународно ниво е член на Извршниот комитет на Европската федерација за градежништво и дрвна индустрија – EFBWW и член на Советот на Светската организација за градежништво и дрвна индустрија – BWI.)

ПЛАТАТА ПРВО ЗА СМЕТКИ, ЗА ХРАНА ШТО ЌЕ ОСТАНЕ...

ЛИЧНИ СВЕДОШТВА

Јулија, 15 години работи во текстилната индустрија, мајка на две деца.

„Половина од платата ми оди за сметки за: вода, струја, телефон... На минималец сум, но за среќа, не доцни платата. Лани, во текот на зимата плаќавме 3.000 денара за струја, а сега уште не сме почнале со греење а веќе сметките се 3.000 за струја. Не знам како ќе поминеме оваа зима. Користиме и дрва за греење, лани беа околу 3.000 и нешто денари кубик, оваа година ги купивме по цена од 4.500 до 4.700 денари, зависно од тоа дали се букови или дабови. Септември е многу тежок месец. Имаме две деца,

средношколец и основец. Скапо ми

дојде во книжарниците опремата

за училиште. А не можеш без

да им купиш и гардероба,

срамота е, деца се, сакаат.

Затоа и оваа година нема

да правиме зимница, по

една тегла месечно ќе

купуваме ајвар, колку да

се проба. Сè е поскапено,

маслото од 60, на 150

денари, пиперките од 30,

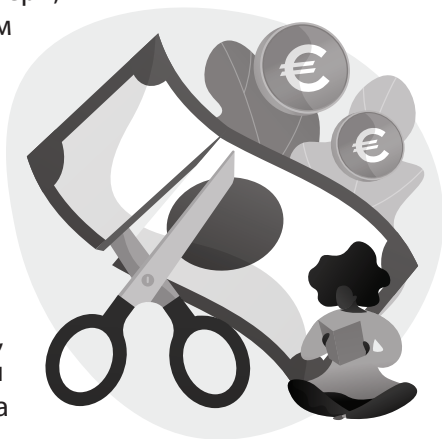
на 50 денари. Не оди. Да

сме живи и здрави.“

Катерина, заработува малку над минималната плата, околу 20.000 денари. Мајка на три деца.

Прво за сметките да има и за кредитот, а за јадење што ќе остане. Покачено е сè, не знам што ќе се прави, лебот од 20 скокна на 50 денари, млекото од 35, на 85 денари, а имам две мали деца, пијат, сакаат млеко. Сметките се како минатата зима, а сè уште не сме почнале со греење... Дрвата, ние на дрва се грееме, лани беа од 3.100 до 3.300 кубик. Сега 5.300, премногу е! Да не е пензијата од старите, тешко нас. А на некои пензионери, пак, им ги собраа парите, а не им доставија дрва. Страшно. Пред некој ден со поголемата ќерка бевме да пазаруваме нешто, посака кашкавал. Жал ми е, ама гледам цената 780 денари. Зедовме 300 грама, деца се, божем да не ја осетат кризата, ама... Никогаш не било олку тешко, не паметам. Џабе покачена плата, се фалат со тоа, 18.000 денари минималец. Но, со овие цени нека дојдат да живеат со неа.

Вики, работничка, мајка на средношколка.

Сакајќи да бидеме, нели, свесни, одговорни, зелена енергија и слично, минатата година купивме инвертер клима. Сега со цените на струјата се плашиме од сметките што ќе доаѓаат зимата. Јас заработувам над минималната плата, редовно ја примаме, прво плаќам кредити и сметки. Сè друго стана луксуз. Секое одење во продавница имаме ценовни шокови. Порано ќе наполнев 2-3 кеси со 2.000-3.000 денари, сега ми требаат

5.000-6.000 денари за истото. Не знам до кога ќе биде вака, ама тешко ќе биде. Ќе преживуваме. Порано се сметавме некоја средна класа. Со овие цени и плати кои не се покачуваат, веќе сме во сиромашните. Едно дете имам, средношколка, ама образованието не е бесплатно. Не се само учебниците што му требаат на еден ученик, туку и облека. На одмор не сме биле, храната стана луксуз, а камо ли одмор.

Анита, работничка, мајка на едно дете.

Живееме сами со сопругот и детето. Плата земам редовно, сега сум на друго работно место и заработувам 24.000 денари месечно. Пред неколку месеци останав без работа и тие неколку месеци ни беше многу тешко, сè уште се оправаме од таа ситуација, со задоцнети сметки и рати за кредитот. Претходно работев за 15.000, ама со короната и со покачувањето на цените и со сегашната плата ми е еднакво тешко. Приоритет ми е да ги платам сметките и кредитот, па да купам за детето сè што е потребно, храна за дома, и тоа е. Живееме во куќа со родителите на сопругот, не плаќаме кирија, тоа е олеснително. Понекогаш ја делиме храната за ручек. Ако не работи еден од нас не би можеле да опстанеме, со целата помош од старите. Имаме такво искуство, беше многу тешко. Не помислувам за второ дете, зошто како растат така и потребите им растат, не можам. Се грееме на дрва, ама за разлика од лани сега сè е душло поскапено, сметката за струја од 2.000, на 5.000 денари, плус дрвата. Кога одам да купам основни работи за дома, леб и млеко, се запрепаствувам. Ќе се потрошат парите, а ништо посебно не сум купила. Не ни помислувам да си купам нешто за себе, нема, ништо не останува од платата до крај на месецот. Сè потешко станува, без оглед што платата сега ми е поголема, не чувствувам благодат од тоа.

Ивана, наставничка, самохрана мајка.

Предавам ликовно образование во основно училиште со неполн фонд часови, со многу ниски примања кои не се доволни за пристоен живот во момент на економска криза и висока инфлација. Како самохрана мајка сама

морам да наоѓам решенија за сите предизвици во секојдневието, со неизвесност за секој нареден ден. Постојана борба. Но, сепак, сум горда и среќна во срцето што одгледувам и се грижам за мојот син, средношколец, одличен ученик, примерен и трудољубив. Поради моите ниски приходи, на работ на егзистенцијата сме, во едноособен стан, со години неваросан, често со празен фрижидер. Понекогаш не јадам, прескокнувам појадок, ручек, за да има храна за моето дете кое не е виновно за ништо. Имав машина за перење, спомен од мојата покојна мајка, но се расипа. И бојлерот е расипан, немам пари да ги поправам. Перам на раце, а за лична хигиена мора да грееме вода и да импровизираме. Синот сака да биде информатичар, среќа наши блиски му подарија компјутер, што му помага за наставата. Зимата е на прагот, сè поскапува, се прашувам како понатаму. Често плачам затоа што немам пари ниту за лекови, а јас сум му сè на мојот син. Никогаш не сме примале социјална помош иако редовно аплицирам на разни повици од институциите.

ЕНЕРГЕТСКА СИРОМАШТИЈА – КОНТРАСТ МЕЃУ ЛИЧНОТО ИСКУСТВО НА ЗАСЕГНАТИТЕ И ПОЛИТИКИТЕ ЗА НЕЈЗИНО НАМАЛУВАЊЕ

АНА СТОЈИЛОВСКА
БИЛЈАНА ДУКОВСКА

ВО ПОСЛЕДНИОТ ПЕРИОД СВЕДОЧИМЕ ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА МИНИМАЛНАТА ПЛАТА И РАСТ НА ПРОСЕЧНАТА ПЛАТА, НО НЕ СМЕЕ ДА СЕ ЗАНЕМАРИ ФАКТОТ ДЕКА СКОРО 80 % ОД ВРАБОТЕНИТЕ ЗЕМААТ ПОНИСКА ПЛАТА ОД ПРОСЕЧНАТА [10]. ОД ДРУГА СТРАНА, НЕВРАБОТНОСТА СЕ УШТЕ Е ВИСОКА, СО ГОЛЕМ БРОЈ НЕАКТИВНО НАСЕЛЕНИЕ, И ПОКРАЈ ПОСТОЈАНИОТ ПАД НА ВКУПНАТА СТАПКА НА НЕВРАБОТНОСТ. ВАКВИТЕ СТАТИСТИКИ СПОРЕДЕНО СО ТРОШОЦИТЕ ЗА ЖИВОТ (40.554 ДЕНАРИ ЗА МЕСЕЦ ЈУЛИ 2022 ГОДИНА [11]) ПРЕСМЕТАНИ ПРЕКУ СИНДИКАЛНАТА МИНИМАЛНА КОШНИЧКА, ВОДАТ КОН ГОЛЕМ ЈАЗ МЕЃУ ПОТРЕБИТЕ И МОЖНОСТИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ДА СЕ СПРАВАТ СО СЕКОЈДНЕВНИТЕ ТРОШОЦИ. АКО ЗА ДОМУВАЊЕ СЕ ПОТРЕБНИ 12.374 ДЕНАРИ (30,51 % ОД ВКУПНИТЕ ТРОШОЦИ), СТАВКА ВО КОЈА ВЛЕГУВААТ И ТРОШОЦИТЕ ЗА СТРУЈА И ГРЕЕЊЕ, ТОГАШ Е ЈАСНО ДЕКА СЕМЕЈНИОТ БУЏЕТ Е СЕРИОЗНО ОПТОВАРЕН

Вовед

Енергетската сиромаштија не е непознат термин во Република Северна Македонија. Таа е резултат на материјална обесправеност, зависност од користење на евтини извори на греење и низок квалитет на домување [1]. Од ова појава се засегнати над 23 % од домаќинствата во државата [2]. Оваа ситуација е и последица на актуелниот социо-економски систем. Имено: слабиот систем за социјална заштита, системски високата стапка на невработеност и сè уште монополизираниот енергетски систем придонесуваат кон тоа енергетската сиромаштија да е распространета и тешко да се искоренува. Згора на сè, постојат многу малку мерки против енергетската сиромаштија во Северна Македонија, а оние мерки што се достапни ја промашуваат целта за нејзино намалување. Имено, со цел да се справат со својата материјална обесправеност, лицата засегнати од енергетската сиромаштија

посегнуваат по различни стратегии за справување (coping strategies) коишто јасно го илустрираат типот на енергетска сиромаштија со која се засегнати. Овие лични искуства (lived experiences) укажуваат дека мерките што се понудени во државата за намалување на енергетската сиромаштија се бескорисни.

Овој труд има за цел да анализира одреден вид мерки од важност за енергетската сиромаштија низ призмата на личното искуство на домаќинствата. Оваа тема е уште поактуелна во изминатиот период во кој посведочивме на пораст на цените на енергенсите што директно ги засегаат лицата во енергетска сиромаштија, и оние на границата на енергетска сиромаштија. Исто така, Северна Македонија е во тек на енергетската транзиција за напуштање на јагленот, процес што треба да биде праведен, да ја намали енергетската сиромаштија, а истовремено, да придонесе за почиста околина.

Податоците за личното искуство на домаќинствата произлегуваат од Студијата за енергетска сиромаштија на Македонската платформа против сиромаштијата и докторски труд на тема: Енергетска сиромаштија во Северна Македонија и Австрија. Податоците за мерките против енергетската сиромаштија произлегуваат од истоимениот докторски труд [3] и од дополнително деск истражување. Трудот е уреден околу главните наоди за разидувањето помеѓу мерките, од една страна, и искуството на домаќинствата во енергетска сиромаштија, од друга страна, по што следат заклучоци и препораки.

Дрвата – мајка за посиромашните

Огрвното дрво е најзастапен извор на греење во домаќинствата [4]. Неодамнешна студија за начинот на кој се греат жителите на Скопје сугерира дека оние кои се греат на дрва, во најголем број користат застарени и неефикасни печки [5]. Дрвото е најевтин извор за греење и е омилен ресурс на лицата засегнати од енергетската сиромаштија.

Изјава на пензионерка од Скопје која се грее на дрва и живее сама: *„Приоритет е да се платат сметките и да собирам пари за да платам за дрва... Навечер ќе се завиткам во дебело ќебе... Загрижена сум ако се донесе закон против греење на дрва, ќе протестирам, не знам што би правела. Дрвата се мајка за посиромашните луѓе“* (бр. 11, Аеродром).

Од ова искуство може да се увиди колку е важно огревното дрво за задоволување на основите потреби на домаќинството. Се работи за пензионерка која живее сама. Ова посочува и на важноста и на родовиот и возрасниот аспект во пристапот на намалување на енергетската сиромаштија. Отсуствува препознавањето на жените домаќинки кои целиот ден го минуваат во несоодветно загреани/изладени домови и употребата на застарени апарати кои трошат многу енергија, самохраните мајки или жените жртви на семејно насилство кои заради ниско платени работни места често живеат во лоши услови. Отсуствува и внимание насочено кон постарите лица кои или живеат сами или живеат во стари домови, одамна необновени, заради што трошат многу енергија, а на кои им недостасуваат доволно финансии да ги задоволат потребите за соодветна потребна енергија во домот.

Како контраст на ова искуство ги споменуваме мерките на Министерството за економија за кофинансирање на нови прозорци и сончеви колектори. Оваа е добра мерка во однос на подобрување на енергетската ефикасност на објектите и искористување на обновливите извори на енергија, но не е достапна за енергетски сиромашните лица од неколку причини. Мерката е формулирана како кофинансирање, што значи дека домаќинствата треба прво да инвестираат а потоа да добијат надоместок. Домаќинствата што се енергетски сиромашни се фокусираат на покривање на основните потреби со лимитиран буџет и немаат вишок средства за инвестиции, туку само за намирување на (дел од) основите потреби, како примерот со домаќинството бр. 11. Оваа мерка, практично, ги субвенционира оние лица кои, и онака, можат да инвестираат во овие мерки.

Свеќите не се само за романтика

Големиот број луѓе коишто живеат под линијата на сиромаштија, 21,8% од вкупното население [6], ги тера оние кои носат одлуки да бидат посветени на нив, но истовремено, ги исклучува оние кои се над таа линија но сè уште се во ризик од сиромаштија или се материјално депривирани (дополнителни скоро 15% граѓани). Овие граѓани со самото тоа што не се препознаени како сиромашни, по автоматизам не се препознаваат ниту како енергетски сиромашни, иако тоа во реалноста не е така. Затоа е неопходно да се развие целосна дефиниција, специфично за енергетската сиромаштија, која нема да ги ис-

клучува сите оние кои имаат недостаток или пристап до доволно енергија за достоинствен живот.

Едно домаќинство кое не е сиромашно, но е енергетски сиромашно, раскажува за рестрикциите што ги презема за да заштеди, а спасот понекогаш го гледа дури и во болест: *„Прво гледам да ги платам сметките. Рерната на струја ја пуштам само во недела. Минатата зима бев болна и преседов дел од зимата кај ќерката и така се стоплив. Среќа во несреќа“* (бр. 62, Центар). Друго семејство раскажува како се засегнати децата од недостатокот на електрична енергија: *„Имам неплатени сметки. За една – две неплатени сметки те исклучуваат, а кога ќе ме исклучат се снаоѓам. Два месеца живеам на свеќа, децата така пишуваа домашно“* (Трајче, Чаир).

Овие примери на искусена енергетска сиромаштија можат да се споредат со постојните мерки за социјална заштита. Овие семејства не би биле квалификувани за социјална помош, за чие стекнување има многу високи критериуми, како, на пример, отсуство на било каков приход. Од друга страна, постои субвенција за енергетска сиромаштија што се однесува само за приматели на социјална помош, а која сега ги опфаќа и лицата со ниски приходи и одредени критериуми за големина на домаќинство [7]. Тоа што е проблематично е дека се зема предвид само монетарната сиромаштија, а не и условите за живот. Најранливите семејства не се вклучени, како, на пример, тие што живеат во субстандардно живеалиште или под

„ПРВО ГЛЕДАМ ДА ГИ ПЛАТАМ СМЕТКИТЕ. РЕРНАТА НА СТРУЈА ЈА ПУШТАМ САМО ВО НЕДЕЛА. МИНАТАТА ЗИМА БЕВ БОЛНА И ПРЕСЕДОВ ДЕЛ ОД ЗИМАТА КАЈ ЌЕРКАТА И ТАКА СЕ СТОПЛИВ. СРЕЌА ВО НЕСРЕЌА“ (БР. 62, ЦЕНТАР).

„ИМАМ НЕПЛАТЕНИ СМЕТКИ. ЗА ЕДНА ДО ДВЕ НЕПЛАТЕНИ СМЕТКИ ТЕ ИСКЛУЧУВААТ, А КОГА ЌЕ МЕ ИСКЛУЧАТ СЕ СНАОЃАМ. ДВА МЕСЕЦ А ЖИВЕЕВ НА СВЕЌА, ДЕЦАТА ТАКА ПИШУВАА ДОМАШНО“ (ТРАЈЧЕ, ЧАИР).

„ВО ЗИМА СЕ СЛУЧУВА ДА СПИЈАМ СО КАПА. НАВЕЧЕР Е МНОГУ СТУДЕНО БИДЕЈЌИ ГО ИСКЛУЧУВААТ ПАРНОТО, СЕ СМРЗНУВАМ. НЕ САКАМ ГРЕАЛКА ИЛИ КЛИМА ДА ВКЛУЧУВАМ ОД ФИНАНСИСКИ ПРИЧИНИ“ (С. Г., ЦЕНТАР).

„ИМА ПЕРИОДИ ВО ТЕКОТ НА ГРЕЈНАТА СЕЗОНА, НАВЕЧЕР, КОГА НЕ ГО ПУШТААТ И ПОЛАДНО Е. НЕКОГАШ МОРАМЕ ДОПОЛНИТЕЛНО ДА ВКЛУЧИМЕ ГРЕАЛКА. НЕ ГРЕАТ СЕКОГАШ КОГА ТРЕБА ДА ГРЕАТ. НАВЕЧЕР ГРЕАТ САМО ДО 9 ЧАСОТ, А НИЕ СМЕ ПОВОЗРАСНИ ЛУЃЕ И САКАМЕ ДА НИ БИДЕ ТОПЛО. НЕКОГАШ ТРЕБА ДА ВКЛУЧИМЕ КЛИМА СО КОЈА СЕ ГРЕЕ САМО ЕДНА СОБА, ПА НИ ТАКА НЕ МОЖЕМЕ ДОВОЛНО ДА СЕ ЗГРЕЕМЕ“ (БР. 35, ЦЕНТАР).

кирија. Не се земаат предвид ниту другите потреби на ранливите групи. На пример, детската сиромаштија (прикажана преку примерот на семејството на Трајче) е во пораст и е потребен сериозен пристап за намалување на енергетската сиромаштија во домаќинствата за да се спречат круговите на трансгенерациска сиромаштија, што понатаму се одразува и врз: образованието, вработувањето и здравјето. Социјалните политики и услуги не се доволни ако првентивно правата на домување и енергија не се исполнети, односно ако влијаат негативно врз квалитетот на животот на граѓаните.

Да се тушира или не?!

Она што не смее да се запостави во процесот на намалување на енергетската сиромаштија е пристапот до зелена енергија и сопствено производство на енергија во заедниците. Либерализацијата на пазарот и олеснувањето на условите за производство и тргување со зелена енергија ќе биде привилегија на мала група граѓани, а тоа не е според принципот никој да не биде изоставен. Локалните заедници допрва ќе треба да се мобилизираат, но притоа ќе мора да градат партиципативно партнерство со засегнатите страни за правилно и соодветно да одговорат на нивните потреби, при изборот не водејќи се само од најлесните, туку од најправедните решенија.

Оваа година за првпат правно се овозможи физички лица да постават фотоволтаици [8]. Мерката е за поздрав, но истата инвестиција е недостижна за енергетски сиромашните лица. Повторно резултатите се дека им се овозможуваат услови само на имотните лица да имаат придобивки од зелената транзиција. Неможноста на енергетски сиромашните лица да инвестираат може да се илустрира со два примера на семејства кои имаат супстандардни услови на домашни енергетски услови.

Едно домаќинство од Скопје раскажува дека најважно им е да ги намалат што е можно повеќе трошоците за електрична енергија: *„Готвиме на дрва и топлиме вода на дрва. Тешко ни е да ги покриеме трошоците за струја“* (бр. 120, Шуто Оризари). Друго домаќинство сведочи за тоа како обезбедува топла вода за лична хигиена: *„Не користиме бојлер, летно време грееме вода надвор во пластични шишиња, зимно време се миеме во корито“* (Х. Х., Шуто Оризари).

Според овие сведоштва може да се потврди дека домаќинствата во енергетска сиромаштија често се соочуваат со супстандардни

услови на енергетски услуги во домот, и не се во состојба да инвестираат во фотоволтаици, иако таква мерка значително би им ги подобрила условите. Затоа, политиките за одржливост мора да бидат инклузивни и да предвидуваат финансиска поддршка за градење на капацитети коишто ќе ги задоволуваат потребите за зелена енергија на оние на кои тоа им е најпотребно, а не можат да си го дозволат.

Загадувам, загадуваш, загадува – бидејќи нема друго чаре

Прекумерното користење на дрва за греење во зимскиот период придонесува кон загадување на воздухот во урбаните средини [9]. Граѓаните со помалку можности се наоѓаат во ситуација во којашто не може да избираат или размислуваат за последиците коишто ги прават со своите постапки (дополнително загадување, штета врз сопственото здравје, социјално самоисклучување, итн.) туку се наоѓаат во ситуација на примарно задоволување на потребите за преживување.

Ова може да се поткрепи со следниве примери: Домаќинство

ИАКО ЗАЛОЖБАТА ЗА ДОСТОИНСТВЕН ЖИВОТ Е ДИРЕКТНО ПОВРЗАНА СО ПРАВОТО НА ЕНЕРГИЈА, ВО ПРАКСА, ЗА ЖАЛ, ТОА НЕ Е ТАКА. СО ПОСЛЕДНИОТ БРАН НА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ЦЕНИТЕ, ЗАБЕЛЕЖИТЕЛЕН Е ДРАСТИЧЕН ПОРАСТ НА СИНДИКАЛНАТА КОШНИЧКА И ОВАА СИТУАЦИЈА ПОВЛЕКУВА РАЦИОНАЛИЗИРАЊЕ НА СЕМЕЈНИТЕ БУЏЕТИ. КАКО ПРВА ЖРТВА ВО СКОПЈЕ МОЖЕ ДА БИДЕ ИСКЛУЧУВАЊЕТО ОД ЦЕНТРАЛНОТО ПАРНО ГРЕЕЊЕ, ОДНОСНО ПРАВЕЊЕ КОМПРОМИС ПОМЕГУ ЖИВЕЕЊЕТО ВО ПОСТУДЕН ДОМ И ЗАДОВОЛУВАЊЕТО НА ПОТРЕБИТЕ ЗА ХРАНА И ОСТАНАТИ ЖИВОТНО НЕОПОХОДНИ РАБОТИ

од Скопје е свесно дека се подложуваат на загадување на воздухот во домот, но немаат избор: *„Ние си дозволуваме да купиме огревно дрво. Тоа загадува внатре само ако оцакот не влече добро. Кој има пари си инвестира во подобро грејно тело и нема проблем“* (Г. С., Чаир). И второто семејство е свесно за состојбата, но заради материјална ограниченост велат: *„Од каминот, во поглед на температурата, сме задоволни, но не сме задоволни во поглед на хигиената – треба да се чисти и плус има чад и влијае врз здравјето. На работ сме понекогаш иако скоро сите работиме“* (бр. 6, Аеродром).

Овие примери на семејства коишто дишат и живеат во загадена средина се во спротивност со една од

популарните мерки за намалување на загадувањето на град Скопје – кофинансирање на печки на пелети за домаќинства кои користат: дрва, нафта или јаглен за греење. Ова е добра мерка, но е поставена на пример на прв дојден – прв услужен и работи на принцип на кофинансирање. Тоа значи дека тие кои се најсиромашни и, најчесто, најмногу загадуваат, немаат услови за да се пријават на огласот и ќе продолжат да бидат зависни од користењето дрва и други фосилни горива за греење.

Затоа, мора да се воспостават механизми за вклучување на енергетски сиромашните домаќинства и на нивното одржливо живеење, со функционална писменост за да се побара помош (апликации за мерки за намалување на загадувањето или енергетската сиромаштија), со доверба кон институциите и системот, итн.

Централно греење без контрола

Иако се смета за најефикасен начин на греење кој поретко се поистоветува со енергетската сиромаштија, сепак централното греење во Скопје не е без предизвици. Она што е типично е дека цел стан се грее без можност на корисникот да одредува кога и колку да грее. Сметките не се мали, а сите корисници не се задоволни од услугата. Заради тоа што времетраењето на греењето не е под нивна контрола, можат да бидат изложени на ладен дом во одреден период на сезоната или денот.

Еден пример за домаќинство коешто се соочува со студ во вечерните и ноќните часови: *„Во зима се случува да спијам со капа. Навечер многу е студено бидејќи го исклучуваат парното и се смрзнувам. Не сакам греалка или клима да вклучувам од финансиски причини“* (С. Г., Центар). Второ домаќинство се соочува со слична ситуација: *„Има периоди во грејна сезона и навечер кога не го пуштаат и поладно е. Некогаш мораме дополнително да вклучиме греалка. Не греат секогаш кога треба да греат. Навечер греат само до 9 часот, ние сме повозрасни и ни треба да ни е топло. Некогаш треба да вклучиме клима со која може да згрееме само една соба и не можеме доволно да се згрееме“* (бр. 35, Центар).

Нема голем број мерки насочени кон корисниците на централно греење, но како позитивен може да се посочи примерот на подобрување на изолацијата на 30 колективни згради во општина Карпош, целосно финансирано од општината. На тој начин се

подобрува комфорот во домот, но проблематично е тоа што треба да се најави на снабдувачот да го намали греењето во потстаницата. И во овој случај корисниците немаат можност да ја контролираат температурата во домот индивидуално.

Неможноста да се има контрола врз сопствената потрошувачка може да се толкува како страв од непредвидливи сметки за греење. Иако во последниот период сведочиме за зголемување на минималната плата и раст на просечната плата, не смее да се занемари фактот дека скоро 80 % од вработените земаат пониска плата од просечната [10]. Но, и дека покрај постојаниот пад на невработеноста таа сè уште е висока, со голем број на неактивно население. Ваквите статистики споредено со трошоците за живот (40.554 денари за месец јули 2022 година [11]) пресметани преку Синдикалната минимална кошничка, водат кон голем јаз помеѓу потребите и можностите на граѓаните да се справат со секојдневните трошоци. Ако за домување се потребни 12.374 денари (30,51 % од вкупните трошоци), ставка во која влегуваат и трошоците за струја и греење, тогаш е јасно дека семејниот буџет е сериозно оптоварен, особено кај оние кои имаат низок приход.

Иако заложбата за достоинствен живот е директно поврзана со правото на енергија, во пракса, за жал, тоа не е така. Со последниот бран на зголемување на цените е забележителен драстичен пораст на Синдикалната кошничка и оваа ситуација повлекува рационализирање на семејните буџети, па како прва жртва во Скопје е исклучувањето од централното парно, односно правење компромис помеѓу живеење во постуден дом и задоволување на потребите за храна и останати животни неопходни работи.

Разбивање на митот дека е доволна само инвестиција во обновливи извори за греење

Последна, но не помалку важна, е дискусијата како да се спроведе декарбонизацијата на домаќинствата на праведен начин, којшто го зема предвид и социјалниот аспект. Имено, целта на декарбонизацијата е да се замени греењето со фосилни горива со енергија од обновливи извори. Тоа би значело користење на електрична енергија во ефикасни уреди и добро изолирани домови. Иако сведочиме дека најраспространета мерка е замената на старите печки на дрва со ефикасни инвертер клими, со кои ќе треба да се овозможи ефикасно греење на домаќинствата во секој контекст, сепак вредно е да

се спомне дека тие својата функција може да ја извршат само во добро изолирани или нови домови, додека во старите живеалишта, без дополнителни структурни интервенции, граѓаните дополнително ќе осиромашат.

Во продолжение се искуства на домаќинства кои користат инвертер клими:

Првото домаќинство се жали на високите сметки: *„Сметките оваа година беа астрономски. Јас се греам на клима, инвертер, под кирија сум и така беше најекономично. Но, и со штедење и со сè, да дојде 10.000 денари за струја, тоа навистина е многу“* (Марија, Аеродром). Второто домаќинство известува за здравствени последици од користењето на инвертер клима: *„Сув е воздухот и ми прави проблеми со очите, имам суво око. Помалку пуштаме, грееме само една соба. Ни треба потопло, стари лица сме, јас имам реума. Переме и чистиме на евтина струја и сите обврски што можеме ги правиме во периодот на евтина струја. Жално е пензионери со високо образование да живеат лимитирано“* (бр. 61, Кисела Вода).

Ова искуство можеме да го поврземе и со дополнителните ранливи категории кои се проследени со енергетската сиромаштија, кои сведочат за здравствени последици кај стари лица, како што се гледа од домаќинството бр. 61, но и други социјални ризици. На пример, голем дел од семејствата што имаат приходи кои се над ризикот од сиромаштија, но се соочуваат со социјален ризик (имаат изнемоштено старо лице, или лице со попреченост, или лице со хронична или ретка болест) и имаат големи трошоци поврзани со тоа, повторно се наоѓаат во лоша материјална состојба. Но, нашата регулатива тоа не го препознава и тие не се квалификуваат за додатоци или субвенции за енергија.

ЕНЕРГЕТСКАТА СИРОМАШТИЈА Е КОМПЛЕКСЕН ПРОБЛЕМ ШТО НЕ СЕ РЕШАВА СО ЕДНА МЕРКА. ПОТРЕБНИ СЕ СИСТЕМАТСКИ МЕРКИ ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА ПРИЧИНИТЕ. СВЕДОШТВАТА НА ЛИЦАТА ВО ЕНЕРГЕТСКА СИРОМАШТИЈА УКАЖУВААТ ДЕКА ИМА ЈАЗ ПОМЕГУ ЦЕЛИТЕ НА МЕРКИТЕ ПРОТИВ ЕНЕРГЕТСКАТА СИРОМАШТИЈА И ПОТРЕБИТЕ НА ЛИЦАТА ШТО СЕ ЗАСЕГНАТИ ОД НИВ. НИВНИТЕ ИСКУСТВА ТРЕБА ДА СЕ ОСНОВА ЗА ПОГОЛЕМА КОХЕЗИЈА ПОМЕГУ ЕКОНОМСКИТЕ И СОЦИЈАЛНИТЕ МЕРКИ. БЛОК ТАРИФИТЕ, КАКО НАЈНОВА МЕРКА ПРОТИВ ЕНЕРГЕТСКАТА СИРОМАШТИЈА, СЕ НОВ ПРИМЕР ЗА НАПЛАТА НА ТРОШОЦИТЕ – СПОРЕД ПОТРОШУВАЧКАТА. НО, ТРЕБА ДА СЕ ЗЕМЕ ПРЕДВИД ДЕКА ДОМАЌИНСТВАТА ШТЕДАТ ЗА СМЕТКА НА СВОЈОТ КОМФОР И ДЕКА ТРЕБА ДА СЕ ДАДЕ ПРИОРИТЕТ НА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ЕНЕРГЕТСКАТА ЕФИКАСНОСТ ВО КОМБИНАЦИЈА СО СОЦИЈАЛНИ МЕРКИ

Заклучоци и препораки

Енергетската сиромаштија е комплексен проблем што не се решава со една мерка. Потребни се систематски мерки за намалување на причините на енергетската сиромаштија. Сведоштвата на лицата во енергетска сиромаштија укажуваат дека има јаз помеѓу целите на мерките против енергетската сиромаштија и потребите на лицата кои се засегнати од нив. Нивните искуства треба да се основа за поголема кохезија помеѓу економските и социјалните мерки. Блок тарифите, како најнова мерка против енергетската сиромаштија, се нов пример за наплата на трошоците – според потрошувачката. Но, треба да се земе предвид дека домаќинствата штедат за сметка на својот комфорт и дека треба да се даде приоритет на зголемување на енергетската ефикасност во комбинација со социјални мерки. Потребна е и дополнителна заштита на најранливите семејства од енергетската криза, како забрана на исклучувањето од енергија во зимски месеци. Енергетската транзиција треба да биде праведна и фер и да им се даде можност и на енергетски ранливите да имаат полза од неа.

Клучните препораки се:

- Кохезија помеѓу економските и социјалните мерки за намалување на енергетската сиромаштија, како, на пример, комбинација на блок тарифите со финансирање на мерки за енергетска ефикасност;
- Забрана за исклучување на енергетски ранливите лица заради неплатени сметки во зима;
- Зголемување на износот на социјалната помош;
- Намалување на пречките за користење на фотоволтаици за енергетски сиромашните, на пример, со финансирање на нивното инсталирање;
- Изработка на профили на енергетски сиромашни домаќинства со цел нивно подобро таргетирање со мерки. На пример: корисници на дрва, пензионери, и сл.

*(Д-р Ана Стојилоvsка, Центар за општествени науки, Будимпешта.
Билјана Дуковска, Македонска платформа против сиромаштија,
Скопје.)*

DEUTSCHE INVESTITIONEN MIT GEOPOLITISCHER UND WIRTSCHAFTLICHER BEDEUTUNG

PATRICK MARTENS

**NORDMAZEDONIEN
INTEGRIERT SICH ZUNEHMEND
IN DIE LIEFERKETTEN
DER DEUTSCHEN
AUTOMOBILINDUSTRIE.
AUSLÄNDISCHE
INVESTITIONEN TREIBEN
DIESE ENTWICKLUNG WEITER
VORAN. HEUTE IST DAS
LAND EIN ATTRAKTIVER
STANDORT FÜR LIEFERANTEN
DER AUTOMOBILINDUSTRIE.
DEUTSCHE ZULIEFERER HABEN
SICH IN NORDMAZEDONIEN
ANGESIEDELT UND DAS
LAND LIEGT IM RANKING
DES DOING BUSINESS INDEX
DER WELTBANK AUF PLATZ
17 VON 190 LÄNDERN. DER
WESTBALKAN KÖNNTE
FÜR DIE EUROPÄISCHE
UNION DAS WERDEN, WAS
MITTELAMERIKA FÜR DIE
VEREINIGTEN STAATEN
IST: EIN INVESTITIONS-
UND ZULIEFERSTANDORT
MIT GROSSER GEO- UND
WIRTSCHAFTSPOLITISCHER
BEDEUTUNG**

Die Corona-Pandemie traf die Wirtschaft und die öffentlichen Finanzen extrem. Der Staat hat in der Krise eine Reihe von Maßnahmen ergriffen, um die Unternehmen und Haushalte zu unterstützen und die wirtschaftlichen und sozialen Auswirkungen der Krise abzumildern.

Die mazedonische Wirtschaft schrumpfte aufgrund der Corona-Pandemie um 5,1%, was die schlimmste Rezession seit 1993 war. Nach einer rasanten Talfahrt im Frühjahr erholte sich die Wirtschaft langsam gegen Ende des vergangenen Jahres, da die Industrie und Exporte wieder anliefen und man in der zweiten Pandemiewelle von strikten Lockdowns absah.

Eine wirtschaftliche Erholung wurde für 2022 erwartet. Allerdings machte die russische Invasion der Ukraine diesen Erwartungen einen Strich durch die Rechnung. Steigende Energiepreise und mangelnde Rohstoffe verursachen den mazedonischen Unternehmen große Probleme. Dadurch werden die bisherigen Lieferketten infrage gestellt. Vor allem die deutschen Investoren aus der Automotive-Branche in Nordmazedonien bekommen dies zu spüren.

Green Deal

Die Region hat sich verpflichtet, gemeinsam mit der Europäischen Union auf das Ziel hinzuarbeiten, den Kontinent bis 2050 klimaneutral zu machen, indem sie eine strikte Klimapolitik durchgängig einsetzt und den Energie- und Verkehrssektor reformiert. Im Hinblick darauf haben sich die Westbalkanländer dazu verpflichtet, Maßnahmen umzusetzen, zu denen Klima, Energie, Mobilität, Kreislaufwirtschaft, Umweltverschmutzung, nachhaltige Landwirtschaft und Nahrungsmittelproduktion sowie Biodiversität gehören. Einige der Aktionen umfassen: Anpassung an das EU-Klimagesetz nach seiner Verabschiedung mit der Vision, bis 2050 Klimaneutralität zu erreichen; Festlegung von zukunftsweisenden Energie- und Klimazielen für 2030 im Einklang mit dem Rahmen der Energiegemeinschaft und dem EU-Besitzstand sowie Entwicklung und Umsetzung integrierter Energie- und Klimapläne mit klaren Maßnahmen zur Verringerung der Treibhausgasemissionen in den Volkswirtschaften des Westbalkans durch Einbeziehung des Klimaschutzes in alle relevanten sektoralen Politiken; weitere Angleichung an das EU-Emissionshandelssystem sowie Bemühungen um die Einführung anderer CO₂-Bepreisungsinstrumente zur Förderung der Dekarbonisierung in der Region; Überprüfung und gegebenenfalls Überarbeitung aller einschlägigen Rechtsvorschriften, um die schrittweise Dekarbonisierung des Energiesektors zu unterstützen und eine vollständige Durchsetzung sicherzustellen, insbesondere durch die Energiegemeinschaft; Zusammenarbeit bei der Ausarbeitung einer Bewertung der sozioökonomischen Auswirkungen der Dekarbonisierung auf individueller Wirtschafts- und regionaler Ebene im Hinblick auf einen gerechten Übergang; Energieeffizienz priorisieren und in allen Sektoren verbessern; Erhöhung des Anteils erneuerbarer Energiequellen und Schaffung der erforderlichen Investitionsbedingungen im Einklang mit dem Besitzstand und den Zielen der EU und der Energiegemeinschaft; Bemühungen um eine Reduzierung und schrittweise Abschaffung der Kohlesubventionen unter strikter Einhaltung der Vorschriften über staatliche Beihilfen; Aktive Teilnahme an der Initiative Kohleregion im Wandel für den Westbalkan.

Lieferketten

Nordmazedonien integriert sich zunehmend in die Lieferketten der deutschen Automobilindustrie. Ausländische Investitionen treiben

diese Entwicklung weiter voran. Heute ist das Land ein attraktiver Standort für Lieferanten der Automobilindustrie. Deutsche Zulieferer haben sich in Nordmazedonien angesiedelt und das Land liegt im Ranking des Doing Business Index der Weltbank auf Platz 17 von 190 Ländern.

Neben den Lohnkosten überzeugen vor allem die investitionsfreundliche Politik der Regierung. In den vergangenen Jahren wurden sogenannte Technological and Industrial Development Zones (TIDZ) eingerichtet, die neben besonderen Konditionen auch industrielle Infrastruktur zur Verfügung stellen. Gerade im Automobilssektor, der davor nahezu nicht existent war, trägt diese Strategie Früchte. Mittlerweile haben sich zahlreiche deutsche Unternehmen in Nordmazedonien angesiedelt. Der Westbalkan könnte für die Europäische Union das werden, was Mittelamerika für die Vereinigten Staaten ist: ein Investitions- und Zulieferstandort mit großer geo- und wirtschaftspolitischer Bedeutung.

Der zweite Standortvorteil waren bis 2021 geringe Energiekosten. Durch die massiven Steigerungen der Energiekosten, droht ein Wettbewerbsvorteil zu entfallen.

Westbalkan: Mini-Schengen für Südosteuropa

Ab dem 1. Januar 2023 soll der Personen- und Warenverkehr ohne Grenzkontrollen zwischen den südosteuropäischen Staaten möglich sein. Vor zwei Jahren hatten Albanien, Nordmazedonien und Serbien mit diesem Projekt begonnen. Das unter dem Namen „Mini-Schengenraum“ initiierte Projekt wurde mittlerweile in „Open Balkan“ umgetauft. Damit soll der freie Verkehr von Waren und Dienstleistungen in der Region sowie der freie Zugang von Bürgern der drei Staaten zu den Arbeitsmärkten gewährleistet werden. Zudem soll damit eine größere Zusammenarbeit im Falle von Naturkatastrophen

NORDMAZEDONIEN IST EINES DER WENIGEN LÄNDER, DAS EINEN HANDELSÜBERSCHUSS GEGENÜBER DEUTSCHLAND AUFWEISEN KANN.

NORDMAZEDONIEN EXPORTIERTE 2021 WAREN IM WERT VON 3,5 MRD. EUR NACH DEUTSCHLAND, WÄHREND AUS DEUTSCHLAND WAREN IM WERT VON 1,2 MR. EUR IMPORTIERT WURDEN. IN DEN ERSTEN SECHS MONATEN DES JAHRES LIEGT DAS INVESTITIONSVOLUMEN REGIERUNGSANGABEN BEI RUND 240 MILLIONEN EURO, ES WURDEN KNAPP 3.000 NEUE ARBEITSPLÄTZE GESCHAFFEN UND 2,2 MILLIONEN EURO GESAMTEXPORTE REALISIERT, 18 MILLIONEN EURO EINNAHMEN FÜR DEN STAAT AUS PERSONENSTEUERN, 91 MILLIONEN EURO VON BEITRÄGEN UND 18 MILLIONEN EURO VON MEHRWERTSTEUER. BIS ENDE DES JAHRES WERDEN INVESTITIONEN VON ÜBER 400 MILLIONEN EURO ERWARTET, DIE ÜBER 5.000 ARBEITSPLÄTZE SCHAFFEN

ermöglicht werden. Ursprünglich waren auch Bosnien-Herzegowina, Montenegro und der Kosovo aufgerufen, sich der Initiative anzuschließen, die Reisen nur mit einem Personaldokument ermöglichen soll, allerdings haben sie sich der Initiative vorerst noch nicht angeschlossen. Die drei an „Open Balkan“ beteiligten Staaten erhoffen sich durch diese Initiative eine bedeutende Steigerung ihrer Bruttosozialprodukte (BIP).

Außenhandel mit Deutschland und der Welt

Deutschland ist der größte Handelspartner der Republik Nordmazedonien und es bestehen enge wirtschaftliche Beziehungen zwischen beiden Ländern. Nordmazedonien exportiert insbesondere chemische Erzeugnisse, Bekleidung, Maschinen und Kraftwagenteile, während andersherum vor allem Vorerzeugnisse für die Textilindustrie, nichtmetallische Rohstoffe und chemische Erzeugnisse von Deutschland nach Nordmazedonien exportiert werden.

Der bilaterale Warenaustausch mit Deutschland hat sich in den vergangenen zehn Jahren stetig positiv entwickelt. Im Jahr 2021 wurde ein Rekordvolumen von 4,7 Mrd. Euro erreicht, nachdem diese positive Entwicklung 2020 durch die COVID-19-Pandemie unterbrochen wurde. Dabei ist hervorzuheben, daß Nordmazedonien eines der wenigen Länder ist, das einen Handelsüberschuss gegenüber Deutschland aufweisen kann. Nordmazedonien exportierte 2021 Waren im Wert von 3,5 Mrd. EUR nach Deutschland, während aus Deutschland Waren im Wert von 1,2 Mr. EUR importiert wurden.

Investitionen aus Deutschland und der Welt

In den ersten sechs Monaten des Jahres liegt das Investitionsvolumen Regierungsangaben bei rund 240 Millionen Euro, es wurden knapp 3.000 neue Arbeitsplätze geschaffen und 2,2 Millionen Euro

DIE REGION HAT SICH VERPFLICHTET, GEMEINSAM MIT DER EUROPÄISCHEN UNION AUF DAS ZIEL HINZUARBEITEN, DEN KONTINENT BIS 2050 KLIMANEUTRAL ZU MACHEN, INDEM SIE EINE STRIKTE KLIMAPOLITIK DURCHGÄNGIG EINSETZT UND DEN ENERGIE- UND VERKEHRSSSEKTOR REFORMIERT. IM HINBLICK DARAUF HABEN SICH DIE WESTBALKANLÄNDER DAZU VERPFLICHTET, MASSNAHMEN UMZUSETZEN, ZU DENEN KLIMA, ENERGIE, MOBILITÄT, KREISLAUFWIRTSCHAFT, UMWELTVERSCHMUTZUNG, NACHHALTIGE LANDWIRTSCHAFT UND NAHRUNGSMITTELPRODUKTION SOWIE BIODIVERSITÄT GEHÖREN

Gesamtexporte realisiert, 18 Millionen Euro Einnahmen für den Staat aus Personensteuern, 91 Millionen Euro von Beiträgen und 18 Millionen Euro von Mehrwertsteuer.

Bis Ende des Jahres werden Investitionen von über 400 Millionen Euro erwartet, die über 5.000 Arbeitsplätze schaffen.

Das deutsche Pharmaunternehmen „Gerresheimer“ kündigte die Eröffnung eines neuen Werks in der Technologisch-Industriellen Entwicklungszone (TIRZ) an, in die es über 126 Millionen Euro investieren wird, was eine Rekordinvestition seit der Einrichtung der TIRZ darstellt. „Gerresheimer“ hat in Skopje bereits das erste Projekt zur Herstellung von technologischen Produkten für die pharmazeutische Industrie umgesetzt. Die Anfangsinvestition von 25 Millionen ist bereits auf über 60 Millionen Euro angewachsen.

DAS DEUTSCHE PHARMAUNTERNEHMEN „GERRESHEIMER“ KÜNDIGTE DIE ERÖFFNUNG EINES NEUEN WERKS IN DER TECHNOLOGISCH-INDUSTRIELLEN ENTWICKLUNGSZONE (TIRZ) AN, IN DIE ES ÜBER 126 MILLIONEN EURO INVESTIEREN WIRD, WAS EINE REKORDINVESTITION SEIT DER EINRICHTUNG DER TIRZ DARSTELLT. KROMBERG & SCHUBERT, EINER DER GRÖSSTEN ARBEITGEBER IN NORDMAZEDONIEN, ERÖFFNET NEBEN DEM BEREITS BESTEHENDEN WERK IN BITOLA, EIN WEITERES WERK, DIESMAL IN DER NÄHE VON SKOPJE, UND ÜBERNIMMT EINEN TEIL DER PRODUKTION, DIE DURCH DEN KRIEG IN DER UKRAINE GESTOPPT WURDE. DIE GESAMTINVESTITIONEN IN ANLAGEN UND MASCHINEN BELAUFEN SICH AUF 25,7 MILLIONEN EURO. IN DEN NÄCHSTEN ZWEI JAHREN SIND RUND 800 NEUE ARBEITSPLÄTZE GEPLANT

Kromberg & Schubert, einer der größten Arbeitgeber in Nordmazedonien, eröffnet neben dem bereits bestehenden Werk in Bitola, ein weiteres Werk, diesmal in der Nähe von Skopje, und übernimmt einen Teil der Produktion, die durch den Krieg in der Ukraine gestoppt wurde, der die Lieferkette insbesondere von Elektrokabelbündeln unterbrach. Die Gesamtinvestitionen in Anlagen und Maschinen belaufen sich auf 25,7 Millionen Euro. In den nächsten zwei Jahren sind rund 800 neue Arbeitsplätze geplant.

Das Unternehmen Dräxlmaier investierte 2021 rund 16 Mio. Eur in die Erweiterung seiner Produktionsstätte in Nordmazedonien und eröffnete neben dem bereits bestehenden Werk in Kavadarci ein neues Werk in Kumanovo.

2021 startete das kanadische Unternehmen Magna seine Produktion in Nordmazedonien. Es handelt sich um eine Investition von 35 Mio. EUR, die in

der TIRZ Ohrid/Struga realisiert wird. Geplant sind 1.600 neue Arbeitsplätze. Das Unternehmen wird in Nordmazedonien Rückspiegel für die Automobilindustrie produzieren.

(Patrick Martens ist Delegierter der Deutschen Wirtschaft in Nordmazedonien und Vorstandsmitglied der Deutsch Mazedonischen Wirtschaftsvereinigung.)

ГЕРМАНСКИ ИНВЕСТИЦИИ СО ГЕОПОЛИТИЧКО И ЕКОНОМСКО ЗНАЧЕЊЕ

ПАТРИК МАРТЕНС

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА СЕ ПОВЕЌЕ СЕ ИНТЕГРИРА ВО СИНЏИРИТЕ НА СНАБДУВАЊЕ НА ГЕРМАНСКАТА АВТОМОБИЛСКА ИНДУСТРИЈА. СТРАНСКАТЕ ИНВЕСТИЦИИ ГО ПОТТИКНУВААТ ОВОЈ РАЗВОЈ. ДЕНЕС, ЗЕМЈАТА Е АТРАКТИВНА ЛОКАЦИЈА ЗА ДОБАВУВАЧИ НА АВТОМОБИЛСКАТА ИНДУСТРИЈА. МНОГУ ГЕРМАНСКИ ДОБАВУВАЧИ ИМААТ СЕДИШТЕ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА БИДЕЈЌИ ЗЕМЈАТА Е РАНГИРАНА НА 17-ТО МЕСТО ОД 190 ЗЕМЛИ ВО ИНДЕКСОТ НА ВОДЕЊЕ БИЗНИС НА СВЕТСКАТА БАНКА. ЗАПАДЕН БАЛКАН МОЖЕ ДА СТАНЕ ЗА ЕУ ТОА ШТО Е ЦЕНТРАЛНА АМЕРИКА ЗА САД – ЛОКАЦИЈА ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ И СНАБДУВАЊЕ СО ГОЛЕМО ГЕОПОЛИТИЧКО И ЕКОНОМСКО ЗНАЧЕЊЕ. НО, ГОЛЕМИОТ СКОК НА ТРОШОЦИТЕ ЗА ЕНЕРГИЈА ПРЕТСТАВУВА ЗАКАНА ЗА ГУБЕЊЕ НА КОНКУРЕНТСКАТА ПРЕДНОСТ

Пандемијата предизвикана од коронавирусот екстремно ги погоди економијата и јавните финансии во Северна Македонија. За време на кризата, државата презеде низа мерки како за поддршка на компаниите и домаќинствата, така и за ублажување на економските и социјални последици од неа.

Македонската економија доживеа пад од 5,1 % како резултат на корона пандемијата, што, всушност, претставува најлоша рецесија од 1993 година до сега. По значителниот економски пад во текот на пролетта, економијата постепено закрепна кон крајот на минатата година, бидејќи индустријата и извозот повторно зајакнаа, а за време на вториот бран не беа предвидени строги ограничувања на движење и дејствување.

Економското закрепнување се очекуваше да продолжи и во текот на 2022 година, но руската инвазија во Украина ги спречи овие надежи.

Зголемените цени на енергенсите и недостигот на суровини им

предизвикуваат големи проблеми на македонските компании и ги доведуваат во прашање постојните синџири на снабдување. Овие последици ги чувствуваат и германските инвеститори од автомобилската индустрија во Северна Македонија.

„Зелен договор“

Регионот се обврза дека заедно со Европската Унија ќе работи на зададената цел – до 2050 година да го направи континентот климатско неутрален преку воведување строги климатски политики и реформирање на енергетскиот и транспортен сектор. Имајќи го ова предвид, земјите од Западен Балкан се обврзаа да спроведат политики коишто се однесуваат на: климата, енергијата, мобилноста, загадувањето на околината, одржливото земјоделство и производство на храна, како и биодиверзитетот. Некои од активностите вклучуваат: усогласување на законот за клима на ЕУ по неговото усвојување, со визија за постигнување климатска неутралност до 2050 година, поставување енергетски и климатски цели за 2030 година во согласност со рамките на енергетската заедница и на ЕУ, како и развивање и спроведување на интегрирани енергетски и климатски планови со јасни мерки за намалување на емисиите на стакленички гасови во земјите на Западен Балкан, преку вклучување на климатските активности во сите релевантни секторски политики. Се предвидува и натамошно усогласување со системот за тргување со емисии на ЕУ како и напори за воведување други алатки за цените на јаглеродниот диоксид и за промовирање на декарбонизација во регионот. Планот содржи и разгледување и, каде што е потребно, ревидирање на целокупното релевантно законодавство за да се поддржи постепената декарбонизација

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА Е ЕДНА ОД РЕТКИТЕ ЗЕМЈИ ШТО МОЖЕ ДА СЕ ПОФАЛИ СО ТРГОВСКИ СУФИЦИТ СО ГЕРМАНИЈА. ВО 2021 ГОДИНА ВО ГЕРМАНИЈА ИМА ИЗВЕЗЕНО СТОКИ ВО ВРЕДНОСТ ОД 3,5 МИЛИЈАРДИ ЕВРА, А УВОЗОТ БИЛ ВО ВРЕДНОСТ ОД 1,2 МИЛИЈАРДИ ЕВРА. СПОРЕД ВЛАДИНИТЕ БРОЈКИ: ОБЕМОТ НА ИНВЕСТИЦИИ ВО ПРВИТЕ ШЕСТ МЕСЕЦИ ОД ГОДИНАВА ИЗНЕСУВА ОКОЛУ 240 МИЛИОНИ ЕВРА, ОТВОРЕНИ СЕ РЕЧИСИ 3.000 НОВИ РАБОТНИ МЕСТА, А ВКУПНИОТ ИЗВОЗ ИЗНЕСУВА 2,2 МИЛИОНИ ЕВРА, СО 18 МИЛИОНИ ЕВРА ПРИХОД ЗА ДРЖАВАТА ОД ПЕРСОНАЛЕН ДАНОК, 91 МИЛИОНИ ЕВРА ОД ПРИДОНЕСИ И 18 МИЛИОНИ ЕВРА ОД ДДВ. ДО КРАЈОТ НА ГОДИНАВА СЕ ОЧЕКУВААТ ИНВЕСТИЦИИ ОД НАД 400 МИЛИОНИ ЕВРА КОИ ЌЕ ОТВОРАТ НАД 5.000 РАБОТНИ МЕСТА

на енергетскиот сектор и да се обезбеди целосна примена, особено преку енергетската заедница, но и соработка во развивањето проценка на социо-економските влијанија на декарбонизацијата на поединечно економско и регионално ниво со цел да се постигне праведна транзиција.

Политиките на кои се обврзаа земјите од Западен Балкан содржат и давање приоритет и подобрување на енергетската ефикасност во сите сектори, зголемување на уделот на обновливите извори на енергија и создавање потребни услови за инвестирање во согласност со целите на ЕУ и енергетската заедница, како и streмење кон намалување и постепено укинување на субвенциите за јаглен во строга согласност со правилата за државна помош.

РЕГИОНОТ СЕ ОБВРЗА ДЕКА ЗАЕДНО СО ЕВРОПСКАТА УНИЈА ЌЕ РАБОТИ НА ЗАДАДЕНАТА ЦЕЛ – ДО 2050 ГОДИНА ДА ГО НАПРАВАТ КОНТИНЕНТОТ КЛИМАТСКО НЕУТРАЛЕН ПРЕКУ ВОВЕДУВАЊЕ СТРОГИ КЛИМАТСКИ ПОЛИТИКИ И РЕФОРМИРАЊЕ НА ЕНЕРГЕТСКИОТ И ТРАНСПОРТЕН СЕКТОР. ИМАЈЌИ ГО ОВА ПРЕДВИД, ЗЕМЈИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН СЕ ОБВРЗАА ДА СПРОВЕДАТ ПОЛИТИКИ КОИШТО СЕ ОДНЕСУВААТ НА: КЛИМАТА, ЕНЕРГИЈАТА, МОБИЛНОСТА, ЗАГАДУВАЊЕТО НА ОКОЛИНАТА, ОДРЖЛИВОТО ЗЕМЈОДЕЛСТВО И ПРОИЗВОДСТВО НА ХРАНА, КАКО И НА ЗАЧУВУВАЊЕ НА БИОДИВЕРЗИТЕТОТ

Синџири на снабдување

Северна Македонија сè повеќе се интегрира во синџирите на снабдување на германската автомобилска индустрија. Странските инвестиции го поттикнуваат овој развој. Денес, земјата е атрактивна локација за добавувачи на автомобилската индустрија. Многу германски добавувачи се со седиште во Северна Македонија, бидејќи земјата е рангирана на 17-то место од 190 земји во индексот на водење бизнис на Светската банка.

Покрај трошоците за плати, особено е убедлива и инвестициската политика на Владата. Во последните години се формирани, таканаречените, технолошко-индустриски развојни зони (ТИРЗ), кои, покрај посебните услови, обезбедуваат и индустриска инфраструктура. Оваа стратегија вроди со плод, особено во автомобилскиот сектор, кој претходно, речиси, го немаше. Бројни германски компании сега се со седиште во Северна Македонија. Западен Балкан може да стане за Европската Унија она што е Централна Америка

за Соединетите Држави: локација за инвестирање и снабдување од големо геополитичко и економско значење.

Втората предност на локацијата беа ниските трошоци за енергија сè до 2021 година. Но, огромниот скок на трошоците за енергија претставува закана за губење на конкурентската предност.

Западен Балкан: „Мини Шенген“ за Југоисточна Европа

Од 1 јануари 2023 година движењето на луѓе и стоки меѓу земјите од Југоисточна Европа треба да биде овозможено без гранични контроли. Албанија, Северна Македонија и Србија овој проект го започнаа пред две години. Проектот кој започна под називот: „Мини Шенген зона“ беше преименуван во: „Отворен Балкан“. Неговата цел е да обезбеди слободно движење на стоки и услуги во регионот, но и слободен пристап на граѓаните од трите земји до пазарите на трудот. Наменет е и да се овозможи поголема соработка во случај на природни катастрофи. Покана за вклучување во оваа иницијатива беше упатена и до: Босна и Херцеговина, Црна Гора и Косово, кои треба да дозволат патување само со лични патни исправи, но тие сè уште се немаат приклучено кон „Отворен Балкан“. Трите земји вклучени во „Отворен Балкан“ се надеваат дека оваа иницијатива ќе доведе до значително зголемување на нивниот бруто-национален приход (БДП).

Надворешна трговија со Германија и светот

Германија е најголемиот трговски партнер на Република Северна Македонија, а меѓу двете земји постојат тесни економски врски. Северна Македонија, главно, извезува: хемиски производи, облека, машини и автоделови, додека, пак, обратно, од Германија, главно, се увезуваат: материјали за текстилната индустрија, неметали и хемиски производи.

Во изминатите десет години позитивно се развива билатералната размена на стоки со Германија. Во 2021 година беше постигнат рекорден обем од 4,7 милијарди евра, а во 2020 година овој позитивен развој беше прекинат заради корона пандемијата.

Важно е да се истакне дека Северна Македонија е една од ретките земји што може да се пофали со трговски суфицит со Германија. Во 2021 година за потребите на германската економија има

извезено стоки во вредност од 3,5 милијарди евра, додека од Германија биле увезени стоки во вредност од 1,2 милијарди евра.

Инвестиции од Германија и светот

Според владините бројки: обемот на инвестиции во првите шест месеци од годинава изнесува околу 240 милиони евра, отворени се, речиси, 3.000 нови работни места, а вкупниот извоз изнесува 2,2 милиони евра, 18 милиони евра приход за државата од персонален данок, 91 милиони евра од придонеси и 18 милиони евра од ДДВ.

До крајот на годинава се очекуваат инвестиции од над 400 милиони евра кои ќе отворат над 5.000 работни места.

Германската фармацевтска компанија „Gerresheimer“ најави отворање на нов погон во технолошко-индустриската развојна зона (ТИРЗ) во кој ќе инвестира над 126 милиони евра, што е рекордна инвестиција од формирањето на ТИРЗ.

ГЕРМАНСКАТА ФАРМАЦЕВТСКА КОМПАНИЈА „GERRESHEIMER“ НАЈАВИ ОТВОРАЊЕ НА НОВ ПОГОН ВО ТЕХНОЛОШКО-ИНДУСТРИСКАТА РАЗВОЈНА ЗОНА (ТИРЗ) ВО КОЈ ЌЕ ИНВЕСТИРА НАД 126 МИЛИОНИ ЕВРА, РЕКОРДНА ИНВЕСТИЦИЈА ОД ФОРМИРАЊЕТО НА ТИРЗ. „KROMBERG & SCHUBERT“, ЕДЕН ОД НАЈГОЛЕМИТЕ РАБОТОДАВАЧИ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ОТВОРА УШТЕ ЕДНА ФАБРИКА, ВО БЛИЗИНА НА СКОПЈЕ, ПОКРАЈ ПОСТОЈНАТА ВО БИТОЛА, И ПРЕЗЕМА ДЕЛ ОД ПРОИЗВОДСТВОТО ШТО БЕШЕ ЗАПРЕНО ЗАРАДИ ВОЈНАТА ВО УКРАИНА. ВКУПНИТЕ ИНВЕСТИЦИИ ВО ПОСТРОЈКИ И МАШИНИ ИЗНЕСУВААТ 25,7 МИЛИОНИ ЕВРА. ПЛАНИРАНИ СЕ ОКОЛУ 800 НОВИ ВРАБОТУВАЊА ВО СЛЕДНИТЕ ДВЕ ГОДИНИ

„Gerresheimer“ веќе го реализираше првиот проект за производство на технолошки производи за фармацевтската индустрија во Скопје. Почетната инвестиција од 25 милиони евра веќе порасна на над 60 милиони евра.

„Kromberg & Schubert“, еден од најголемите работодавачи во Северна Македонија, отвора уште една фабрика покрај веќе постојната во Битола, овој пат во близина на Скопје, и презема дел од производството што беше запрено заради војната во Украина, што предизвика прекин на синџирот за снабдување, особено на снопови електрични кабли. Вкупните инвестиции во постројки и машини изнесуваат 25,7 милиони евра. Планирани се околу 800 нови вработувања во следните две години.

Во 2021 година, компанијата „Dräxlmaier“ инвестираше околу 16 милиони евра во проширување на својот производствен капацитет во Северна Македонија и отвори нов погон во Куманово, покрај веќе постојниот во Кавадарци.

Во 2021 година, канадската компанија „Магна“ започна со производство во Северна Македонија. Станува збор за инвестиција вредна 35 милиони евра, која ќе се реализира во ТИРЗ Охрид/Струга. Планирани се 1.600 нови вработувања. Компанијата ќе произведува ретровизори за автомобилската индустрија во Северна Македонија.

(Патрик Мартенс е директор на Делегацијата на германското стопанство во Северна Македонија и раководен член на У.О. на Македонско-германско стопанско здружение.)

Превод од германски на македонски: Семира Сефиданоска

ЕМИГРАЦИЈАТА НИ ГО ЈАДЕ НАЈПИСМЕНИОТ СВЕТ

АПОСТОЛ СИМОВСКИ

Разговорот со директорот на Државниот завод за статистика, **Апостол Симовски**, го водевме точно на денот кога пред една година започна пописот на населението и домаќинствата во Северна Македонија, во септември 2021 година. Сликата што ја покажа пребројувањето веќе се користи за креирање политики во различни сфери во државните институции, но и во бизнисот. Таа покажа дека клучниот проблем, кога станува збор за бројноста на населението, но и на работната сила во земјава, е континуираната емиграција. Можност за сопирање на овој процес, кој го нагризува општеството, Симовски гледа во што побрзото „фаќање на возот“ кон ЕУ. Зачленувањето во Унијата може на почеток уште повеќе да го засили бранот на иселување, но подоцна, по примерот на некои од земјите од Источна Европа, иселениците ќе почнат да се враќаат дома, затоа што ќе сфатат дека и тука може добро да се живее, се разбира доколку се европеизираат: правните, социјалните, инфраструктурните и други услови, вели Симовски во интервјуто за „Предизвици“.

„Предизвици“: *Господине Симовски, по обработката и објавувањето на првиот пакет-податоци од пописот најголемо интересирање имаше за бројките наметнати од политиката – бројноста на етничките заедници. Но, стручните луѓе веднаш укажаа на други трендови што произлегоа од пребројувањето, апелираа дека во земјава се намалува бројот на жители, а се менува и структурата,*

пред сè возрасната. Ова понатаму се очекува да се одрази на многу други полиња во организирањето на државата. Каква слика даде пописот за социјалната стратификација во земјава?

Симовски: Се согласувам дека пописот, за жал, кај нас секогаш се гледа од аспект на етничката структура во државата и ништо повеќе. Со години пред пописот јас апелирав дека тоа е поголема и поважна операција што треба да ни даде фотографија за сите елементи поврзани со населението во државата. И не само тоа, бидејќи овој попис беше пребројување на: население, домаќинства и станови – да ни даде слика и за условите за живеење на тоа население. Клучен податок што произлегува од пописот е тоа што бројно се намалуваме. Тоа е една константна појава што првенствено се должи на емиграцијата и која, за жал, делува двојно. Прво, директно се губи живата сила, населението. А, второ, бидејќи населението што се иселува е младо, тоа со себе го емигрира и идниот наталитет. Односно, идните раѓања наместо во земјава, се случуваат надвор од неа. Тоа предизвикува крупни последици во сите останати сегменти, но пред сè, во старосната структура на населението. Ние во статистиката говориме за некаква старосна пирамида, како слика на населението според возраста. Но, кај нас веќе одамна тоа не е пирамида, туку дрво, затоа што основата – каде што треба да биде младото население, кај нас се стеснува заради намалениот број на раѓања и некои други причини. Меѓутоа, тој процес е веќе одамна завршен, таа демографска транзиција е завршена некаде во 80-тите години, кога бројот на деца во семејствата се редуцираше најмногу на две-три, некаде по едно, а некаде ниту едно. И не е воопшто лесно тој процес да се врати. Но, со емиграцијата, дополнително, и оној елемент од населението којшто може колку-толку да влијае на репродуктивниот дел веќе го нема тука, па на дното на таа пирамида, условно кажано, добиваме фактички стебло кое нагоре почнува да се шири и, за жал, најшироко е во највисокиот дел каде што е лоцирано возрасното население.

„Предизвици“: *Ова подразбира натамошни социјални промени, зголемување на бројот на лица коишто треба да бидат субвенционирани со пензискиот фонд, а намалување на масата население којашто треба да ги произведе*

средствата од коишто би се финансирал тој фонд? Колку вработени сега стојат зад еден пензионер?

Симовски: Мислам дека е пет спрема еден, но како и да е тоа е лоша структура, особено што тој фонд има и наследени проблеми од порано. Дobar дел од средствата ги финансира државата, од буџетот, наместо да се полнат од придонесите што ги плаќа секој од нас, секој вработен. Но, проблемот е што веќе нема кој да плаќа, многу е помала масата којашто треба да го финансира овој дел. Зголемен е бројот на постарото население, но пропорционално во однос на вкупното население и на она коешто треба да го субвенционира, јазот е голем и постојано се зголемува. Тоа го покажуваат многу индикатори – просечната возраст, индикатори за стареење на населението, ние одамна сме во групата на возрасно население, и сл. Проблемот е во тоа што како поминува времето состојбата се влошува. Клучен проблем е емиграцијата, заради намалениот број раѓања, основата на работната сила се намалува. Со намалување на работоспособното население, автоматски опаѓа и работната сила. Емиграцијата, за жал, особено во последните години, ни го јаде најписмениот свет, најобразованиот дел од населението. Значи, во структурата на таа, каква и да е работна сила, веќе се менува и квалификационата способност. Губиме висококвалификувани и квалификувани луѓе и тој недостаток јасно се чувствува. Бизнес секторот укажува на тоа со години.

ЗА ДА НАПРАВИТЕ ДОБРА АНАЛИЗА НЕ МОЖЕ ДА КОРИСТИТЕ САМО СЕГМЕНТАРНИ ИНФОРМАЦИИ. ТИЕ ШТО КРЕИРААТ ПОЛИТИКИ ОВА ДОБРО ГО ЗНААТ И ЗАТОА БАРААТ ЦЕЛОСНИ ПОДАТОЦИ. ДОБРО Е ШТО ИМА ЗАИНТЕРЕСИРАНост ЗА ПОДАТОЦИТЕ ОД ПОПИСОТ ОД 2021 ГОДИНА. ЈАС, ИСКРЕНО, МНОГУ СУМ ЗАДОВОЛЕН ШТО ЕДНА ГОДИНА ПО НЕГОВОТО ОДРЖУВАЊЕ И ОТКАНО ВО МАРТ 2022 ГОДИНА ГИ ОБЈАВИВМЕ ПРВИТЕ ТАБЕЛИ, СЕ УШТЕ ИМА МНОГУ БАРАЊА ЗА ПОДАТОЦИ. ОД НАЈОСНОВНО НИВО, СЕГМЕНТАРНИ ПОДАТОЦИ, ВИДЕЈКИ НАВИСТИНА СЕ ПОТРЕБНИ. ТОЧНО Е ДЕКА НЕКОИ ДЕЛОВИ ОД ПОПИСОТ ТРЕБА ДОПРВА ДА СЕ ЗАОКРУЖАТ, ДО КРАЈОТ НА ГОДИНАТА ТРЕБА ДА ГИ ОБЈАВИМЕ СИТЕ, МЕГУТОА ИМАМЕ МНОГУ ПОСЕБНИ БАРАЊА ЗА ДЕТАЛНИ ПОДАТОЦИ

„Предизвици“: *Се коментира ли на институционално ниво менувањето на овој вокабулар? До вчера во Македонија постојано се зборуваше за огромна невработеност, и*

навистина беше тешко, особено за младите да дојдат до работно место, а сега одеднаш се соочуваме со фактот дека во земјата фалат луѓе, нема работници, фали кадар? Свесно ли е општеството за тоа?

Симовски: Бројот може да биде и голем и мал, поважно е да ја погледнеме структурата на бројот на невработени. За жал, и порано и сега, во тој број доминира неквалификуваното население. Тоа се луѓе на кои не можете да сметате како потенцијални работници бидејќи немаат соодветни квалификации. Не можете да ги употребите квалитетно во процесот на производство бидејќи со развојот на технологијата се бараат знаења и вештини. Тука е нашиот проблем во однос на невработеноста. Јас тврдам дека оваа држава, ако се промени степенот на квалификација кај таа работна сила, нема воопшто да има проблем со невработеноста. Но, таа маса луѓе треба да се преквалификува, а тоа оди многу тешко. Прво, од субјективни причини, треба да постои желба кај некого да се стекне со одредени вештини. Второ, во тој број на невработени кај нас влегуваат многу луѓе коишто се со тој статус со цел: да можат да земаат одредени социјални примања, бенефиции, да имаат здравствено осигурување, а не за да го решат својот проблем со вработувањето. Затоа, толкувањето на бројките не е едноставно, може да имате голем недостаток на работна сила, а истовремено да имате и невработени. Тоа се случува и во светот, не само кај нас. Но, кај нас премногу се потенцираше, сметајќи дека ако отворите фабрика ќе ги вработите сите. Не, таа фабрика бара квалификувана работна сила и прашање е дали ќе ја најде? Не е работата само да се лоцираат одредени економски субјекти, туку дали тие ќе можат да опстојат, да најдат соодветна работна сила којашто квалификувано ќе може да го врши процесот. Може да имате сè, но

КЛУЧЕН ПРОБЛЕМ ВО ЗЕМЈАТА Е ЕМИГРАЦИЈАТА. СО НАМАЛУВАЊЕ НА РАБОТОСПОСОБНОТО НАСЕЛЕНИЕ АВТОМАТСКИ ОПАГА И РАБОТНАТА СИЛА. ЕМИГРАЦИЈАТА, ЗА ЖАЛ, ОСОБЕНО ВО ПОСЛЕДНИТЕ ГОДИНИ, НИ ГО ЈАДЕ НАЈПИСМЕНИОТ СВЕТ, НАЈОБРАЗОВАНИОТ ДЕЛ ОД НАСЕЛЕНИЕТО. ВО СТРУКТУРАТА НА ТАА, КАКВА И ДА Е РАБОТНА СИЛА, ВЕЌЕ СЕ МЕНУВА И КВАЛИФИКАЦИОНАТА СПОСОБНОСТ. ГУБИМЕ ВИСОКОКВАЛИФИКУВАНИ И КВАЛИФИКУВАНИ ЛУЃЕ И ТОЈ НЕДОСТАТОК ЈАСНО СЕ ЧУВСТВУВА. БИЗНИС СЕКТОРОТ УКАЖУВА НА ТОА СО ГОДИНИ. ПОРАДИ ЕМИГРАЦИЈАТА И НАМАЛЕНИОТ БРОЈ РАЃАЊА, СЕ НАМАЛУВА ОСНОВАТА НА РАБОТНАТА СИЛА

ако го немате овој сегмент ништо не сте направиле, фабриката ќе биде само мртов објект што нема да функционира. Комплексни се овие работи, меѓутоа со пописот барем се обидуваме да ја покажеме таа реална слика за општеството, за да може да се градат квалитетни политики. Тоа е суштината на целата статистика, особено на пописот. Крупна фотографија на која е опфатен секој поединец.

„Предизвици“: *Ви се обраќаат ли со барања за податоци бизнисмени, претприемачи кои имаат или планираат отворање на фирми?*

Симовски: Клучниот фактор е нашите податоци да ги користи бизнис секторот, не само државата која, секако, ги користи и прва ги добива. Добро е што тоа се случува, многу сум радосен поради тоа што бизнис секторот е исклучително заинтересиран за нашите податоци и постојано имаме наплив од барања за податоци. Тоа е добро.

„Предизвици“: *Што најмногу ги интересира?*

Симовски: Секој податок е корисен и секој податок може да се употреби на различен начин. Не можеме да речеме дека ни требаат податоци само за образование на населението. Треба да се види и: локацијата, територијалната распореденост на тоа население, возрастната структура, комуникациските можности, социјалните можности. Затоа, треба да се земе сет податоци, заедно. Ако сакате да направите добра анализа не може да користите само сегментарни информации. Тие што креираат политики ова добро го знаат. И добро е што има заинтересираност за податоците. Јас искрено сум многу задоволен што една година по пописот и откако во март 2022 година ги објавивме првите табели, сè уште има многу барања за податоци. Од најосновно ниво, сегментарни податоци, бидејќи навистина им требаат. Точно е дека некои делови од пописот треба допрва да се заокружат, до крајот на годината треба да ги објавиме сите, меѓутоа имаме многу посебни барања за детални податоци. Понекогаш ни е тешко да одговориме на сите, но тоа ни е задача и се трудиме да ги задоволиме барањата.

„Предизвици“: *Ова само уште еднаш докажува дека беа оправдани вашите уверувања дека пописот е неопходен, наспроти повиците постојано да се одложува.*

Симовски: Дефинитивно, и мислам дека научивме една добра лекција со неуспехот на пописот во 2011 година. Субјектите во државата сфатија, не говорам само за институциите туку за сите субјекти, колку им значат податоците. Односно, колкав проблем е ако ги немате тие податоци. Точно е дека учењето на таа лекција имаше тешки последици, но ја научивме. И затоа сум уште посреќен заради напливот на барањата.

„Предизвици“: *Бидејќи логично не можеме да направиме споредба со состојбите во 2011 година, туку уште наназад со бројките од пописот во 2002 година, колку население има изгубено државата?*

Симовски: Многу, од два милиони и нешто вкупното резидентно население се намали на 1.800.000. Тоа значи дека физички сме изгубиле 170.000 – 180.000 луѓе. И да не забораваме дека до пред три години имавме позитивен природен прираст, поголем наталитет од морталитет. Сега веќе и тоа е сменето, причините ги кажав претходно. Требаше овој број на население да расте. Значи, освен тие 180.000 – 200.000 луѓе што сме ги изгубиле, реалниот број можеби е 300.000 и повеќе, бидејќи го немаме повеќе оној нов потенцијал којшто се раѓал во меѓувреме. Заминал некаде заедно со своите родители. Така што не можеме точно да кажеме колку сме изгубиле, но во секој случај тој број е голем. И еден човек да го изгубите е многу, а камоли ваков огромен потенцијал, четвртина или третина од целата популација. Тоа е страшно. Проблемот е што овој процес не можете така едноставно да го запрете, да кажете стоп, ќе ставиме брана и никој повеќе нема да излегува. Напротив, светот стана мал, комуникациите се многу: едноставни, брзи и евтини.

„Предизвици“: *Да, но во светот движењето често е двонасочно, а кај нас сè уште е во една насока, луѓето заминуваат но ретко кој доаѓа да живее и работи тука?*

Симовски: Така е, но да се разбереме, сите земји коишто имале ваков проблем, подоцна се соочуваат со нов проблем. Таа „дупка“, таа празнина мора да се пополни.

„Предизвици“: Обично како ја пополнуваат другите држави?

Симовски: Па, нема да ни дојдат луѓе од Шведска и Норвешка за да живеат овде, но има земји коишто се во полоша ситуација од кај нас. Ќе мора да се бараат, сакале или не сакале. Ако сакаме да опстанеме како економија, како општество, ќе ни требаат луѓе!

„Предизвици“: Неодамна видовме бурни, негативни реакции, по една информација дека во Северна Македонија ќе дојдат 100 келнери од неразвиени делови на Турција. Како да се подигне свеста кај граѓаните дека и доселувањата се нормален и потребен процес?

Симовски: Таквите бури од реакции се предизвикани од други работи. Сепак, сите сме луѓе, субјективни, и реагираме на некој начин. Меѓутоа, ако логично размислиме ќе сфатиме дека тоа е неопходност. На крајот на краиштата, јас иницијативата „Отворен Балкан“ ја гледам првенствено од овој аспект, дека идејата е тргната од таму. Сите земји наоколу го имаат истиот проблем како и ние. Нема држава на Балканот, во Западен Балкан, што не се соочува со проблемот на емиграција. Според мене, клучот е што побргу „да се фати возот“ кон Европа. Првично тоа ќе направи уште поголема „дупка“, но подоцна тоа може да влијае позитивно за решавање на овој проблем. Тоа се случува, на пример, во земјите од Источна Европа кои пред 20-тина години влегоа во Европската Унија. Прво имаше огромен бран на иселување, а сега има голем бран на враќање на иселениците назад. Тие сфатија дека може и во нивните земји добро да се живее, стандардот се зголеми, се подобрија сите останати услови: правни, социјални, инфраструктурни, и сл. Луѓето сфатија дека не мора да одат некаде надвор, да бидат странци, туѓинци, кога можат дома да живеат убаво со тоа што го имаат и го знаат. Значи, зачленувањето во ЕУ првично може да придонесе за уште поголемо иселување, има луѓе кои едвај чекаат, многумина зеда бугарски пасоши само за да може да одат да работат надвор, ако воопшто има веќе кој да оди. Меѓутоа, после тоа, а тоа релативно брзо се случува, доаѓа до реверзибилен бран. Се разбира, за да се случи тоа треба самите ние овде прво многу да сработиме за европеизација на општеството.

„Предизвици“: *Еве тој процес почнува и обично ретко кој го гледа од статистичка, односно од демографска гледна точка. Вашата институција се вклучува во скринингот што започна со ЕУ. Што подразбира тој процес, што треба да сработи Државниот завод за статистика?*

Симовски: Овој процес иако изгледа многу административно, многу формално, сепак има многу суштински елементи. Самиот скрининг е фаза на согледување на состојбите, меѓутоа она што следи после тоа – отпочнувањето на преговорите – е суштината на целата работа. Скринингот е процес што треба да даде фотографија – каде сме како држава и сите сегменти на државата, во однос на она што го има поставено ЕУ како стандард, а што се рефлектира во нивните: регулативи, директиви и слични документи. И, да се види колку време и какви напори треба да направиме за да ги постигнеме стандардите неопходни за да може да бидеме членка на ЕУ. Од формален аспект, овој процес подразбира прво запознавање со сите правила на игра што ги диктира ЕУ. Односно, бидејќи статистиката е дел од овој процес и има свое поглавје коешто е во првиот кластер, што е исклучително важно поглавје, да видиме до каде е целиот статистички систем во земјава, не само Државниот завод за статистика туку сите институции што се дел од систем, усогласен со стандардите коишто ги пропишува ЕУ. Прво да добиеме слика од нивна страна за тоа што треба, кои се тие стандарди, а потоа ние даваме отчет до каде сме стигнати во исполнувањето на ЕУ стандардите. Кога ќе се заврши тоа согледување, или скрининг, ЕУ предвидува начини и форми за тоа што и како треба да сториме за да ги постигнеме стандардите што побргу. Тоа подразбира техничка помош, подразбира заедничко работење на многу проекти, итн.

„Предизвици“: *Во кој дел сметате дека имате најголеми разлики, на што најмногу ќе треба да се работи за да се европеизира статистичкиот систем?*

Симовски: Говорејќи само од аспект на Заводот за статистика, мислам дека ние сме во многу подобра позиција од било која друга институција во државата, затоа што многу рано тргнавме во овој процес, уште во почетокот на 90-тите години, и имаме постигнато прилично. Огромен дел од стандардите што ги пропишала ЕУ ние веќе ги имаме постигнато. Има делови каде што не сме на нивото

што го посакуваме, меѓутоа да се разбереме – регулативите не се еднаш засекогаш дадени, тие се менливи категории, постојано се обновуваат, па и самите земји-членки треба да ги постигнат новите стандарди. Ние постојано го следиме тој процес и мислам дека оди-ме во чекор со земјите-членки, не заостануваме во тој дел. Од друга страна, овој процес нема крај. Постојано се носат нови стандарди, се менуваат техниките, методите, а се менуваат и потребите за нови типови на податоци, за нови начини за добивање на податоци. Сето тоа треба да се следи во чекор. Максимално сме вложени и мислам дека барем во однос на статистиката нема да имаме посебни проблеми. Се разбира, дел од стандардите не можеме сами да ги постигнеме, мора целокупното општество да се вклучи, затоа што некогаш зависи од одредени закони, од одредени начини на регулирање на состојбите во државата коишто се разликуваат од оние во ЕУ. Сето тоа треба да се прилагоди за да можеме да стигнеме до бараното ниво. На крајот, ние сме фотографи на реалноста, како се развива општеството така ние треба реално да ја прикажеме сликата, без ретуширање. За да го направиме тоа треба и самото општество да се смени, во многу други сегменти. Во класичниот статистички дел мислам дека сме во добра позиција, иако тоа подразбира многу технички и административни прилагодувања. Не сме голем тим, но сме добар тим и до сега сме покажале дека можеме и умееме, а тоа ќе го правиме и понатаму.

„Предизвици“: *Да се вратиме на толкувањата кои произлегуваат од ланскиот попис, еве точно една година по реализирањето на таа операција, на која ѝ претходеа многу*

НЕМА ДА НИ ДОДАТ ЛУЃЕ ОД ШВЕДСКА И НОРВЕШКА ЗА ДА ЖИВЕАТ И РАБОТАТ ОВДЕ, НО ИМА ЗЕМЈИ КОИШТО СЕ ВО ПОЛОША СИТУАЦИЈА ОД КАЈ НАС. ЌЕ МОРА ДА СЕ БАРААТ, САКАЛЕ ИЛИ НЕ. АКО САКАМЕ ДА ОПСТАНЕМО КАКО ЕКОНОМИЈА, КАКО ОПШТЕСТВО, ЌЕ НИ ТРЕБААТ ЛУЃЕ! ТОА Е НЕОПХОДНОСТ. ИНИЦИЈАТИВАТА „ОТВОРЕН БАЛКАН“ ЈАС ЈА ГЛЕДАМ ПРВЕНСТВЕНО ОД ОВОЈ АСПЕКТ, ИДЕЈАТА Е ТРГНАТА ОД ТАМУ. СИТЕ ЗЕМЈИ НАОКОЛУ ГО ИМААТ ИСТИОТ ПРОБЛЕМ КАКО И НИЕ. НЕМА ДРЖАВА ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН ШТО НЕ СЕ СООЧУВА СО ПРОБЛЕМОТ НА ЕМИГРАЦИЈА. СПОРЕД МЕНЕ, КЛУЧОТ Е ШТО ПОБРГУ „ДА СЕ ФАТИ ВОЗОТ“ КОН ЕВРОПА. ПРВИЧНО ТОА ЌЕ НАПРАВИ УШТЕ ПОГОЛЕМА „ДУПКА“, НО ПОДОЦНА ТОА МОЖЕ ДА ВЛИЈАЕ ПОЗИТИВНО ЗА РЕШАВАЊЕ НА ОВОЈ ПРОБЛЕМ. ТОА СЕ СЛУЧУВА ВО ЗЕМЈИТЕ ОД ИСТОЧНА ЕВРОПА КОИ ПРЕД 20-ТИНА ГОДИНИ ВЛЕГОА ВО ЕУ. ПРВО ИМАШЕ ОГРОМЕН БРАН НА ИСЕЛУВАЊЕ, А СЕГА ИМА ГОЛЕМ БРАН НА ВРАЌАЊЕ НА ИСЕЛЕНИЦИТЕ НАЗАД

политички превирања и повици за бојкот. Колкава штета по вистинската, реална слика, направи повикот од опозицијата дијаспората да не учествува во пописот. А сега, кога бројките се толкуваат, вклучително и тие од дијаспората, и натаму прават проблем?

СИМОВСКИ: Ова што го рековте на крајот сепак е политички момент, па дури и кога имате најидеален попис политиката секогаш ќе проба да ги злоупотребува работите. Затоа, не би го коментирал тој дел. А, за тоа какви последици направи бојкотот? Ние направивме обид, бевме подготвени и претходно, бидејќи користевме комбиниран метод, да не испуштиме ниту едно лице, односно опфатот да биде навистина целосен. Ниту, пак, да вклучиме некое лице коешто не треба да биде дел од оваа операција. Затоа, треба да го гледаме одвоено пописот на резидентното население и пописот на дијаспората. И покрај бојкотот, покрај тоа што за 130.000 лица не се обезбедија податоци од терен, ние обезбедивме доволно информации за нив, за да може целта на пописот да биде успешна. Имавме доволно

ТРЕБА ДА ГО ГЛЕДАМЕ ОДВОЕНО ПОПИСОТ НА РЕЗИДЕНТНОТО НАСЕЛЕНИЕ И ПОПИСОТ НА ДИЈАСПОРАТА. И ПОКРАЈ БОЈКОТОТ, ПОКРАЈ ТОА ШТО ЗА 130.000 ЛИЦА НЕ СЕ ОБЕЗБЕДИЈА ПОДАТОЦИ ОД ТЕРЕН, НИЕ ОБЕЗБЕДИВМЕ ДОВОЛНО ИНФОРМАЦИИ ЗА НИВ, ЗА ДА МОЖЕ ЦЕЛТА НА ПОПИСОТ ДА БИДЕ УСПЕШНА. ИМАВМЕ ДОВОЛНО ИНФОРМАЦИИ И ГИ УПОТРЕБИВМЕ ОД БАЗИТЕ ШТО ПОСТОЈАТ ВО ДРЖАВАТА, А ТОА СЕ ПРОВЕРЕНИ И ТОЧНИ ИНФОРМАЦИИ. ОД ТОЈ АСПЕКТ НЕМАШЕ НИКАКВИ ПОСЛЕДИЦИ ОД БОЈКОТОТ. ПОСЛЕДИЦИ ИМАШЕ САМО ВО ЕТНИЧКАТА СТРУКТУРА, ЗАТОА ШТО 7,3 % ОД ПОПИШАНОТО НАСЕЛЕНИЕ НЕ Е ИЗЈАСНЕТО ПО ТОА ПРАШАЊЕ

информации и ги употребивме од базите што постојат во државата, а тоа се проверени и точни информации, за да ја добиеме целосната слика. Значи, од тој аспект немаше никакви последици од бојкотот. Последици имаше само во етничката структура, затоа што 7,3 % од попишаното население не е изјаснето по тоа прашање. Во однос на дијаспората, нашата цел беше да собереме што е можно повеќе информации за нашите државјани кои живеат во странство. Објаснувајќи за последиците од емиграцијата веднаш станува јасно зошто го сакавме тоа. Прво, да видиме колкава е таа емиграција, иако и од самите административни извори може тоа да се согледа. Меѓутоа, таму не можеме да видиме кога тие луѓе заминале, од кои делови на државата заминале, во

кои правци отишле, па и индиректно да ги утврдиме причините заради кои отишле. Сето ова е важно за да почнат да се градат политики, или да се подобрат политиките, за овој процес да се намали во иднина, бидејќи јасно е дека не може целосно да се стопира. И, зошто да не, да почнеме да градиме политики иселениците да покажат интерес да се вратат. Тоа беше целта на попишувањето на тоа нерезидентно население. Но, за жал, тој повик за бојкот, особено во прекуокеанските земји, даде мала слика. Опфативме околу 200.000 лица кои се во странство, а податоците покажуваат дека овој број е преку 600.000. Значи, за две третини не добивме податоци. Но, секако, не негувавме илузии дека ќе добиеме податоци за сите. Сепак, тоа се луѓе коишто заминале одамна, потоа беше време на пандемија и не стигнуваа лесно информациите до секого, имаше незаинтересираност кај голем дел од таа популација. Но, и овој фонд на информации што го имаме е добар за да почнеме да градиме некакви политики, не само на збор, туку вистински политики, за барем малку да ја намалиме желбата за иселување, но и да почнеме да градиме желба кај тие луѓе што се надвор да се вратат назад. Се разбира, тука не се работи само за популациони и економски политики, туку треба да се развиваат сите можни политики во таа насока.

„Предизвици“: *Дали сметате дека уште долго време ќе треба да објаснувате дека за креирање на одредени домашни политики треба да се земат бројките од резидентното население, а не заедно со дијаспората?*

Симовски: За креирање на политики мислам дека треба да се земат и двете бази, меѓутоа одделно да се гледаат. Јасно е од пописот кој податок е битен за во земјата, а кој за нешто сосема друго. Мислам дека нема потреба постојано да се повторува. Битно е дека, ако ја тргнеме политиката на страна, факторите што во државата навистина треба да креираат развојни политики тоа го сфаќаат. И тоа е добро. Не мислам само на државата, туку и на клучните фактори: во бизнисот, во економијата, во другите сфери на живеење, коишто, исто така, се комплементарни, иако ние често ги запоставуваме мислејќи дека немаат влијание.

„Предизвици“: *Господине Симовски, може ли од пописот да се прочита дали населението осиромашува или се збогатува?*

Симовски: Пописот немаше цел да извлече информации во однос на финансискиот капацитет на населението, немаме право на тоа, сепак се работи за лични информации. Ние собираваме податоци само за бројот на лица коишто имаат одредени приходи и типот на тие приходи. Дали некој има плата, без да прашуваме колкава е таа плата, бидејќи државата, секако, има податок за тоа преку плаќањето данок. Се обидовме да ја опфатиме и сивата економија, односно не само тие што работат легално, пријавени по сите процедури, туку и лицата коишто на било кој друг начин остваруваат приходи, за да се види социјалната структура. Овие податоци од пописот треба да се комбинираат со податоци од други извори за да се градат политики во оваа сфера. И тука, секако, пописот ќе помогне бидејќи дава слика за социјалната структура, дали во одредено домаќинство има издржувани лица, во колкав број, колку лица ги издржуваат, дали тој капацитет задоволува или не, итн. Сето ова комбинирано со други извори ќе им даде доволно податоци за тие што креираат политики.

„Предизвици“: *Еден податок покажа дека има голем број вишок станови во Скопје? Како го толкувате тоа?*

Симовски: Тоа не треба да нè чуди, доволно е да се прошетаме низ Скопје и да видиме прво колку се гради. Па потоа да прошетаме навечер и да видиме колку од тие новоизградени станови светат. Мислам дека според нашиот менталитет вишокот на финансии сакаме да го врземе за материјално добро, тоа е клучниот момент во овој дел. Порано, се секаваме сите дека нашите родители, или дедовци и баби, купувале земјиште кога ќе имале вишок пари, мислејќи дека така нема да се изгуби вредноста. Сега се вложува во станови. Но, показателите од изминатите три децении укажуваат на тоа дека колку и да има вишок станови, цената и натаму расте, што значи дека таа вредност не опаѓа и луѓето затоа инвестираат. Мислам дека тоа е клучниот момент зошто има повеќе станови. Од друга страна, знаете, за жал, локалните самоуправи клучниот извор на финансии го имаат преку давањето согласност за градба, заради сите комуналии коишто се собираат. Тоа им дава уште поголем стимул на инвеститорите, а да не се впуштам во тоа дека во целата приказна има и доста корупција...

„Предизвици“: *Зборува ли тоа нешто за социјалниот момент?*

Симовски: Па, наизглед, секој ќе се чуди, знаејќи ги цените ќе се запраша од каде пари за станови. Но, очигледно дека има, ние сме штедлив народ, не се расфрламе со пари, а веројатно се работи и за самиот начин на размислување – сакаме зад себе да оставиме некаков траг, да обезбедиме станбен простор за децата, за идните генерации. Според мене, тоа е лошо бидејќи, сепак, и младото поколение треба да се научи дека сами треба да си обезбедуваат за својот живот, а не да добијат на готово. Но, кога сето ова ќе го соберете заедно, се добива таа слика. И, не треба да нè чуди. Јас дури очекував и многу поголем број на станови, иако и овој број кажува дека вишок се околу 200.000 станови, односно толкава е разликата меѓу домаќинствата и становите, што воопшто не е малку, една третина. Но, пак ќе речам, очекував дури и поголем број на станови.

„Предизвици“: *Што остана необјавено, а до крајот на годината рековте дека сте обврзани да го објавите?*

Симовски: Многу бргу треба да објавиме уште еден сет на податоци, а до крајот на годината да завршиме со податоците на ниво на населено место. Тоа е последниот дел, кога на најниско територијално ниво ќе дадеме фотографија за состојбите со населението. Нема во овој дел да одиме прешироко со белезите бидејќи на тој начин постои опасност да се открие некој личен идентитет. Значи, ќе бидат објавени најелементарните белези. Таа слика ќе биде многу интересна и корисна за просторното планирање, што стручно се нарекува „податоци на GRID основа“ или тематски мапи каде што на километар квадратен се прикажува густината на населението и домаќинствата, по различни белези. Визуелно многу бргу и лесно може да се добие слика за тоа што ни се случува, на мали територии. Тоа е корисна новина од овој циклус пописи насекаде во светот, во кој и ние се вклучивме. Мислам дека ова ќе им биде од голема важност на сите што го планираат развојот, ќе им даде визуелна слика за тоа: каде се луѓето, каде се лоцирани одредени групи луѓе, со одредени карактеристики, во кој степен, колку ги има. Со нив многу лесно и без многу знаење се добива првична фотографија, а понатаму се прават подлабоките анализи.

„Предизвици“: *Што покажа пробниот попис за земјоделски активности?*

Симовски: Наредната година, во октомври, планираме да спроведеме попис на земјоделството. Тоа нема да се однесува само на земјоделските површини туку и на земјоделските стопанства, на целокупниот земјоделски потенцијал. Од таа причина во јуни направивме пилот-попис, кој не требаше да ни даде слика за состојбите туку да ни покаже дали сето она што го подготвуваме функционира. Прво, дали методологијата што ја воспоставивме е добра и ги задоволува потребите и дали теренската организација е функционална. Пилот-пописот покажа дека сме добро подготвени, иако треба да средиме уште некои елементи, главно организациски и технолошки процедури. Имаме доволно време, соработуваме со Министерството за земјоделство, ги уредуваме сите елементи во законското решение и мислам дека ќе бидеме добро подготвени. Ако пописот на населението беше клучниот за што побрзо постигнување на стандардите на ЕУ, ова е уште еден елемент којшто мора да го исполниме за да направиме уште еден чекор кон крајната цел во однос на преговорите со ЕУ.

„Предизвици“: *Економската и енергетската криза откри дека се потребни подобри планирања и во производството со храна. Верувам овој попис ќе помогне?*

Симовски: Земјоделството во нашата држава е еден од клучните фактори и влијае на економскиот развој со голем импакт. И, што е најважно, дава потенцијал, таму има огромни можности да се

СПОРЕД НАШИОТ МЕНТАЛИТЕТ ВИШОКОТ ФИНАНСИИ САКАМЕ ДА ГО ВРЗЕМЕ ЗА МАТЕРИЈАЛНО ДОБРО. ПОРАНО, НАШИТЕ РОДИТЕЛИ, ДЕДОВЦИ И БАБИ, КУПУВАЛЕ ЗЕМЈИШТЕ АКО ИМАЛЕ ВИШОК ПАРИ, СМЕТАЈЌИ ДЕКА ТАКА НЕМА ДА СЕ ИЗГУБИ ВРЕДНОСТА. СЕГА СЕ ВЛОЖУВА ВО СТАНОВИ. ПОКАЗАТЕЛИТЕ ОД ИЗМИНАТИТЕ ТРИ ДЕЦЕНИИ УКАЖУВААТ НА ТОА ДЕКА КОЛКУ И ДА ИМА ВИШОК СТАНОВИ, ЦЕНАТА И НАТАМУ РАСТЕ, ШТО ЗНАЧИ ДЕКА ТАА ВРЕДНОСТ НЕ ОПАЃА И ЛУЃЕТО ЗАТОА ИНВЕСТИРААТ. МИСЛАМ ДЕКА ТОА Е КЛУЧНИОТ МОМЕНТ ЗОШТО ИМА ПОВЕЌЕ СТАНОВИ. ОД ДРУГА СТРАНА, ЗНАЕТЕ, ЗА ЖАЛ, ЛОКАЛНИТЕ САМОУПРАВИ КЛУЧНИОТ ИЗВОР НА ФИНАНСИИ ГО ИМААТ ПРЕКУ ДАВАЊЕТО СОГЛАСНОСТ ЗА ГРАДБА, ЗАРАДИ СИТЕ КОМУНАЛИИ ШТО СЕ СОБИРААТ. ТОА ИМ ДАВА УШТЕ ПОГОЛЕМ СТИМУЛ НА ИНВЕСТИТОРИТЕ, А ДА НЕ СЕ ВПУШТАМ ВО ТОА ДЕКА ВО ЦЕЛАТА ПРИКАЗНА ИМА И ДОСТА КОРУПЦИЈА

оди напред. На крајот на краиштата, да бидеме и малку себични – во ЕУ најголемите средства во фондовите се наменети токму за земјоделството. Зошто кога имаме потенцијали да не ги искористиме? А, можеме да ги искористиме само ако имаме елементи за креирање на добри политики за земјоделството, за што ни требаат податоци.

(Апостол Симовски има дипломирано на Економскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Има повеќе од тридецениско искуство во сите активности поврзани со спроведување попис на населението, домаќинствата и становите во: 1991, 1994, 2002 и 2021 година. Учествовал во набљудувачки мисии на Советот на Европа на попис во други држави, како и на повеќе меѓународни состаноци во организација на Евростат, ОН и други меѓународни организации. Бил член на експертска група во Советот на Европа за проектот: „Демографски последици од економската транзиција во земјите од Централна и Источна Европа“.)

ЕНЕРГЕТСКИ РЕШЕНИЈА ЗА БРЗА И БЕЗБЕДНА ТРАНЗИЦИЈА

АНА ЧОЛОВИЌ ЛЕШОСКА

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ИМА ОГРОМЕН ПОТЕНЦИЈАЛ НЕ САМО ЗА РАЗВОЈ НА ЕНЕРГЕТСКИТЕ ПРОЕКТИ ТУКУ И ЗА ПАРАЛЕЛНА ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ЦЕЛОТО ОПШТЕСТВО И ЕКОНОМИЈА. СЕКАКО, ЗАШТИТАТА НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА И ПРИРОДАТА И ОВОЈ РАЗВОЈ ТРЕБА ДА ОДАТ ЗАЕДНО И КООРДИНИРАНО. САМО НА ТОЈ НАЧИН ЌЕ УСПЕЕМЕ ДА ГИ ЗАШТИТИМЕ НАШИТЕ РЕСУРСИ, ДА ГИ РАЗВИЕМЕ ЛОКАЛНИТЕ ЗАЕДНИЦИ, ДА КРЕИРАМЕ ЕНЕРГЕТСКА НЕЗАВИСНОСТ И ДА ОБЕЗБЕДИМЕ ОДРЖЛИВО И ЗДРАВО ОПШТЕСТВО

За да ја задоволи побарувачката за енергија, а притоа да се справи и со климатските промени, особено во услови на енергетска криза и загриженост заради континуираниот раст на цените на енергенсите, на Северна Македонија ѝ е потребно значително зголемување на капацитетите за искористување на обновливи извори на енергија. Меѓутоа, доколку локациите и начинот на развој на капацитетите за искористување на обновливите извори на енергија не се внимателно испланирани, решенијата можат да бидат штетни и да направат значаен притисок врз природните ресурси.

Тие би можеле негативно да влијаат и врз луѓето и биодиверзитетот, создавајќи конфликти кои не само што имаат негативни последици, туку би можеле да ги загрозат и инвестициите и да го забават темпото на креирање капацитети за искористување на обновливите извори на енергија.

Градењето на капацитети за искористување на обновливата енергија со пренамена на земјиштата – оние коишто се веќе значително деградирани од рударството, градењето згради и друга физичка инфраструктура, како и некои други развојни активности – дава можност да се избегнат овие конфликти и наместо тоа, да се забрза транзицијата кон чиста енергија. Проактивното стратешко

планирање кое ги зема предвид еколошките и социјалните фактори, може да ги зголеми локалните придобивки за заедниците, да ги намали влијанијата врз дивниот свет и да го избегне ослободувањето на CO₂ коешто настанува со преобразбата на шумите и другите природни подрачја погодни за развојни проекти.

Нашата земја може да има корист од пристапот за паметно планирање (со низок степен на негативно влијание врз природата). Со амбициозните планови на државата за проширување на капацитетите за производство на енергија од обновливи извори, на дополнителни 1400 MW од сончева енергија и 750 MW енергија од ветерот, од голема важност е да се изнајдат погодни локации за идните развојни проекти коишто ќе бидат одржливи и со низок степен на негативно влијание врз природата.

Значаен чекор е веќе направен со изготвувањето на прогресивниот Национален план за енергија и клима (НПЕК) и со поставувањето амбициозни цели за обновливи извори на енергија (ОИЕ). Националниот план предлага „Зелено сценарио“, како најамбициозно кога станува збор за обновливите извори на енергија и мерките за енергетска ефикасност, истовремено и финансиски најисплаливо за државата. Сега е вистинско време да се направи умно планирање (со низок степен на негативно влијание врз природата) за целите поставени со ОИЕ да станат реалност.

За соодветен пристап кон ова прашање, државните институции со надлежност во енергетското планирање треба да се раководат од неколку основни принципи:

1. Да се забрза развојот на обновливи извори на енергија за да се постигнат амбициозните енергетски цели и целите за заштита на биодиверзитетот.

Постигнувањето на целите коишто се предвидени во новата и амбициозна Стратегија за развој на енергетиката, подразбира забрзување на изборот на локации за изградба на енергетски објекти коишто се економични, како што се ветерни и соларни инсталации, коишто ќе ги заштитат природните ресурси и заштитените подрачја, а истовремено ќе го препознаат придонесот за заедниците, потребите на сите чинители и еколошката правда.

2. Да се постави како приоритет и да се забрза процесот на просторно планирање што ќе интегрира енергетски локации со минимално негативно влијание.

Процесот на изготвување на новиот просторен план треба да биде приоритет, а неговото донесување да се забрза за да се избегнат одлагања на одлуките за енергетското планирање. Енергетската локација што вклучува обновливи извори, енергетската инфраструктура, социјалните и еколошките фактори, треба да бидат составен дел од процесот на планирање на просторот, а релевантните институции своите одлуки за избор на енергетската локација треба да ги засноваат врз научни истражувања и податоци. Вклучувањето на што повеќе релевантни експерти и засегнати чинители во процесот, ќе обезбеди ефективно учество на јавноста во сите фази од усвојувањето на просторниот план.

3. Да се зајакнат заедниците за да се вклучат во развивањето проекти за искористување на обновливи извори на енергија.

За да биде забрзана изградбата на ветерни и соларни проекти, потребно е да се носат одлуки на централно и на локално ниво; на општинските власти и заедници им е потребна поддршка за ефективно да учествуваат во процесот. Со цел тие да имаат знаење на темата и да бидат ефективни партнери во енергетското планирање и да придонесат за иднина со чиста енергија, на општинските власти и заедници им се потребни: веродостојни насоки, алатки, ресурси и поддршка во планирање на просторот, како и најдобри практики за проактивно планирање на енергетски проекти од обновливи извори.

4. Да се зачуваат природните живеалишта и заштитени подрачја.

Инвестициите во обновливи извори на енергија мора да бидат приоритет, но не по цена на уништување на природните ресурси и загуба на екосистемите. Заштитените подрачја мора да бидат зачувани, а во процесот на енергетското планирање треба особено внимание да се посвети на избегнување на можните негативни влијанија од проектите за искористување на обновливите извори на енергија што се во нивна близина. Заштитарите и релевантните институции треба да имаат клучна улога во идентификување на таквите закани и да ја ограничат нивната појава уште во фазата на планирање на проектите.

5. Да се поттикне заштита на земјоделското земјиште што ќе биде усогласено со развивањето на проекти за обновливи извори на енергија.

Сопствениците на земјиште, земјоделците и општинските претставници треба да бидат едуцирани за придобивките и влијанието што обновливите извори го имаат врз земјоделството. Но, потребно е да имаат и пристап до ресурси што ќе им помогнат да ги интегрираат најдобрите практики за ублажување на влијанијата од процесот на енергетското планирање и зонирање врз земјоделските површини. Во процесот на планирање и донесување на одлуки, приоритетот треба да биде кон зачувување на квалитетно и плодно земјоделско земјиште.

6. Да се обезбедат едукативни програми и обуки на сите нивоа.

Институционалните капацитети на централно и локално ниво мора да бидат унапредени со цел да се постигнат амбициозните енергетски и климатски цели, како и целите за зачувување на биодиверзитетот. На државните службеници, експертите, како и локалните заедници им е потребен пристап до различни можности за едукација и обучување за развивање на проекти за обновливи извори на енергија, заштита на животната средина, но и други важни социо-економски фактори. Неопходно е да се креира научна база на податоци и ресурси, како и база со отворен пристап до истражувања за локалните потреби и предизвици што ќе бидат споделени со сите засегнати и релевантни чинители.

7. Да се подобрат можностите за учество на јавноста на сите нивоа.

Учеството на јавноста во раната фаза на донесување на одлуки треба да биде подобро на сите нивоа. Вклучувањето на граѓани и засегнати групи, експерти и стручни

ПРОЕКТИТЕ ЗА ИСКОРИСТУВАЊЕ НА ОБНОВЛИВИ ИЗВОРИ НА ЕНЕРГИЈА МОЖАТ ПОЗИТИВНО ДА ПРИДОНЕСАТ ЗА ЛОКАЛНИТЕ ЕКОНОМИИ ПРЕКУ: ВРАБОТУВАЊЕ НА ЛОКАЛНОТО НАСЕЛЕНИЕ, ДАНОКОТ НА ДОХОД, ПОДОБРУВАЊЕ НА ЛОКАЛНАТА ИНФРАСТРУКТУРА И ИНДИРЕКТНИТЕ ЕКОНОМСКИ АКТИВНОСТИ. ТИЕ ОВООЗМОЖУВААТ ПРИФАТЛИВА И ПРИСТАПНА ЕНЕРГИЈА СО МИНИМАЛНИ НЕГАТИВНИ ВЛИЈАНИЈА. ОВИЕ ПРИДОБИВКИ ТРЕБА ДА БИДАТ ПРОМОВИРАНИ И ЈАСНО ПРЕДОЧЕНИ ДО СИТЕ ЗАСЕГНАТИ СТРАНИ, СО ЦЕЛ ДА БИДАТ ДОБРО РАЗБРАНИ, ШТО Е ВО ПОЛЗА НА ДОВЕРБАТА МЕЃУ ГРАЃАНИТЕ И ДРЖАВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ. ПРОИЗВОДСТВОТО НА ЕНЕРГИЈА ТРЕБА ДЕЛУМНО ДА СЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗИРА, А ОПШТИНИТЕ ДА ИГРААТ ЗНАЧАЈНА УЛОГА ВО РАЗВОЈОТ ВО ТОЈ ПРОЦЕС ШТО ПРИДОНЕСУВА ЗА: НИВНА ЕНЕРГЕТСКА НЕЗАВИСНОСТ, ЛОКАЛНИ ВРАБОТУВАЊА И ПРИСТАП ДО ЕНЕРГИЈА

лица со нивните ставови во процесот на донесување на одлуки ќе придонесе за креирање на одржливи решенија со придобивки за сите. Сеопфатен пристап кој вклучува различни засегнати страни и поддржува партнерство со: локални заедници, локални граѓански здруженија, експерти и професионалци ќе помогне за намалување на еколошките неправди, но и за успешно спроведување на проектите за обновлива енергија. Ова е особено важен аспект за градење доверба помеѓу граѓаните и државните институции. Исто така, ваквиот пристап ќе го намали локалното незадоволство, одложувањата во спроведувањето на одлуките и судските спорови кои често се јавуваат во овој тип проекти.

8. Да се споделат придобивките од искористување на обновливи извори на енергија.

Проектите за искористување на обновливи извори на енергија можат позитивно да придонесат за локалните економии преку: вработување на локалното население, данокот на доход, подобрување на локалната инфраструктура и индиректните економски активности. Истовремено, ваквите проекти овозможуваат прифатлива и пристапна енергија со минимални негативни влијанија. Овие придобивки треба да бидат промовирани и јасно соопштени до сите засегнати страни, со цел тие да бидат добро разбрани и со тоа да се зголеми нивото на доверба помеѓу граѓаните и државните институции.

9. Да се поттикне децентрализација на производството на енергија.

Производството на енергија треба делумно да се децентрализира, а општините да играат значајна улога

ПРИ ИЗБОРОТ НА НАЈСООДВЕТНИТЕ ЛОКАЦИИ ЗА НОВИ ЕНЕРГЕТСКИ ПРОЕКТИ ОД ОБНОВЛИВИ ИЗВОРИ, ПРВО ТРЕБА ДА СЕ РАЗГЛЕДААТ МОЖНОСТИТЕ ЗА ДЕГРАДИРАНОТО ЗЕМЈИШТЕ. ПРИСУСТВОТО НА ОТРОВИ ВО ПОЧВАТА, БЛИЗИНАТА ДО ЛОКАЛНОТО НАСЕЛЕНИЕ И ДРУГИ ОГРАНИЧУВАЧКИ ФАКТОРИ ТРЕБА ДА БИДАТ ОБМИСЛЕНИ ПРЕД ДА СЕ НАПРАВИ ИЗБОР НА ЛОКАЦИЈАТА. ПОТРЕБНО Е ВЛАДАТА ДА УСВОИ СТРАТЕГИЈА И ДА ДОНЕСЕ ГОДИШНА ПРОГРАМА ЗА РЕКУЛТИВАЦИЈА И РЕХАБИЛИТАЦИЈА НА ДЕГРАДИРАНОТО ЗЕМЈИШТЕ. ДА ИНИЦИРА РАЗВИВАЊЕ НА РЕГУЛАТИВА ЗА ОВЛАСТУВАЊАТА И ОДГОВОРНОСТА НА ЛИЦАТА КОИ ГО КОРИСТАТ ЗЕМЈИШТЕТО ВО СЛУЧАЈ НА НЕГОВА ПРЕНАМЕНА ЗА ИЗГРАДБА НА ЕНЕРГЕТСКИ ОБЈЕКТИ ОД ОБНОВЛИВИ ИЗВОРИ. ТРЕБА ДА СЕ РАЗГЛЕДА И МОЖНОСТА ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ПРОЦЕНТ ОД НАДОМЕСТОКОТ ЗА ИЗДАВАЊЕ НА ДОЗВОЛИ ЗА РЕКУЛТИВАЦИЈА И РЕХАБИЛИТАЦИЈА НА ДЕГРАДИРАНИ ЗЕМЈИШТА

во развојот на проекти за обновливи извори на енергија што придонесуваат за: енергетска независност, локално вработување и пристап до енергија. Истовремено, општините можат да имаат активна улога и да придонесат за намалување на емисиите на стакленички гасови и трансформирање на економиите.

Кога станува збор за енергетското планирање, треба да се земат предвид четири конкретни области: намена на земјиштето и просторно планирање, заштита на животната средина, земјоделство и вклученост на заедниците. За секоја од овие области е потребно да се земат предвид сегашната состојба, законската рамка но и потребите и приоритетите за секоја од нив.

Препораки за намена на земјиштето и просторно планирање

1. Да се вклучат засегнатите чинители во процесот на енергетското планирање

Процесот на просторно планирање треба да ги вклучи сите релевантни чинители за да се зајакне енергетското планирање за обновливи извори на енергија. Експерти од областа на: енергетиката, биодиверзитетот, урбанистичкото и просторното планирање, геоморфолози и геолози, земјоделство и користење на земјиштето, треба да бидат активно вклучени во процесот, со цел сите аспекти да бидат земени предвид при донесување на просторниот план. Истовремено: регионалните центри за развој, општините како и локалните заедници треба да бидат консултирани, а нивните ставови да бидат дел од процесот на планирање на просторот.

2. Да се даде приоритет на деградираното земјиште за развивање на нови енергетски проекти од обновливи извори

Кога се идентификуваат најсоодветните локации за развој на нови енергетски проекти од обновливи извори, првенствено треба да се разгледаат можностите за деградираното земјиште. Присуството на отрови во почвата, близината до локалното население и други ограничувачки фактори треба да бидат разгледани пред да се направи избор на локацијата.

3. Да се развие регулатива за деградирано земјиште, негова рекултивација и рехабилитација со усвоена стратегија и годишни програми

Потребно е Владата да усвои стратегија и да донесе годишна програма за рекултивација и рехабилитација на деградираното земјиште. Неопходно е да се иницира развивање на регулатива за овластувањата и одговорноста на лицата кои го користат земјиштето во случај на негова пренамена за изградба на енергетски објекти од обновливи извори. Треба да се разгледа и можноста за зголемување на стапката на надоместок за издавање на дозволи за рекултивација и рехабилитација на деградирани земјишта. Потребно е Владата да усвои стратегија за: геолошки истражувања, одржливо користење и експлоатација на минерални ресурси за период од 20 години.

4. Да се изберат локации за енергетски проекти од обновливи извори засновани врз научни податоци

Одлуките за избор на локации за енергетски проекти од обновливи извори особено е важно да бидат засновани врз научни истражувања и податоци. Јавното објавување на тие податоци ќе им помогне на граѓаните подобро да ги разберат причините за донесување на таквите одлуки, а истовремено ќе се изгради доверба во државните институции дека во одлуките се земени предвид веродостојни научни податоци.

Препораки за заштита на животната средина

1. Вклученост на научната заедница во процесот на планирање на проектите

Во процесот на планирање на проектите на централно и на локално ниво треба да земат активно учество: заштитари, геолози, експерти од областа на животната средина, просторно планирање и шумарство. Ова е особено важно во однос на заштитата на вредните ресурси кои се важни за локалните заедници, но имаат и национално значење, како што се заштитените подрачја.

2. Јавна свест за придобивките и ризиците од локациите за обновливи извори на енергија

Повеќе од 80 % од населението не знае доволно за процесот на енергетско планирање, а преку 70 % сметаат дека енергетските проекти можат да имаат негативно влијание врз нивните заедници и животната средина, за што е неопходно да се подготви и спроведе широка кампања за покренување на јавната свест која ќе

биде заснована врз научни податоци. Граѓанските здруженија можат да играат клучна улога во: споделувањето на информации, организирањето едукативни настани и спроведувањето на активности кои ќе бидат насочени кон граѓаните.

3. Избегнување локации за проекти во заштитени подрачја

Локациите за изградба на енергетски проекти треба да бидат приоритет, но мора да се избегне нивно поставување во заштитените подрачја. Вредните екосистеми мора да бидат зачувани, а инфраструктурните проекти во заштитените подрачја ја нарушуваат примарната улога за обезбедување на нивна заштита.

4. Подобрување на стандардите и контролата врз животната средина

Неопходно е да се зголемат институционалните капацитети, финансиските средства и да се подобрат контролните механизми за да се обезбеди соодветна заштита на животната средина. Вакви мерки треба да бидат преземени на централно, но и на локално ниво. Заштитата на животната средина треба да се разгледува како хоризонтална проблематика со висок приоритет, за што е потребно зајакнување на меѓуинституционалната соработка за да го поддржи ефективно овој процес.

Препораки за секторот земјоделство

1. Зачувување на земјоделското земјиште

Да се поттикне производство на храна преку користење на земјоделското земјиште колку што е можно повеќе со цел да се спречи негова пренамена во градежно земјиште. Неопходно е да се

ГРАДЕЊЕТО КАПАЦИТЕТИ ЗА ИСКОРИСТУВАЊЕ НА ОБНОВЛИВАТА ЕНЕРГИЈА СО ПРЕНАМЕНА НА ЗЕМЛИШТАТА – ОНИЕ КОИШТО СЕ ВЕЌЕ ЗНАЧИТЕЛНО ДЕГРАДИРАНИ ОД: РУДАРСТВОТО, ГРАДЕЊЕТО ЗГРАДИ И ДРУГА ФИЗИЧКА ИНФРАСТРУКТУРА, КАКО И НЕКОИ ДРУГИ РАЗВОЈНИ АКТИВНОСТИ – ДАВА МОЖНОСТ ДА СЕ ИЗБЕГНАТ ОВИЕ КОНФЛИКТИ И, НАМЕСТО ТОА, ДА СЕ ЗАБРЗА ТРАНЗИЦИЈАТА КОН ЧИСТА ЕНЕРГИЈА. ПРОАКТИВНОТО СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ КОЕ ГИ ЗЕМА ПРЕДВИД ЕКОЛОШКИТЕ И СОЦИЈАЛНИТЕ ФАКТОРИ, МОЖЕ ДА ГИ ЗГОЛЕМИ ЛОКАЛНИТЕ ПРИДОБИВКИ ЗА ЗАЕДНИЦИТЕ, ДА ГИ НАМАЛИ ВЛИЈАНИЕТО ВРЗ ДИВИОТ СВЕТ И ДА ГО ИЗБЕГНЕ ОСЛОБОДУВАЊЕТО НА CO2 КОЕШТО НАСТАНУВА СО ПРЕОБРАЗБАТА НА ШУМИТЕ И ДРУГИТЕ ПРИРОДНИ ПОДРАЧЈА ПОГОДНИ ЗА РАЗВОЈНИ ПРОЕКТИ

спречи пренамена на земјоделско во градежно земјиште без соодветни урбанистички планови.

2. Активна улога на земјоделците во процесот на енергетско планирање

Локалните заедници и земјоделците треба да бидат информирани за просторните и урбанистичките планови и како тие ќе влијаат врз заедниците и користењето на земјиштето. Во консултативните процеси за просторно и урбанистичко планирање, неопходно е да се обезбеди суштинско учество и на претставниците на локалните заедници.

3. Развивање на критериуми за земјоделското земјиште

Владата треба да развие критериуми за условите под кои може да се пренамени земјоделско во градежно земјиште, вклучувајќи ги целите поради кои се развиваат енергетски проекти од обновливи извори, како и да развие правилници за таа намена. Овие критериуми треба да се засновани на видот на почва, нивото и видот на земјоделски активности, како и други значајни фактори кои ќе ја формираат рамката за издвојување на плодно земјоделско земјиште и помалку обработливо земјиште кое може да се искористи за инсталации од обновливи извори. Други критериуми кои можат да се вклучат се: моменталниот степен на обработливост на земјиштето, неговото значење за локалната економија, дали е заштитено или назначено од државата или локалната заедница, како и неговата одржливост за долгорочно производство. Рамката со критериуми за земјоделското земјиште треба да

ЗА ДА СЕ ПОДДРЖИ И ПОТТИКНЕ ЗАЕДНИЧКА ВКЛУЧЕНОСТ НА СИТЕ ЗАСЕГНАТИ СТРАНИ ВО ИСКОРИСТУВАЊЕТО НА ОБНОВЛИВИ ИЗВОРИ НА ЕНЕРГИЈА, МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ЖИВотНА СРЕДИНА ТРЕБА ДА ГИ ВКЛУЧИ ОПШТИНИТЕ И РЕГИОНАЛНИТЕ ЦЕНТРИ ЗА РАЗВОЈ ВО ПРОЦЕСОТ НА ПРОСТОРНОТО ПЛАНИРАЊЕ. ОПШТИНИТЕ, ОСОБЕНО ПРИ РАЗВИВАЊЕТО НА УРБАНИСТИЧКИТЕ ПЛАНОВИ, ТРЕБА ДА СЕ КОНСУЛТИРААТ СО ЈАВНОСТА, А МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ЖИВотНА СРЕДИНА ТРЕБА ДА ЈА УНАПРЕДИ ЛЕГИСЛАТИВАТА И ДА ОВОЗМОЖИ УЧЕСТВО НА ЈАВНОСТА И КОГА СЕ РАБОТИ ЗА МАЛИ ПРОЕКТИ ЗА ЧИЈА ИЗГРАДБА СЕ БАРА ЕЛАБОРАТ ЗА ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ЖИВотНАТА СРЕДИНА КАКО УСЛОВ ЗА ИЗДАВАЊЕ НА ДОЗВОЛА. СЕ ПРЕПОРАЧУВААТ ОСОБЕНИ НАПОРИ ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ НА МАРГИНАЛИЗИРАНИТЕ, ЕНЕРГЕТСКИ СИРОМАШНИ ЛИЦА И ЧЛЕНОВИ СО НИСКИ ПРИМАЊА ВО ЗАЕДНИЦАТА

биде развиена во соработка со релевантни институции и организации, како и со учество на општините и регионалните центри за развој.

4. Каде што е можно, да се приоритизира заедничка локација на соларни инсталации и земјоделско земјиште

Владина анализа би требало да сугерира рамка со сите информации за придобивките од заедничко поставување на соларни инсталации и земјоделските активности, како што се: пасање животни, садење растенија погодни за опрашувачи или заедничко лоцирање на култури на помалку продуктивно обработливо земјиште, што истовремено ќе обезбеди поддршка и прифаќање на предложените проекти од страна на локалното население. Соодветна селекција на видовите растенија што можат да се одгледуваат покрај соларни инсталации може да резултира со дополнителни придобивки, како: опрашување, подобар квалитет на почвата и управување со атмосферските води. Онаму каде што не е практична ваквата примена, потребно е да се зачува вегетативната покривка на земјиштето за да се спречи ерозија на почвата.

Препораки за вклучување на заедницата

Вклученост и соработка на сите засегнати страни

За да се поддржи и поттикне заедничка вклученост на сите засегнати во искористувањето на обновливи извори на енергија, Министерството за животна средина и просторно планирање треба да ги вклучи општините и регионалните центри за развој во процесот на просторното планирање. Општините треба да ги интегрираат принципите на Архуската конвенција во сите процеси на консултирање со јавноста, а особено при развивањето на урбанистичките планови.

Министерството за животна средина и просторно планирање треба да ја унапреди легислативата и да овозможи учество на јавноста и во случаите на мали проекти за кои е потребно да се достави елаборат за животната средина како услов за издавање на дозволатата за спроведување.

Процесите на консултирање со јавноста мора да бидат спроведени така што ќе обезбедат широка вклученост и учество на сите засегнати страни.

Мора да се направат особени напори за вклучување на: маргинализираните, енергетски сиромашни лица и членови со ниски примања во заедницата, во сите нивоа на консултирање со јавноста околу енергетското планирање.

Обезбедување можности за учење и дијалог

Општините и локалните заедници можат да имаат големи придобивки од можностите за заедничко учење и водење дијалог за решавање на важни прашања за заедниците. Теренските средби и онлајн форумите овозможуваат општинските претставници на директен начин да ги споделат своите искуства од лоцирањето на проекти во нивните заедници. Преку овие форуми се овозможува: учење од различни перспективи на вклучените страни (инвеститорите, општините, заедниците или нивните членови); дијалог за проблемите и прашањата; се поттикнува размена на стручни знаења, пред тие да се утврдат како формални позиции, што значи поголема можност за преговори и постигнување компромис кога е потребно.

Процесот на учење го помагаат и теренските посети, при што тие треба да бидат обезбедени од локалните здруженија, регионалните центри за развој и еколошките групи со цел да им обезбедат на заинтересираните граѓани и општинските претставници: да ги посетат блиските ветерни и соларни проекти, да се вмрежуваат и директно да комуницираат со локалното население и сопствениците на проекти и од прва рака да научат повеќе за проектите коишто се спроведуваат.

1. База на податоци за обновливи извори на енергија

Воспоставувањето база на податоци со обновливи извори на енергија која на интерактивен начин ќе вклучи детални податоци за постојните и планираните енергетски проекти. Базата треба да обезбеди информации за: локацијата, инсталираните капацитети и производство, условите за издавање на концесијата, детали за инвеститорите и други релевантни информации.

Дополнително, во базата треба да бидат вклучени: студии, извештаи, најдобри практики и насоки од регионот, кои ќе им помогнат на засегнатите страни и општинските претставници да научат повеќе за потенцијалните придобивки и влијанието од искористувањето на обновливи извори на енергија. Информациите во базата може да вклучуваат, но не треба да се ограничуваат само на овие

аспекти: фискалните импликации за општините; придобивките и недостатоците на природните ресурси, обработливото земјиште и дивиот свет; потенцијални влијанија од бучава; промени на вредноста на имотот. Информациите треба да бидат од веродостојни извори на кои им веруваат повеќето засегнати страни.

2. Да се обезбедат можности за обука, едукација и преквалификација

Обуките и едукацијата се важен аспект за локалните заедници во регионите коишто се зависни од користењето на фосилни горива, особено при транзицијата на економиите и искористувањето на обновливи извори на енергија. Потребно е да се обезбедат обуки за преквалификација за сите вработени, како и да се овозможи широк опсег на едукативни активности и обуки за развој на вештини, кои ќе понудат идни можности за вработување на локалното население без оглед на нивното претходно: образование, професија или квалификации.

Северна Македонија има огромен потенцијал не само за развој на енергетските проекти туку и за паралелна трансформација на целото општество и економија. Секако, заштитата на животната средина и природата и овој развој треба да одат заедно и координирано. Само на тој начин: ќе успееме да ги заштитиме нашите ресурси, да ги развиеме локалните заедници, да креираме енергетска независност и да обезбедиме одржливо и здраво општество.

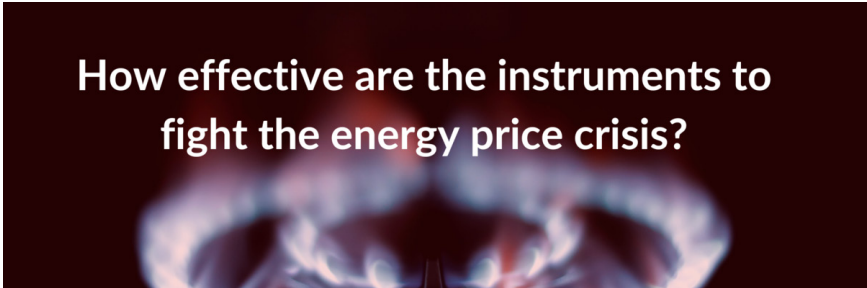
(Ана Чоловиќ Лешоска, по професија биолог, е основач и извршна директорка на Центарот за истражување и информирање за животна средина „Еко-свест“. Во 2019 година ја доби престижната награда „Голдман“ за заштита на животната средина, за нејзината 7-годишна кампања за спас на Националниот парк Маврово од планираните хидропроекти.)

HOW EFFECTIVE ARE THE INSTRUMENTS TO FIGHT THE ENERGY PRICE CRISIS?

ENERGIZE IT, INDUSTRIALIZE IT AND MAKE IT WORK

TIMO KARL
LARS TUM

How effective are the instruments to fight the energy price crisis?

The energy price crisis in Europe is worsening. Governments are launching new packages, but this remains unilateral measures.

The energy price crisis has been keeping Europe in suspense since autumn 2021. This is because energy prices only know one direction – steeply upwards. Governments have a duty to use state funds to cushion the price increase for the population and the economy. We would like to examine the current instruments for their social and climate policy compatibility. To this end, we consider both the impact on the economy and on households potentially affected by energy poverty. Many of the measures discussed are not designed specifically enough or they involve high bureaucratic costs. To effectively contain the crisis, governments need to pay even more attention to ensuring that countermeasures are targeted, low in bureaucracy, economically sustainable and climate sustainable. One government alone can guarantee this only to a limited extent; it is a European task.

The changed situation on the European energy market

The Russian war of aggression against Ukraine, distortions on the world market and profit-maximizing oil companies have exacerbated the energy price crisis considerably. In March 2022, energy prices in

Germany were already 80% higher than in the same month last year. In the summer of 2022, it seems certain that these prices will rise again by between 80 and 130%.

A low supply of electricity (due to below-average electricity production from nuclear energy and renewable energies) combined with high demand led to an increased demand for gas in the electricity sector from autumn 2021 and ultimately to a gas shortage. This was likely exacerbated by a Gazprom subsidiary's having filled storage facilities with only the minimum amount of gas specified in the contract. In 2022, a variety of factors were added that caused prices to rise further. First and foremost, there were the consequences of the war in Ukraine. In response to the Western sanctions, Russia curtailed or completely ended the export of gas to many European countries. The markets reacted, the price of gas rose and due to the coupling of the price of electricity to the price of gas, the price of electricity in Europe also rose massively. Furthermore, there is an increasing shortage of materials for many resources needed by the European economy. China, as a central global hub, is repeatedly closing itself off regionally at certain points along the «zero covid strategy», which leads to material shortages and higher purchase prices for companies, which have to be compensated or passed on to consumers.

Many experts also suspect that refineries increased their own profit margins in the tense global situation and did not sufficiently pass on potential price reductions to the population. Later in the briefing, this is put in context of governments' instruments to reduce energy prices. Commodity traders also achieved record earnings. In the oil sector, the five industry giants Exxon Mobil, Chevron, Shell, BP and Total Energies posted their highest profits in seven years. At the same time, prices for consumers and industry are rising. These developments are changing the overall

TAX CUTS NEED TO BE DESIGNED SENSITIVELY IN ORDER TO ACHIEVE THE INTENDED INCENTIVE EFFECT. ACCORDING TO THE IFO INSTITUTE, FOR EXAMPLE, A BLANKET REDUCTION IN THE VALUE-ADDED TAX CANNOT EASILY GUARANTEE THAT THIS REDUCTION WILL ACTUALLY BE PASSED ON ONE-TO-ONE FROM PRODUCERS TO CONSUMERS. WHERE THE DECISION IS MADE TO CUT THIS TAX, FURTHER INSTRUMENTS MUST BE PUT IN PLACE TO ENSURE THAT THE RELIEF REACHES CONSUMERS. THIS IS BECAUSE CUTS IN THE VALUE-ADDED TAX HAVE AN AREA-WIDE EFFECT AND TEND TO RELIEVE THE UPPER AND MIDDLE CLASSES MORE THAN LOW-INCOME HOUSEHOLDS. NOR DOES THIS APPROACH PROVIDE ANY INCENTIVES FOR ENERGY EFFICIENCY AND CLIMATE-SENSITIVE BEHAVIOUR

situation for European governments. Mitigation measures now need to be more differentiated and transnational. Let us first look at the existing instruments:

Antitrust measures and price caps

In many member states, antitrust measures are being examined because of the high profit margins. The need to cap profit margins and trade prices does not only exist in motorised private transport. The Greek MP Kyriakos Mitsotakis had already introduced a proposal for a Europe-wide cap on profit margins and a ban on market manipulation in the gas sector into the debate in the spring. However, since a European agreement would take too much time from the Greek government's point of view, a cap on the electricity price was decided at the national level. If consumers had to pay more than this cap between December and May, 60% of the monthly difference will be reimbursed by the state. This refund is limited to 600 euros per household and applies to all consumers with an annual income of up to 45,000 euros for the electricity consumed in their main residence. Also, additional income ("windfall profits") of energy companies resulting from war-related market shifts is to be taxed at a rate of 90%.

In order to secure locations and employment, various countries are also striving to keep the industrial electricity price at an internationally competitive level. France is considering a national price cap on gas, which would have a corresponding dampening effect on the industrial electricity price, which is

IN ORDER TO SUSTAINABLY RELIEVE LOW-INCOME HOUSEHOLDS AND INDUSTRY, PROPOSALS COORDINATED AT EUROPEAN LEVEL APPEAR TO BE CENTRAL, AS MEASURES SUCH AS DECOUPLING THE PRICE OF ELECTRICITY FROM THE PRICE OF GAS, WITH THE CORRESPONDING OPTIONS FOR CAPPING PRICES, CAN ONLY BE IMPLEMENTED AT EUROPEAN LEVEL. EQUALLY IMPORTANT ARE MEASURES AT THE EU LEVEL WHEN STRATEGIES ARE SOUGHT THAT GO BEYOND SHORT-TERM CRISIS MANAGEMENT. A PROPOSAL FOR SUCH A STRATEGY WAS PUT FORWARD BY THE SO-CALLED "CLUB MED AXIS" (ITALY, SPAIN, PORTUGAL, GREECE) AND DISCUSSED IN THE EUROPEAN COUNCIL. THE SOUTHERN EUROPEAN HEADS OF STATE AND GOVERNMENT SOUGHT SEVERAL MEASURES AT ONCE: DECOUPLING THE PRICE OF ELECTRICITY FROM THE PRICE OF GAS AND LIMITING THE PRICE, FOR EXAMPLE, BY MEANS OF A EUROPEAN CAP. HOWEVER, THEIR DEMANDS ALSO INCLUDED A DIVERSIFICATION OF ENERGY SOURCES AND A STRENGTHENING OF THE EUROPEAN ENERGY INFRASTRUCTURE

linked to the gas price. In the case of a cap, the difference must be made up by the respective government.

In Italy, a cap was placed on the profits of energy companies. A tax of 10% was retroactively levied on additional profits made by energy companies (insofar as the profits are at least 10% higher than in the same period of the previous year). This is also the case in Spain: the government there wants to impose a tax on the profits of energy companies, which is to come into force in 2023. The Spanish government hopes that through this forced waiver by the companies, inflation in the country will be contained and that this will mean a contribution to Spanish GDP in the amount of more than one percentage point.

In Hungary and Slovenia, prices at the petrol pumps were capped. These unilateral regulations caused fuel tourism from neighbouring countries. Hungary reacted: the price reduction is to be guaranteed only to persons with a Hungarian licence plate. The EU Commission is now investigating a violation of EU law.

Short Evaluation

It will be a central issue for governments to examine the aforementioned connection between record profits for industry giants and record prices for consumers, and to break this connection if it is abused. However, due to the global interconnectedness of the markets, such an approach can hardly be tackled nationally; it must be coordinated at the European level. Moreover, such measures must not only benefit individual consumers. Discrimination on the basis of nationality or residence is not compatible with EU law.

Tax Cuts

Belgium and the Netherlands have lowered the value-added tax on natural gas, electricity and heating energy, and excise duty on petrol and diesel. The Belgian government hopes that this will save 10 euros per tank of gas worth 60 euros. In the Netherlands, tax cuts are expected to reduce household energy bills by 140 euros per half year. Sweden, which previously had the highest fuel taxes in Europe, also announced a cut of 1.30 kronor (twelve cents) per liter between June 1 and October 31.

Poland is suspending the value-added tax on gas, which previously stood at 23%. In Austria, where the energy tax was previously at 28%, taxes on natural gas and electricity will be cut proportionately by 90%

by the end of June 2023, at a cost to the state of around EUR 900 million. In Spain, the value-added tax on electricity for private households will be reduced from 10% to 5%.

Short Evaluation

Tax cuts need to be designed sensitively in order to achieve the intended incentive effect. According to the ifo Institute, for example, a blanket reduction in the value-added tax cannot easily guarantee that this reduction will actually be passed on one-to-one from producers to consumers. Where the decision is made to cut this tax, further instruments must be put in place to ensure that the relief reaches consumers. This is because cuts in the value-added tax have an area-wide effect and tend to relieve the upper and middle classes more than low-income households. Nor does this approach provide any incentives for energy efficiency and climate-sensitive behaviour.

Price reductions and financial support

In Greece, fuel vouchers totalling EUR 200 are to be issued to all companies, financed by the state. A government subsidy will also keep gas and electricity bills at last summer's levels. France is relying on a price reduction in the form of a fuel discount of 15 cents per liter from April 1. The measure is initially limited to four months. In Spain, there is also a discount of 20 cents per liter of fuel as well as a 50% reduction on public transport tickets. The German government also decided on a fuel discount. However, the effect of this instrument is debated controversial.

At the end of June, the price of petrol in Germany was cheaper or similar to that in most of the EU's direct neighbours. However, the fuel discount did not have the desired effect of lowering the price. Mineral oil companies justified this with price developments on the global oil market. It will take extensive analyses to work out whether the costs for the state and the savings for consumers were in good proportion.

In addition, Germany adopted a one-time payment of 300 euros for employees and the self-employed, a one-time family allowance of 100 euros per child and an increase in the one-time payment to recipients of transfer benefits to 200 euros per person. In addition, a mobility premium was adopted. Citizens can use local public transport for three months for only 9 euros per month.

GERMANY ADOPTED A ONE-TIME PAYMENT OF 300 EUROS FOR EMPLOYEES AND THE SELF-EMPLOYED, A ONE-TIME FAMILY ALLOWANCE OF 100 EUROS PER CHILD AND AN INCREASE IN THE ONE-TIME PAYMENT TO RECIPIENTS OF TRANSFER BENEFITS TO 200 EUROS PER PERSON. A MOBILITY PREMIUM WAS ADOPTED, USE OF THE LOCAL PUBLIC TRANSPORT FOR THREE MONTHS FOR ONLY 9 EUROS PER MONTH. IN BELGIUM, A SOCIAL TARIFF FOR ELECTRICITY AND GAS HAS PROVED ITS WORTH TO RELIEVE LOW-INCOME HOUSEHOLDS. THIS HAS NOW BEEN EXTENDED TO SEPTEMBER. AUSTRIA IS RELYING ON A MIXTURE OF MOBILITY AND ENERGY MONEY. THE COMMUTER ALLOWANCE WILL BE INCREASED TO 400 MILLION EUROS. 150 MILLION EUROS WILL BE MADE AVAILABLE TO ENABLE PRICE REDUCTIONS AND SERVICE EXTENSIONS IN LOCAL PUBLIC TRANSPORT. IN ADDITION, A GRADUATED MOBILITY PREMIUM IS TO BE INTRODUCED FROM OCTOBER

In Belgium, a social tariff for electricity and gas has proved its worth to relieve low-income households. This has now been extended to September. Austria is relying on a mixture of mobility and energy money. The commuter allowance will be increased to 400 million euros. 150 million euros will be made available to enable price reductions and service extensions in local public transport. In addition, a graduated mobility premium is to be introduced from October. People who live in the countryside and have inadequate local transport connections will receive a higher climate bonus than people in Vienna, for example. In addition, investments in public transport amounting to 150 million have been announced in order to increase services and reduce prices.

The Spanish government decided in June that employees, the self-employed and the unemployed with a gross annual income of less than 14,000 euros should receive a one-off allowance of 200 euros to help pay for the

rising cost of living. France also announced measures for July that are supposed to relieve families, the unemployed, the disabled and pensioners. The exact form this will take has not yet been decided, but the cost factor is around 8 billion euros. In Sweden, housing benefit has been increased for the period from July to December. People who receive housing benefit and have children will also receive 25% higher child benefit.

Short Evaluation

Fuel discounts are low in bureaucracy, but cost the state considerable sums and, similar to tax cuts, tend to relieve high-income earners more than middle and low-income groups. Price discounts can

generally make a short-term contribution to making energy cheaper. With regard to energy efficiency and climate-sensitive behaviour, they are rather counterproductive.

Measures graded according to income, such as energy subsidies and mobility premiums, can be useful instruments, but they must also be implemented visibly and promptly, so that extensive bureaucracy along the measures is to be classified as problematic. Depositing the needs test with employers would pose significant challenges for many small and medium-sized businesses. If one decides in favour of an official examination, either an appropriately set up administration is required or the funds have to be integrated into existing payment systems with just as much bureaucratic effort.

From a climate perspective, these instruments can make sense if mobility is promoted more broadly than solely in motorized private transport. In the best case, the moment of crisis is used to advance the mobility turnaround with public funds.

Not losing sight of the energy transition

The present proposals do not yet solve one central problem. Fossil investments and energy use will continue to be subsidized. The energy transition and thus the move away from fossil fuels must be driven forward more strongly, not only for climate reasons, but also to prevent future energy price crises. The IEA (International Energy Agency) has accordingly proposed rapid implementation programs for photovoltaics, which could make it possible to break the fossil price spiral.

Agora Energiewende has also presented a recommendation paper with 15 priority measures on how the energy transition can now be accelerated. Citizen participation will play an important role in the implementation. If these fields are thought together, the energy transition

THE SPANISH GOVERNMENT DECIDED IN JUNE THAT EMPLOYEES, THE SELF-EMPLOYED AND THE UNEMPLOYED WITH A GROSS ANNUAL INCOME OF LESS THAN 14,000 EUROS SHOULD RECEIVE A ONE-OFF ALLOWANCE OF 200 EUROS TO HELP PAY FOR THE RISING COST OF LIVING. FRANCE ALSO ANNOUNCED MEASURES FOR JULY THAT ARE SUPPOSED TO RELIEVE FAMILIES, THE UNEMPLOYED, THE DISABLED AND PENSIONERS. THE EXACT FORM THIS WILL TAKE HAS NOT YET BEEN DECIDED, BUT THE COST FACTOR IS AROUND 8 BILLION EUROS. IN SWEDEN, HOUSING BENEFIT HAS BEEN INCREASED FOR THE PERIOD FROM JULY TO DECEMBER. PEOPLE WHO RECEIVE HOUSING BENEFIT AND HAVE CHILDREN WILL ALSO RECEIVE 25% HIGHER CHILD BENEFIT

could generate broad societal support and participation, thus ensuring equitable participation and preventing future price crises.

European package of measures needed

In order to sustainably relieve low-income households and industry, proposals coordinated at European level appear to be central, as measures such as decoupling the price of electricity from the price of gas, with the corresponding options for capping prices, can only be implemented at European level. Equally important are measures at the EU level when strategies are sought that go beyond short-term crisis management. A proposal for such a strategy was put forward by the so-called "Club Med axis" (Italy, Spain, Portugal, Greece) and discussed in the European Council. The southern European heads of state and government sought several measures at once: decoupling the price of electricity from the price of gas and limiting the price, for example, by means of a European cap. However, their demands also included a

diversification of energy sources and a strengthening of the European energy infrastructure.

FOSSIL INVESTMENTS AND ENERGY USE WILL CONTINUE TO BE SUBSIDIZED. THE ENERGY TRANSITION AND THUS THE MOVE AWAY FROM FOSSIL FUELS MUST BE DRIVEN FORWARD MORE STRONGLY, NOT ONLY FOR CLIMATE REASONS, BUT ALSO TO PREVENT FUTURE ENERGY PRICE CRISES. THE IEA (INTERNATIONAL ENERGY AGENCY) HAS ACCORDINGLY PROPOSED RAPID IMPLEMENTATION PROGRAMS FOR PHOTOVOLTAICS, WHICH COULD MAKE IT POSSIBLE TO BREAK THE FOSSIL PRICE SPIRAL. AGORA ENERGIEWENDE HAS ALSO PRESENTED A RECOMMENDATION PAPER WITH 15 PRIORITY MEASURES ON HOW THE ENERGY TRANSITION CAN NOW BE ACCELERATED. CITIZEN PARTICIPATION WILL PLAY AN IMPORTANT ROLE IN THE IMPLEMENTATION

The heads of state and government finally agreed on a compromise. Individual member states such as Spain and Portugal are temporarily given the opportunity to set national price caps. The Commission is ready to allow other countries to decide on a price cap on gas, especially in the event of a complete gas supply stop. Actually, such a procedure is not planned in the European internal market. The distorting developments that this can result in have already been explained above in this briefing using the example of "fuel tourism", so it is now necessary to examine how this can be prevented.

A Europe-wide cap on gas prices is being examined by the Commission and discussed in many constellations,

for example most recently at the G-7 summit. This has not yet been decided. The same applies to a decoupling of electricity and gas prices. Ursula von der Leyen brought up the idea of a complete realignment of the European electricity market design. Together with the member states, fundamental considerations would then have to be made as to how unjustified excess profits, so-called «windfall profits», can be avoided in the future. As shown above by individual examples, this debate is already underway in some member states.

The goal should be to link a potential European energy package with simplifications in project implementation in the field of renewable energies. In the medium term, this will effectively prevent the next fossil fuel price crisis and contribute to climate protection.

Agreement was reached in the European Council that interested member states will be able to jointly order pipeline gas or LNG in the future. However, this cannot hide the fact that individual national measures have dominated to date.

(Timo Karl is Policy Advisor at FES Just Climate. He works towards modern climate and economic policy and their social opportunities. Previously, he was an advisor for community energy at the World Wind Energy Association and a research assistant at the University of Bonn. At the beginning of 2022, he submitted his dissertation on modern negotiation management in the international climate negotiations to the University of Bonn.)

Lars Tum is an intern at the FES Competence Centre for Climate and Social Justice. He is in his last year of his Geomatics master studies at the Ruhr University Bochum with a specialization in Climate Change research and disaster management. Prior to joining the FES Team, Lars worked at the German Aerospace Center (DLR) in Munich and he completed a semester abroad in Estonia at the University of Tartu. Additionally, he is part of the Working Group of Interdisciplinary Geoinformation Sciences at the Ruhr University Bochum.)

КОЛКУ СЕ ЕФИКАСНИ ИНСТРУМЕНТИТЕ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО ЕНЕРГЕТСКАТА КРИЗА?

ТИМО КАРЛ
ЛАРС ТУМ

Кризата со цените на енергијата во Европа се влошува. Владите предлагаат нови пакети, но тоа се сведува на еднострани мерки.

Кризата со цените на енергијата ја држи Европа во неизвесност уште од есента 2021 година. И тоа од причина што цените на енергијата се движат само во една насока – нагоре, високо. Владите се должни да користат државни средства за да го ублажат покачувањето на цените за населението и економијата. Ние ќе се обидеме да ги истражимо моменталните инструменти во однос на нивната компатибилност со социјалните и климатските политики. За таа цел го земаме предвид и влијанието врз економијата и домаќинствата коишто се потенцијално погодени со енергетската сиромаштија. Голем дел од мерките не се доволно разработени во детали или подразбираат високи бирократски трошоци. За ефективно справување со кризата владите треба да посветат повеќе внимание и да се осигурат дека контрамерките ќе бидат точно насочени, со минимум бирократија, економски и климатски одржливи. Една влада ова самостојно може да го гарантира до одредени граници, но тоа сепак е задача на Европа.

Промените на европскиот енергетски пазар

Руската воена агресија врз Украина, нарушувањата на светскиот пазар и зголемениот профит на нафтените компании значително ја влошија кризата со цените на енергенсите. Уште во март 2022 година цените на енергијата во Германија беа за 80 % повисоки отколку во март минатата година. Во летото 2022 година веќе беше јасно дека цените повторно ќе пораснат за 80-130 %.

Ниската понуда на електрична енергија (како резултат на по-просечното производство на струја од нуклеарна енергија и обновливи извори) во комбинација со високата побарувачка доведе до зголемена потреба од гас во секторот за електрична енергија од есента 2021 година и, конечно, до недостиг на гас.

Ваквата состојба се влоши кога подружницата на „Гаспром“ ги наполни складшката само со минималната количина на гас, наведена во договорот. Во 2022 година се надоврзуваат различни фактори коишто придонесуваат кон зголемување на цената. Прво, и основно, последиците од војната во Украина. Како одговор на санкциите од Западот, Русија го ограничи или целосно го прекина извозот на гас во многу европски земји. Пазарот реагираше, цената на гасот порасна, и поради поврзување на цената на гасот со цената на струјата, значително порасна и цената на електричната енергија во Европа. Понатаму, постои и зголемен недостиг на материјали за многу ресурси коишто ѝ се потребни на европската економија. Кина, како глобален центар, во повеќе наврати се затвора регионално заради „zero covid strategy“, што води кон недостиг на материјали и зголемени набавни цени за компаниите, коишто се компензираат или пренесуваат на потрошувачите.

Голем број експерти се сомневаат дека во вака тензиона глобална ситуација рафинериите ги зголемија маржите на профит и не ги пренесоа потенцијалните намалувања на цените до населението. Понатаму во текстот ова е ставено во контекст на владините инструменти за намалување на цените на енергијата. Рекордна заработка остварија и трговците. Петте гиганти во нафтената индустрија: Exxon Mobil, Chevron, Shell, BP и Total Energies забележаа најголем профит во последните седум години. Истовремено, растат цените за потрошувачите и индустријата. Овие случувања ја менуваат целокупната состојба за европските влади. Мерките за справување сега треба да се подиференцирани и транснационални. Да ги погледнеме прво постојните инструменти.

ДАНОЧНИТЕ НАМАЛУВАЊА ТРЕБА ДА СЕ ДИЗАЈНИРААТ ВНИМАТЕЛНО ЗА ДА СЕ ПОСТИГНЕ ПЛАНИРАНИОТ ПОТТИКНУВАЧКИ ЕФЕКТ. СПОРЕД ИНСТИТУТОТ IFO, ЦЕЛОСНОТО НАМАЛУВАЊЕ НА ДАНОКОТ НА ДОДАДЕНА ВРЕДНОСТ НЕ МОЖЕ ЛЕСНО ДА ГАРАНТИРА ДЕКА ОВА НАМАЛУВАЊЕ, КЕ БИДЕ ПРЕНЕСЕНО ЕДЕН-НА-ЕДЕН ОД ПРОИЗВОДИТЕЛИТЕ НА ПОТРОШУВАЧИТЕ. ОНАМУ КАДЕ ШТО Е ДОНЕСЕНА ОДЛУКА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА ОВОЈ ДАНОК МОРА ДА СЕ ВОВЕДАТ ДОПОЛНИТЕЛНИ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ДА СЕ ОСИГУРИ ДЕКА ОЛЕСНУВАЊЕТО КЕ СТИГНЕ ДО ПОТРОШУВАЧИТЕ. ЗАТОА ШТО НАМАЛУВАЊАТА НА ДАНОКОТ НА ДОДАДЕНА ВРЕДНОСТ ИМААТ ЕФЕКТ ВРЗ ЦЕЛАТА ОБЛАСТ И ИМААТ ТЕНДЕНЦИЈА ДА Ќ ОЛЕСНАТ НА ПОВИСОКАТА И НА СРЕДНАТА КЛАСА ПОВЕЌЕ ОТКОЛУ НА ДОМАЌИНСТВОТА СО НИСКИ ПРИХОДИ. ОВОЈ ПРИСТАП НЕ ДАВА ПОДДРШКА ЗА ЕНЕРГЕТСКА ЕФИКАСНОСТ И КЛИМАТСКА ЗАШТИТА

Антимонопол мерки и ограничување на цените

Во многу од земјите-членки се испитуваа антимонополски мерки, токму заради високите маржи на профит. Потребата од ограничување на профитните маржи и цените на тргување не постојат само во моторизираниот приватен транспорт. Грчкиот премиер Кирјакос Мицотакис уште пролетта го презентираше предлогот за ограничување на маржите во цела Европа и забрана за манипулација на пазарот на гас. Бидејќи, гледано од страна на Грчката влада, за да се постигне европски договор ќе биде потребно многу време, одлучија да ја ограничат цената на струјата на национално ниво. Доколку потрошувачите треба да платат повеќе од ограничувањето меѓу декември и мај, 60 % од месечната разлика ќе биде вратена од страна на државата. Повратот на средства е ограничен на 600 евра по домаќинство и се однесува на сите потрошувачи со годишен приход до 45.000 евра за потрошената електрична енергија во нивното главно живеалиште. Исто така, дополнителниот приход („windfall profits“) на енергетските компании како резултат на промените на пазарот поради војната, ќе биде оданочен со стапка од 90 %.

Со цел да се обезбедат локации и вработувања, одредени земји се стремат да ја одржат конкурентната цена на индустриската електрична енергија на меѓународно ниво. Франција размислува за национално ограничување на цената на гасот, што би имало соодветен ефект врз намалување на цената на индустриската електрична енергија, што е поврзана со цената на гасот. Во ваков случај на горна граница, разликата би требало да ја надополни соодветната влада.

Во Италија е воведено ограничување на профитот на енергетските компании. Ретроактивно се наплаќа данок од 10% на дополнителниот приход на енергетските компании (доколку профитот е за најмалку 10 % повисок од профитот во истиот период во изминатата година). Таков е случајот и во Шпанија: Владата сака да воведо данок на профитот на енергетските компании, што треба да стапи на сила во 2023 година. Шпанската влада се надева дека преку ваквото принудно откажување од страна на компаниите, инфлацијата во земјата ќе се држи под контрола и ќе придонесе кон шпанскиот БДП во износ повеќе од 1 %.

Во Унгарија и Словенија се ограничени цените на горивата на бензинските пумпи. Ваквите регулативи доведоа до бензин-туризам во соседните земји. Унгарија реагираше: намалената цена е гарантирана само за лица со унгарски регистарски таблички. Но сега, Комисијата на ЕУ истражува прекршување на правото на ЕУ.

Кратка евалуација

Ќе биде централна задача за владите да ја истражат поврзаноста помеѓу рекордните профити на индустриските гиганти и рекордните цени за потрошувачите, и да ја раскинат оваа врска доколку се злоупотребува. Сепак, заради глобалната поврзаност на пазарите, ваквиот пристап е тешко применлив на национално ниво; тој мора да биде координиран на европско ниво. Покрај тоа, ваквите мерки не смеат да бидат од корист само за индивидуални потрошувачи. Дискриминацијата врз основа на националност или место на живеење не е во согласност со правото на ЕУ.

Даночни намалувања

Белгија и Холандија го намалија данокот на додадена вредност на: природниот гас, електричната енергија и топлинската енергија, како и акцизата за бензинот и дизелот. Белгиската влада се надева дека со ова ќе се заштедат 10 евра по резервоар гас, во вредност од 60 евра. Во Холандија, даночните намалувања се очекува да ги намалат сметките за енергија во домаќинствата за 140 евра за половина година. Шведска, која претходно имаше највисоки даноци за гориво во Европа, најави и намалување од 1,30 круни (дванаесет центи) по литар меѓу 1 јуни и 31 октомври.

Полска го суспендира данокот на додадена вредност на гасот, кој претходно изнесуваше 23 %. Во Австрија, каде енергетскиот данок претходно беше 28 %, даноците за природниот гас и електричната енергија ќе бидат сразмерно намалени за 90 % до крајот на јуни 2023 година, на сметка на државата во износ од околу 900 милиони евра. Во Шпанија данокот на додадена вредност на електричната енергија за приватните домаќинства ќе се намали од 10 %, на 5 %.

Кратка евалуација

Даночните намалувања треба да се дизајнираат внимателно за да се постигне планираниот поттикнувачки ефект. Според институтот ifo, на пример, целосното намалување на данокот на додадена вредност не може лесно да гарантира дека ова намалување, всушност, ќе биде пренесено еден-на-еден од производителите на потрошувачите. Онаму каде што е донесена одлука за намалување на овој данок мора да се воведат дополнителни инструменти за да се осигури дека олеснувањето ќе стигне до потрошувачите. Ова е затоа што намалувањата на данокот на додадена вредност имаат

ефект врз целата област и имаат тенденција да ѝ олеснат на повисоката и на средната класа повеќе отколку на домаќинствата со ниски приходи. Исто така, овој пристап не дава поддршка за енергетска ефикасност и климатска заштита.

Намалување на цените и финансиска поддршка

Во Грција се очекува да се поделат ваучери за гориво во вкупна вредност од 200 евра на сите компании, финансирани од државата. Владината субвенција, исто така, ќе ги задржи сметките за гас и електрична енергија на нивото од минатото лето. Франција се потпира врз намалување на цената во форма на попуст за гориво од 15 центи за литар, од 1 април. За почеток мерката е ограничена на четири месеци. Во Шпанија има и попуст од 20 центи за литар гориво како и 50 % намалување на билетите за јавен превоз. Германската влада се реши за попуст на горивото. Сепак, за ефектот на овој инструмент дебатите се контроверзни.

На крајот на јуни, цената на бензинот во Германија беше поевтина или слична на онаа во повеќето непосредни соседи на ЕУ. Сепак, попустот на горивото го немаше посакуваниот ефект за намалување на цената. Компаниите за минерални масла тоа го оправдаа со развојот на цените на светскиот пазар на нафта. Ќе бидат потребни опсежни анализи за да се утврди дали трошоците за државата и заштедите за потрошувачите биле сразмерни.

СО ЦЕЛ ОДРЖЛИВО ДА ИМ СЕ ОЛЕСНИ НА ДОМАЌИНСТВАТА СО НИСКИ ПРИХОДИ И НА ИНДУСТРИЈАТА, ПРЕДЛОЗИТЕ КООРДИНИРАНИ НА ЕВРОПСКО НИВО, СЕ ЧИНИ ДЕКА СЕ ЦЕНТРАЛНИ, БИДЕЈЌИ МЕРКИТЕ, КАКО ШТО СЕ ОДВОЈУВАЊЕ НА ЦЕНАТА НА ЕЛЕКТРИЧНАТА ЕНЕРГИЈА ОД ЦЕНАТА НА ГАСОТ, СО СООДВЕТНИТЕ ОПЦИИ ЗА ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ЦЕНИТЕ, МОЖЕ ДА СЕ СПРОВЕДАТ САМО НА ЕВРОПСКО НИВО. ПОДЕДНАКВО СЕ ВАЖНИ МЕРКИТЕ НА НИВО НА ЕУ КОГА СЕ БАРААТ СТРАТЕГИИ КОИ ГО НАДМИНУВААТ КРАТКОРОЧНОТО УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗИ. ПРЕДЛОГ ЗА ТАКВА СТРАТЕГИЈА БЕШЕ ИЗНЕСЕН ОД, ТАКАНАРЕЧЕНАТА, ОСКА „СЛУВ МЕД“ (ИТАЛИЈА, ШПАНИЈА, ПОРТУГАЛИЈА, ГРЦИЈА) И СЕ ДИСКУТИРАШЕ ВО ЕВРОПСКИОТ СОВЕТ. ШЕФОВИТЕ НА ДРЖАВИ И ВЛАДИ ОД ЈУЖНА ЕВРОПА ПОБАРАА НЕКОЛКУ МЕРКИ ОДЕДНАШ: ОДВОЈУВАЊЕ НА ЦЕНАТА НА ЕЛЕКТРИЧНАТА ЕНЕРГИЈА ОД ЦЕНАТА НА ГАСОТ И ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ЦЕНАТА, НА ПРИМЕР, СО ПОМОШ НА ЕВРОПСКОТО ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ЦЕНАТА. СЕПАК, НИВНИТЕ БАРАЊА ВКЛУЧУВАА И ДИВЕРЗИФИКАЦИЈА НА ИЗВОРИТЕ НА ЕНЕРГИЈА И ЗАЈАКНУВАЊЕ НА ЕВРОПСКАТА ЕНЕРГЕТСКА ИНФРАСТРУКТУРА

Дополнително, Германија усвои: еднократна исплата од 300 евра за вработените и самовработените, еднократен семеен додаток од 100 евра по дете и зголемување на еднократната исплата на примателите на социјален трансфер на 200 евра по лице. Исто така, беше усвоена и премија за мобилност. Граѓаните можеа да го користат локалниот јавен превоз три месеци за само 9 евра месечно.

Во Белгија, социјалната тарифа за електрична енергија и гас докажа дека може да им олесни на домаќинствата со ниски приходи. Оваа мерка е продолжена до септември. Австрија се потпира врз комбинација од пари за мобилност и енергија. Надоместокот за патници ќе се зголеми на 400 милиони евра. Ќе бидат ставени на располагање 150 милиони евра за да се овозможи намалување на цените и продолжување на услугите во локалниот јавен превоз.

ГЕРМАНИЈА УСВОИ ЕДНОКРАТНА ИСПЛАТА ОД 300 ЕВРА ЗА ВРАБОТЕНИТЕ И САМОВРАБОТЕНИТЕ, ЕДНОКРАТЕН СЕМЕЕН ДОДАТОК ОД 100 ЕВРА ПО ДЕТЕ И ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ЕДНОКРАТНАТА ИСПЛАТА НА ПРИМАТЕЛИТЕ НА СОЦИЈАЛЕН ТРАНСФЕР НА 200 ЕВРА ПО ЛИЦЕ. БЕШЕ УСВОЕНА И ПРЕМИЈА ЗА МОБИЛНОСТ, ЈАВЕН ПРЕВОЗ ТРИ МЕСЕЦИ ЗА САМО 9 ЕВРА МЕСЕЧНО. ВО БЕЛГИЈА, СОЦИЈАЛНАТА ТАРИФА ЗА СТРУЈА И ГАС ДОКАЖА ДЕКА МОЖЕ ДА ИМ ОЛЕСНИ НА ДОМАЌИНСТВОТА СО НИСКИ ПРИХОДИ. ОВАА МЕРКА Е ПРОДОЛЖЕНА ДО СЕПТЕМВРИ. АВСТРИЈА СЕ ПОТПИРА ВРЗ КОМБИНАЦИЈА ОД ПАРИ ЗА МОБИЛНОСТ И ЕНЕРГИЈА. НАДОМЕСТОКОТ ЗА ПАТНИЦИ ЌЕ СЕ ЗГОЛЕМИ НА 400 МИЛИОНИ ЕВРА. ЌЕ БИДАТ СТАВЕНИ НА РАСПОЛАГАЊЕ 150 МИЛИОНИ ЕВРА ЗА ДА СЕ ОВОЗМОЖИ НАМАЛУВАЊЕ НА ЦЕНИТЕ И ПРОДОЛЖУВАЊЕ НА УСЛУГИТЕ ВО ЛОКАЛНИОТ ЈАВЕН ПРЕВОЗ

Дополнително, од октомври треба да се воведи и премија за мобилност. Луѓето кои живеат на село и имаат несоодветни локални транспортни врски ќе добијат повисок климатски бонус отколку жителите на Виена, на пример. Покрај тоа, најавени се инвестиции во јавниот превоз во износ од 150 милиони со цел зголемување на услугите и намалување на цените.

Шпанската влада, во јуни, одлучи дека треба да добијат еднократен додаток од 200 евра како помош за плаќање на зголемените трошоци за живот: вработените, самовработените и невработените со бруто-годишен приход помал од 14.000 евра. Франција најави и мерки за јули кои треба да им олеснат на: семејствата, невработените, инвалидите и пензионерите. Сè уште не е одлучена точната форма, но факторот на трошоци е околу 8 милијарди евра. Во Шведска, станбениот надоместок е зголемен за периодот од јули до декември. Луѓето кои добиваат станбен додаток

и имаат деца, исто така, ќе добијат 25 % повисок детски додаток.

Кратка евалуација

Попустите на горивата се ниски во бирократијата, но ја чинат државата значителни суми и, слично на даночните намалувања, имаат тенденција повеќе да им олеснат на оние со високи примања отколку на оние од средните и ниските групи. Попустите на цените можат, генерално, да дадат краткорочен придонес за поевтинување на енергијата. Во однос на енергетската ефикасност и совесното однесување кон климата, тие се прилично контрапродуктивни.

Мерките оценети според приходите, како што се енергетските субвенции и премиите за мобилност, можат да бидат корисни инструменти, но тие мора да се спроведат видливо и навремено, така што обемот на бирократија во мерките се класифицира како проблематична. Депонирањето на потребите кај работодавачите би претставувало значителен предизвик за многу мали и средни бизниси. Доколку се одлучи за официјален преглед, потребна е или соодветно поставена администрација или средствата треба да се интегрираат во постојните платни системи со исто толку бирократски напор.

Од климатска перспектива, овие инструменти може да имаат смисла доколку мобилноста се промовира пошироко отколку само во моторизиранiot приватен транспорт. Во најдобар случај, моментот на криза се користи за унапредување на промена на мобилноста со јавни средства.

Да не се губи од вид енергетската транзиција

Овие предлози сè уште не решаваат еден централен проблем. Фосилните инвестиции и користењето енергија ќе продолжат да се субвенционираат. Енергетската транзиција, а со тоа и

ШПАНСКАТА ВЛАДА, ВО ЈУНИ, ОДЛУЧИ ДЕКА ТРЕБА ДА ДОБИЈАТ ЕДНОКРАТЕН ДОДАТОК ОД 200 ЕВРА КАКО ПОМОШ ЗА ПЛАЌАЊЕ НА ЗГОЛЕМЕНИТЕ ТРОШОЦИ ЗА ЖИВОТ: ВРАБОТЕНИТЕ, САМОВРАБОТЕНИТЕ И НЕВРАБОТЕНИТЕ СО БРУТО-ГОДИШЕН ПРИХОД ПОМАЛ ОД 14.000 ЕВРА. ФРАНЦИЈА НАЈАВИ И МЕРКИ ЗА ЈУЛИ КОИ ТРЕБА ДА ИМ ОЛЕСНАТ НА: СЕМЕЈСТВАТА, НЕВРАБОТЕНИТЕ, ИНВАЛИДИТЕ И ПЕНЗИОНЕРИТЕ. СÈ УШТЕ НЕ Е ОДЛУЧЕНА ТОЧНАТА ФОРМА, НО ФАКТОРОТ НА ТРОШОЦИ Е ОКОЛУ 8 МИЛИЈАРДИ ЕВРА. ВО ШВЕДСКА, СТАНБЕНИОТ НАДОМЕСТОК Е ЗГОЛЕМЕН ЗА ПЕРИОДОТ ОД ЈУЛИ ДО ДЕКЕМВРИ. ЛУЃЕТО КОИ ДОБИВААТ СТАНБЕН ДОДАТОК И ИМААТ ДЕЦА, ИСТО ТАКА, ЌЕ ДОБИЈАТ 25 % ПОВИСОК ДЕТСКИ ДОДАТОК

оддалечувањето од фосилните горива, мора да се придвижи по силно, не само заради причини во врска со климата, туку и за да се спречат идни кризи на цените на енергијата. ИЕА (Меѓународната агенција за енергија) соодветно предложи програми за брза имплементација за фотоволтаици, кои би можеле да овозможат прекинување на спиралата на цените на фосилите.

Agora Energiewende, исто така, претстави документ за препораки со 15 приоритетни мерки за тоа како може да се забрза енергетската транзиција. Граѓанското учество ќе игра важна улога во спроведувањето. Ако на овие полиња се размислува заедно, енергетската транзиција може да генерира широка општествена поддршка и учество, со што ќе се обезбеди правично учество и ќе се спречат идни ценовни кризи.

Потребни се европски пакет-мерки

Со цел одржливо да им се олесни на домаќинствата со ниски приходи и на индустријата, предлозите координирани на европско ниво, се чини дека се централни, бидејќи мерките, како што се одвојување на цената на електричната енергија од цената на гасот, со соодветните опции за ограничување на цените, може да се спроведат само на европско ниво. Подеднакво се важни мерките на ниво на ЕУ кога се бараат стратегии кои го надминуваат краткорочното управување со кризи.

Предлог за таква стратегија беше изнесен од, таканаречената, „Club Med axis“ (Италија, Шпанија, Португалија, Грција) и се дискутираше во Европскиот совет. Шефовите на држави и влади од Јужна Европа побараа неколку мерки одеднаш: одвојување на цената на електричната енергија од цената на гасот и ограничување на цената, на пример, со помош на европското ограничување на цената.

ФОСИЛНИТЕ ИНВЕСТИЦИИ И КОРИСТЕЊЕТО ЕНЕРГИЈА ЌЕ ПРОДОЛЖАТ ДА СЕ СУБВЕНЦИОНИРААТ. ЕНЕРГЕТСКАТА ТРАНЗИЦИЈА, А СО ТОА И ОДДАЛЕЧУВАЊЕТО ОД ФОСИЛНИТЕ ГОРИВА, МОРА ДА СЕ ПРИДВИЖИ ПОСИЛНО, НЕ САМО ЗАРАДИ ПРИЧИНИ ВО ВРСКА СО КЛИМАТА, ТУКУ И ЗА ДА СЕ СПРЕЧАТ ИДНИ КРИЗИ НА ЦЕНИТЕ НА ЕНЕРГИЈАТА. ИЕА (МЕЃУНАРОДНАТА АГЕНЦИЈА ЗА ЕНЕРГИЈА) СООДВЕТНО ПРЕДЛОЖИ ПРОГРАМИ ЗА БРЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ЗА ФОТОВОЛТАИЦИ, КОИ БИ МОЖЕЛЕ ДА ОВОЗМОЖАТ ПРЕКИНУВАЊЕ НА СПИРАЛАТА НА ЦЕНИТЕ НА ФОСИЛИТЕ. AGORA ENERGIEWENDE, ИСТО ТАКА, ПРЕТСТАВИ ДОКУМЕНТ ЗА ПРЕПОРАКИ СО 15 ПРИОРИТЕТНИ МЕРКИ ЗА ТОА КАКО МОЖЕ ДА СЕ ЗАБРЗА ЕНЕРГЕТСКАТА ТРАНЗИЦИЈА. ГРАЃАНСКОТО УЧЕСТВО ЌЕ ИГРА ВАЖНА УЛОГА ВО СПРОВЕДУВАЊЕТО

Сепак, нивните барања вклучуваа и диверзификација на изворите на енергија и зајакнување на европската енергетска инфраструктура. Германија и Холандија беа претпазливи во врска со овие предлози заради загриженоста за безбедноста на снабдувањето.

Шефовите на држави и влади конечно се договорија за компромис. Поединечни земји-членки, како што се Шпанија и Португалија, привремено добиваат можност да постават национални ограничувања на цените. Комисијата е подготвена да им дозволи на другите земји да одлучат за ограничување на цената на гасот, особено во случај на целосно прекинување на снабдувањето со гас. Всушност, таква постапка не е планирана на европскиот внатрешен пазар. Нарушувањата како резултат на ваквата состојба се веќе објаснети погоре во овој текст користејќи го примерот на „гориво-туризмот“, па сега е неопходно да се испита како тоа може да се спречи.

Ограничувањето на цените на гасот ширум Европа се испитува од Комисијата и се дискутира во многу констелации, на пример неодамна на самитот на G-7. Ова се уште не е решено. Истото важи и за одвојување на цените на струјата и бензинот. Урсула фон дер Лајен ја изнесе идејата за целосно преуредување на европскиот пазар на електрична енергија. Заедно со земјите-членки треба да се преземат фундаментални чекори со цел неоправданиот дополнителен профит, таканаречениот „неочекуван профит“, во иднина да се избегне. Како што е прикажано погоре со поединечни примери, оваа дебата веќе е во тек во некои земји-членки.

Целта треба да биде поврзување на потенцијалниот европски енергетски пакет со поедноставувањата во спроведувањето на проектите во областа на обновливите извори на енергија. На среден рок, ова ефикасно ќе ја спречи следната криза на цените на фосилните горива и ќе придонесе за заштита на климата.

Во Европскиот совет беше постигнат договор дека заинтересираниите земји-членки во иднина ќе можат заеднички да нарачуваат гас од гасоводот или LNG. Сепак, факт е дека, до денес, доминираат поединечни национални мерки.

(Тимо Карл е советник за политики во FES Just Climate. Работи на модерните климатски и економски политики и нивните социјални можности. Работел и како советник за енергија во: World Wind Energy Association и како истражувачки асистент на Универзитетот во Бон. На почетокот на 2022 година ја пријави дисертацијата за

современ менаџмент на преговори во меѓународните климатски преговори на Универзитетот во Бон.

Ларс Тум е практикант во FES Competence Centre for Climate and Social Justice. Тој е на последна година на мастер студии на Универзитетот Рур во Бохум со специјализација на истражување на климатските промени и управување со катастрофи. Пред да стане дел од ФЕС работел во: German Aerospace Center (DLR) во Минхен и завршил еден семестар на Универзитетот во Тарту. Воедно е и член на работната група на интердисциплинарни геоинформатички науки на Универзитетот во Бохум.)

Текстот е преземен од официјалната страна на ФЕС – Германија

Превод од англиски на македонски: Калина Мукаетова

ISSN 2671-3209

